زنجیرەی بڵاوکراوەکانی گۆڤاری ئاسۆی پەروەردەیی -٩-

ڕەنگ لە زمانی کوردیدا

لێکۆڵینەوەیەکی لیکسیکی سیمانتیکییە

د. مستەفا زەنگنە

٢٠٠٢

ڕەنگ لە زمانی کوردیدا
لێکۆڵینەوەیەکی لیکسیکی سیمانتیکییە

د. مستەفا زەنگنە

هەولێر ———————————— ٢٠٠٢

* ناوی کتێب:ڕەنگ لە زمانی کوردیدا   لێکۆڵینەوەیەکی لیکسیکی سیمانتیکییە

* دانەر: د. مستەفا زەنگنە

* بەرگ:گرفتارکاکەیی

* کۆمپیوتەر:قادر حکیمی

* زنجیرەی بڵاوەکراوەکانی گۆڤاری ئاسۆی پەروەردەیی ـ٩ـ

* چاپی یەکەم ـ چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ـ هەولێر

* تیراژ: (١٠٠٠) دانە

* ژمارەی سپاردن (٣٧٠)ی ساڵی ٢٠٠٢

هەڵوێستەیەك

یەکێك لە ڕاستی و دروستییەکانی تۆژینـەوەی ئـەکادیمی تۆکمـەو سـەرکەوتوو ئەوەیە کە هەوڵی ئەوە بدات، زانیارییەکی شاراوە یان پەی پێنەبراوە بخاتـە ڕەوت و شێوازێکی کارەکی نوێوە، بـۆ ئـەوەی خزمـەتێك بگەیـەنێ، کەپێشـتر بـەلایدا نەچوونە. بەبۆچوونی من ئـەم دوو ئامانجەلـەم کتێبـەدا هاتوونەتـە دی. ئەمـەش بەتایەندیی هەر بابەتێکی سەرکەوتوو لە قەڵەم ئەدرێت بەتایبەتی ئەگەر ئـەنجامی کۆششی کەسێك بێت بنەماکانی تۆژینەوەی ئەکادیمی ڕەچاوبکات و خۆشی وزەیەك بێت لە ناوئەو تواناناینەدا کە کڵپەی دەروونی خوێنەر دا ئـەمرکێنن و چـەند وەڵام ئەدەنەوەو چەندین پرسیاریش دەوورژێنن. کتێبخانەی کوردی چـاوەڕێی ئـەم جـۆرە بەرهەمانەیـە بەتایبـەتی ئـەوە خوێنـەرە بـەڕێزانی کـە زمـانی بیـانی نـازانن و پێویستیان بەسەرچاوەی زانستی دەبێ. لەبەرئەم هۆیانە، لەدایکبوونی بەرهەمێکی ئاوا لەکاتێکدا بەردیدی خوێنەری کورد دەکەوێ کە کوردستان بەشـێکی بـەرچاوی لەتواناکانی گەڕاوەتەوەو چریکەکانی نـوێ بووتـەوە، لـەکاتێکدا کوردسـتان خـۆی وڵاتی ڕەنگ و پایتەختی ڕەنگەکانەو دەتـوانم بڵێـم جوانـترین چەپکـەکانی ڕەنـگ لەسەر گۆی زەوی لەودا دەبینرێن کە ئەم بەرهەمە توانیوێتی هەستی ڕەنگی لەلای خوێنەر ڕا چەینی و بایەخی ئەم جیهانی ڕەنگەی پێ بناسێنێ.

بۆئەوەی ئێوەی بەڕێز ئاگـاداری و پێشـبینی گرنگـی نـاوەڕۆکی ئـەم کۆششـە زانستییە گرنگ و گەورەیە بکەن، پێم باشە ئـەوەبزانن کـە کتێبەکـە لـە خۆیـدا، یەکەمین بەشداریی کوردییـە لـە ڕوونکردنـەوەی بـیردۆزی ڕەنـگ و چەمکـەکانی لەڕێگای کەناڵی گەیاندنی زمانەوە. دانەر باسی بیردۆزی ڕەنـگ لـەڕووی زانسـتی فیزیك و زمانەوە دەخاتەڕوو وشە ڕەنگییەکان دەستنیشان دەکات، هەروەها واتـا گشتییەکانی ڕەنگ لەلای هەندێ نەتەوە و لەبواری جیاجیادا دەخاتە ڕوو کە خـۆی لەخۆیا دیاردەیـەکی گەردوونییـەو ڕۆڵـی جیاجیـا لـەبواری جیاجیاشـدا دەبینـن. ئاوڕدانەوە لە ئەرك و گرنگیی وشەڕەنگییەکان لـەڕووی فراوانکردنـی فەرهـەنگ و بەرزکردنەوەی ژمارەی وشـەی کـوردی، ئـەرکێکی سـەرکەوتووانەی ئـەم کۆششـە زانستییەیە، لەکاتێکدا هەموو مرۆڤێکی سـەرگۆی ئـەم زەوییـە ڕۆژانـە مامەڵـە لەگەڵ ئەم دانە زمانییانەدا دەکات بەبێ ئەوەی سەرنجی تەواویان بداتێ و بیری بـۆ ئاسۆیی دەورو بەری بڕوات.

خسـتنەڕووی بـیردۆزی فـیزیکی ڕەنـگ و گرێدانـی بـەربیردۆزەکانی زمانـەوە توانیۆیتی تام و چێژو بەهایەکی تر بداتە کارەکە، کەواتە بەستنەوەی دروسـتبوونی وشـە ڕەنگییـەکان بەپێویسـتی مرۆڤـەوە بـۆ پێکهاتەیـەکی نـوێ، ئەمـە دەستنیشانکردنی خودی پێشکەوتنی زمانە.

هـەروەها باسـکردن لـە هەرەمـەکیی دروسـتبوونی وشـەش، گەڕانەوەیـە بـۆ بیردۆزەکەو، ڕێزگرتنە لەکاری زانستیی نەتەوەکانی دیکەو خۆبەستنەوەی ڕیزبوونی وشەکانی ڕەنگ بەجۆری ڕیزبوونی ڕەنگـەکانی پەلکەزێڕینـەوە، خـۆی لـە خۆیـدا گرێدانی زمانی کوردییە بەبنەما سـەرەکییەکانی زمـان و، سـەلماندنی دەسـەڵاتی زمانەکەشمان بۆ مەبەسـتەگەورەکانی لـە یـەکچوون و ڕەتکردنـەوەی ئـەو بیرۆکـە نەزۆکانەی کە زمانی کوردی لە جیهانییەت و بنەماکانی جیهانییـەتی زمـان کـە ناوە ناوە لێرەولەوێ ئەزیقێنن.

لەبواری وشەسازیشدا ئاماژە بەهەندێ پێشگرو پاشگرو مۆرفیمی بـەند کـراون کەبۆ مەبەستی مۆرفۆلۆجی لەگەڵ وشەکانی ڕەنگـدا کـار دەکـەن و دەبنـە هـۆی گۆڕینی حاڵەت و جۆرو پۆلکردن.

ئاوڕدانەوە لە ئاستی واتاسازی لە کێڵگەی ڕەنگدا، ئـەرکێکی گرانـە ئەمـەش لەبەر ئەوەیە کە واتا سرکەو ناگیرێ. کەچی لەم بەرهەمە زانستییەدا واتای گشـتی و، تایبەتی (لەهەندێ ئیدیەمدا) خراونەتە ڕووکە دەچنە ناو بواری سـیمانتیکەوە. لـە کـاتێکدا لـە کێڵگـە واتاییـەکانی هێمایـان سـیمۆلۆجی و گەڕانـەوە هـەند تێکچرژاون کەلە زمانە ئەوروپایەکانیشدا مـرۆڤ تووشـی سەرسـوورمان دەکـەن، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە تەمومژ لەسەر هەندێکیان هەیەو هەندێکیشیان ئا دگارەکانیان ئاشکرانین.

بەم ڕاستییەش گرنگی و قەبارەی کۆششی دانەرمان لەلا ڕوونتر دەبێ و بایەخ و واتای نامەکەش ئاشکراتر. لەکاتێکدا ئەوە دەزانـین کـە زمـانی کـوردی لـەڕووی لێکۆڵینـەوەی زانسـتییەوە لـەچاو ئـەو زمانانـەدا جیاوازییـەکی زۆری هەیـــە و تۆژینەوەی زۆر بۆکوردییەکە نـەبوونی، کەواتـە گرفتـی سـەرچاوە بـۆ ئـەم جـۆرە بەرهەمانە گرفتێکی گەورەیە و دانەر تووشی پشت بەستن بە خودی نموونەکان دەبێ و ئەمەش کێشەی نوێ دەخاتە سەر لایەنە تێکچرژاوەکانی واتا.

پاشکۆی ئـەم کۆششـە ئـەو فەرهەنگۆکـە قەشـنگەیە کـە ڕۆڵـی لێکسـیکی وشەڕەنگییەکان دەستنیشان دەکات و پانتایی هـەر ڕەنگێـك ڕوون دەکاتـەوە لـەو بەشـداربوونە زینـدووەدا کـە هـەنگاوێکی نوێیـە بـۆ بەفەرهـەنگکردنی وشـەی کێڵگەیەکی سیمانتیکی سەربەخۆ.

لـە کۆتـاییدا دڵنیـام کـە ئـەم کتێبـە نوێیـە. وەکـو بـواری تۆژینەوەکـەی بەشدارییەکی بـاش لـە تـێڕوانینی ڕەخنـەگر و خوینـەرو بـەدواداچوانی هونـەری شێوەکاری و دیکۆرستەکاندا دەبێ، بەمەش بابەتی ئەم بەرهەمە دەتوانـێ بچێتـە ناو لایەنی کردارییەوە و تەنها وەکو بیردۆز لەسەر ڕەفتـەکان نەمێنێتـەوە. بـەڕای من ئەم بەشداربوونە بەگەشترین خاڵی بەرچاوی کتێبەکە لەقەڵەم ئەدرێ پێـم وایـە

وەزارەتـی پـەروەردە بـەکاری بـەچاپ گـەیاندنی «رەنـگ لـە زمـانی کوردیـــدا» هەنگاوێکی پەروەردەیی کەی خستە سەر ڕێزبوونی هـەنگاوە پیرۆزەکـانی خـۆی و ئاوڕدانەوەیـەکی باشیشـە بـۆ قوتابییـانی هونـەرە جوانـــەکان و مامۆسـتاکانی پەروەردەی هونەری. لەگەڵ ڕێزمـــدا و هیـوای سـەرکەوتن بـۆ هـەمووان دەخـوازم لەکاتێکدا ئەم کۆششە بەهەنگاوی یەکەم دادەنرێ و نـاکرێ چـاوی هەڵسـەنگاندن نەڵێ کارێکی فرە باشە.

د. ئیسماعیل محەمەد فەهمی قەرەداغی

پرۆفیسۆری یاریدەدەر ـ ئەدەبی ئینگلیزی

بەشی ئینگلیزی ـ کۆلێژی ئاداب ـ زانکۆی سەلاحەددین

٢٠٠٢/٧/٢٢

پێشەکی

ناونیشانی نامەکە:

لێکۆڵینەوەکە لە ژێر ناونیشانی (ڕەنگ لە زمانی کوردیـدا- لێکۆڵینەوەیـەکی لێکسیکی-سیمانتیك)ی دایـــە. ئەمـەش چـوار چێوەیـەکی تیـوری بـۆ سـەرجەم لێکۆڵینەوەکە دادەڕێژێ ، کە بریتییە لە شەن و کەو کردنی وشـەکانی ڕەنـگ لـە چوارچێوەی فەرهەنگسازی و واتاسازیدا.

سنووری باسەکە:-

مەبەسـتی سـەرەکی لـــە دیـــاریکردن و جیاکردنـــەوەی ئاســـتەکانی زمـــان ئاسانکردنی کاری لێکۆڵەرە، بۆ ئەوەی زاڵـتر بـێ بەسـەر کەرەسـتە خاوەکـاندا و لێکۆڵینەوەکە لە پەرت و بلاوی بپارێزی و چڕی بکاتەوە هـەر بـەم مەبەسـتەش ، نامەکە لە چوارچێوەی ئاستی واتاسازی ناچێتە دەرەوە و سروشتی نامەکەش ئەمە دەسەپێنێ کە سەرتاسەری لێکۆڵینەوەکە لە چوارچێوەی ئاستی واتاسـازیدا بێـت، چونکە وشە ڕەنگییەکان سروشتێکی ڕێزمانییان نییە تاوەکو بچنە ناو ئاســتەکانی ترەوە . بۆ نموونە لە ئاستی مۆرفۆلۆجیدا هیچ دیاردەیـــەکی مۆرفۆلۆجـی نـاتوانێ دەستنیشانی وشەکانی ڕەنگ بکات ، وەکو بەشێك لـە بەشـەکانی ئاخـاوتن. لـە ئاستی مۆرفۆلۆجیدا نەك هەر نابنە بەشێکی سەربەخۆی ئاخاوتن بەڵکو تەنانـەت هیچ دیاردەیەکی مۆرفۆلۆجیش نـاتوانێ وشـەکانی ڕەنـگ دەستنیشـان بکـات و

لەبەشە ئاخاوتنی ئاوەڵناوی جیابکاتەوە، چونکە وشەکانی ڕەنگ لەگەڵ هەموو ئاوەڵناوەکانی تری زمانی کوردیدا دەچنە ناو بەشە ئاخاوتنی ئاوەڵناوەوە، هەر بۆیەش لێکۆڵینەوەکەمان پەیوەندیی بە ئاستی مۆرفۆلۆجییەوە نییە تەنها لە هەندێ باردا نەبێت کە ناچاربووین ئەم دەرگایە بکەینەوە و وەك بەشە ئاخاوتنی ئاوەڵناوی، ڕۆڵی وشەکانی ڕەنگ بەرچاو بخەین. لە ڕووی ڕیزبوونی ووشەکانی ڕەنگ لەگەڵ هەندێ چاوگدا و دروستکردنی ووشەی نوێ و چۆنێتی چوونە پاڵ یەکی لەگەڵ مۆرفیمە بەندە ڕێزمانییەکاندا ئەوەی لە ئاستی وشە سازدا پەیوەندیی بە ووشەکانەوە هەیە لایەنی واتاکایەتی کە لەم لێکۆڵینەوەیەدا گرنگی تەواوی پێ دراوە و وەکو دانەیەکی فەرهەنگی (لێکسکی) لێمان کۆڵیوەتەوە.

لە ئاستی مۆرفۆلۆجیدا لە دوو گۆشەنیگاوە سەیری وشە دەکرێ کە بریتییە لە (فۆرم-لێکسیم) لایەنی لێکسیمی تەوەرەی سەرەکی ئەم لێکۆڵینەوەیەی ئێمەیە هەروەکو لە ناونیشانەکەشیدا ئاماژەی پێکراوە، هەروەها ئەو ئیدیەمانەشی گرتۆتەخۆ کە وشەکانی ڕەنگ بەشدارییان لە پێکهاتەکانیدا کردووە.

ئاستی ڕستەسازیش ناتوانێ هیچ سیمایەکی تایبەتی بۆ وشەکانی ڕەنگ دەستنیشان بکات، بۆیە وەکو هەموو ئاوەڵناوێکی کەی زمانی کوردی مامەڵەی لەگەڵدا دەکات لەبەر ئەمەشە لێکۆڵینەوەکەمان پەیوەندیی بە ئاستی سینتاکسەوە نییە،،بەمەش لێکۆڵینەوەکە، تەنیا لە چوارچێوە ی ئاستی واتاسازیدایە جا چ وەکو لێکسیم، یان ئیدیەم،یان واتا گشتییەکانی ڕەنگ.

کەرەسەی لێکۆڵینەوەکە:-

بەپلەی یەکەم کەرەستەی ئەم لێکۆڵینەوەیە، ئەو وشە ڕەنگییانەیەکەلە فەرهەنگە کوردییەکاندا هەن و ڕاڤەکراون، جگە لەوەش ڕاپرسی ئازاد بەکارهێنراوە بۆ ژماردن و دەستنیشانکردنی وشەکانی ڕەنگ و واتاکانیان لەلای(٢٠٠) قوتابی زانکۆی سەلاحەددین. سەرەڕای ئەمانەش هەندێ لە ئیدیەمەکان لە دەمی خەڵکی کوردەوە وەرگیراون و سوود لە دیوانی چاپکراوی هەندێ شاعیرە کوردەکان وەرگیراوە و هەندێ نموونەش لە چیرۆکە کوردییە

بلاۆکراوەکـان بـەکارهێنراون، هـەروەها تـا ڕادەیـەك سـوودم لـە زانیـاریی خـۆم وەرگرتووە وەکو مافێکی ئاسایی لێکۆڵەر.

شـایانی ئامـاژە پێکردنـە تیشـکی لێکۆڵینەوەکـەمان ئاراسـتەی ئـەو وشـە ڕەنگییلنە کردووە کە لە زمانی ستانداردا بەکاردێن، تەنانەت ئیدیەمەکانیش هـەر لە چوارچێوەی ئەو زمانە دان. ناوبەناویش سنووری زمانی ستاندەردمان بـەزاندووە بەرەو دیالێکت و گۆڤەرە جیاجیاکانی زمانی کـوردی ڕۆیشـتووین وەك: کرمـانجی ژووروو، گۆران،گەرمیان، لە ڕووی جوگرافیاشەوە سنووری ئەنجامدانی ئامارەکان و سەر ژمێرکردنی ناوی گوند و ناوچەکان کە ڕەنگ بەشداری لە داڕشتنیاندا دەکـات تەنیا کوردستانی باشووری گرتۆتەوە.

گیروگرفتەکان:-

دیارە هەموو کارێکی زانستی کەم یان زۆر گیروگرفت دێتە ڕێگای، گـەورەترین کۆسپیش لە بەردەم لێکۆڵینەوەی زمانەوانیدا نەبوونی سـەرچاوەیە، قـەبارەی ئـەم کۆسپانەش تەنیا لێکۆڵەر ڕووبەڕووی دەبێتەوە و دەزانێ چەندە، ئەمەش گرفتێکی سەرەکییە کە هاتــەپێش ئـەم کۆششـە. سـەرەڕای ئەمـەش، کـەمی هاوکـاری و بەدەنگەوە نەهاتنی شێوەکارانی کورد کـە ڕاپرسـیان خرایـە بەردەسـت و زۆربـەی زۆریان پڕیان نەکردەوە و کەمتەرخەمییان لە تۆمارکردنی زانسـتیە داواکراوەکـاندا کرد، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کارەکەمان دوا بکەوێ.

ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە:-

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە چوارچێوەی ڕێبازی وەسـفیدا ئـەنجامدراوە و ویسـتوومانە بەشێوەیەك باسی ڕەنگ بکەین کە چۆن ئێستا لە ناو زمانی کوردیدا بەکار دەبـرێ و هەڵس و کەوت دەکات، بەبێ ئەوەی بچینە ناو لایەنی مێژوویی ووشەکانەوە ئەو ئامار و ڕاپرسانەش کە کـراون بـۆ پتـەوکردنی بنـەماکانی ڕێبازەکـە و گەیشـتنە ئامانجەکانی هاتوون. جگە لەوەش لەبەشی واتاکانی ڕەنگدا نموونە بۆ واتای گشتی ڕەنگەکان لەلای هەندێ نەتەوەکان هێنراوەتەوە،بـەلاّم تیشـك خراوەتـە سـەر ئـەو واتایانەی کە کورد پێی بەخشیون.

گرنگی و ئامانجی باسەکە:

گرنگیی باسەکە لەوەدایە کە تاوەکو ئێستا ئاوڕ لەڕەنگ و وشەڕەنگییەکان نەدراوەتەوە، گەرچی خۆی لە خۆیدا کێڵگەیەکی واتاییە و لەناوخۆشیدا دەبێتەوە بە چەندین کێڵگەی ترەوە. هەروەها وشەکانی ڕەنگ پانتاییەکی باشی لە بواری لێکسیکیدا پڕ دەکاتەوە و ژمارەیەکی فراوان لە ووشەکانی کوردیدا پێکدەهێنێ، سەرەڕای بەشداریکردنیان لە ژمارەیەکی زۆری ئیدەیەمەکانی زمانی کوردیدا.

لە زۆربەی زمانەکانی جیهاندا تۆژینەوە لەسەر ڕەنگ ئەنجام دراوە، بە تایبەتی لەسەرەتای حەفتاکانەوە دوابەدوای لێکۆڵینەوە بەناوبانگەکەی (بێرلن وکەی). کوردیش وەکو زمانێکی زیندووی ئەم سەردەمە، لەم جۆرە کۆششانە بێبەش بووە،بۆیە بەسەرکردنەوەی بابەتی ڕەنگ لە زمـاندا گرنگییەکی تایبەتیی خۆی هەیە و شوێنی زمانی کوردی لەسەر بنەماکانی تۆژینەوەکەی بێرلن و کەی لە پۆلکردنی زمانەکانی جیهاندا دیاری دەکات. ئەمەش ئامانجێکی سەرەکی ئێمەیە سەرباری ئەمەش گرنگی ڕەنگ دەردەخات سەبارەت بەپۆلکردنی دەور و بەر و دەستنیشانکردنی وشەلێکسمییەکان و دانانی فەرهەنگێکی تایبەت بەوشە ڕەنگییەکان.

نامەکەش لە سێ بەشدا خۆی دەنوێنێ جگە لە پێشەکی و پاشکۆ و ئەو ئەنجامانەی کە پێی گەیشتووە، ناوەرۆکەکەش بەم شێوەیە.

بەشی یەکەم

ئەم بەشە بۆ خستنەڕووی بیردۆزەکانی ڕەنگ تەرخان کراوە، ئەم بیردۆزانەش. لەبواری زانستیی فزیکیدا دۆزراونەتەوە، درێژی شەپۆلی ڕەنگەکان بەپێی بۆ چوونی زاناکانی فیزیك خراونەتەڕوو.دەسنیشانکردنی یەکەی پێوانیش بەئەنگسترۆم جێگیرکراوە، کە هەموو ڕەنگە بینراوەکان لەنێوان درێژیی شەپۆلی ۷۲۰۰-۳۸۰۰ ئەنگسترۆمدا دەبن و لەسەرەوەو خوارەوەی ئەو دوودرێژیی شەپۆلانەدا . ژمارەیەکی زۆری ڕەنگ هەن، بەلاَم بەچاو نابینرێن. هەروەها لەم

بەشەدا پەیوەندیی نێوان تیشك و ڕەنگ ڕوونکراوتەوە و ژمارەی ڕەنگەکانی شەبەنگ دەسنیشان کراون . جگە لەوەش بەتێر و تەسەلی باس لە میکانزمی ڕەنگ بینین کراوە، ڕۆڵی چاو و چۆنێتی و ناوەندە بەرپرسەکانی ڕەنگ بینین دەسنیشان کراون.هەروەها باس لەنابینایی ڕەنگ و جۆری پلەکانی کراون و هۆکارە بۆماوەیەکان و دەرەکییەکانی ئەم نەخۆشییە دیاری کراون و بەنەخشەی زانستی بەرچاو خراون. لەم بەشەشدا بیردۆزەکانی پۆلکردنی ووشەکانی ڕەنگ لەزماندا خراونەتە ڕوو، بەپێی ئەو بیردۆزانەش ووشەکانی ڕەنگ لەزمانی کوردیدا ڕیزکراون، ئەو بیردۆزانەش، لەسێ جۆردا خۆیان دەبیننەوە کە بەپێی/هەرەمەکی/ ئەرك و پێوستی/شەبەنگ/ ڕیزدەبن.

بەشی دووەم

ئەم بەشە لەوشەکانی ڕەنگ دەدوێ،بۆ ئەم ڕیزبوونەش، ڕاپرسی (٢٠٠) قوتابی زانکۆ کراوە، هەروەها وشەکانی ڕەنگ لەڕووی مۆرفۆلۆجییەوە دابەشکراوە، بەنموونە ڕوون کراونەتەوە، ووشەکانی ڕەنگ لەژێر وشەی (ڕەنگ)دا کۆدەبنەوەو لەنێوان خۆشیاندا بەسەرگرووپی جیا جیا دا دابەش دەبن، بەگوێرەی ڕیزبوون ئەو ئاوەڵناوانە دەسنیشانکراون، کەدەدرێنە پاڵ وشەکانی ڕەنگ. هەروەها ڕۆڵی وشەکانی ڕەنگ سەبارەت بەبەشداربوونیان لەپێکهاتەی ناوی/مرۆڤ/ چیا /ڕووبار/ شوێن و گوند/ دا دیاری کراوە، لەم ڕووەشەوە، نموونە بۆ هەموویان هێنراوەتەوەو سەرژمێری ناوی دێکانی / هەولێر / سلێمانی / موسڵ /کەرکووك/ باقوبە /، کراون و ژمارەی ئەوانەی کە وشەکانی ڕەنگ بەشداریان لە پێکهاتەکانیاندا کردووە، خراونەتە ڕوو. لەم بەشەدا ژمارەیەکی باش لەو ئیدیەمانە خراونەتە ڕوو، کە ووشەکانی ڕەنگ بەشدارییان، لە پێکهاتەکانیادا کردووە، هەروەها پەیوەندیی نێوان ڕەنگ و فرمانیش لەچەند نەخشەیەکدا ڕوونکراوەتەوە، جگە لەوانەش. فەرهەنگی ئەو وشانەش کە وشەکانی ڕەنگ بەشداری لە پێکهاتەکانیاندا کردووە. لەسەر بنچینەی ڕیزبوونی تیپەکانی کوردی. خراونەتە ڕوو.

بەشی سێیەم

ئەم بەشە تایبەتــە، بــەواتاکانی ڕەنــگ، ڕەنــگ وەکــو بوارێکــی واتــایی ڕوون کراوەتەوە وپێناسەی بواری واتایشی بــۆ کــراوە، لــەم بەشــەدا هــەموو گۆڕانێکــی واتایی ڕەنگ بەمیتافۆر دانــراوە، بەوپێیــەش مامەڵــە لەگــەڵ گۆڕینــی واتاکــاندا کراوە، بەبێ ئەوەی بگەڕێتەوە بــۆ هۆکــاری گۆڕانــەکان، هــەروەها بــاس لــەواتای گشتیی ڕەنگەکان کراوە/ سوور/ زەرد/ سەوز/ شین/ ڕەش /سپی/مۆر/خۆڵەمێشی و قــاوەیی / لــەم ڕووەوە ئامــاژە بەئــەو واتایانــەکراوە کــە کــورد تیشــکی خستۆتەسەریان.پاشان باســی واتــای بەشــێك لــەو ئیدیەمانــە کــراوە کــە ڕەنــگ بەشداریی لە پێکهاتەکانیاندا کردووە و نموونە بۆ واتای ئیدیەمەکان هێنراونەتــەوە بەبێ ئەوەی بگەڕێینەوە سەر پۆلکردنی واتای کۆمەڵایەتی یــان دەروونــی. بــەڵکو واتاکان چۆن بەکاردێن بەو شێوەیە ڕوون کراونەتەوە، ناو بەناویش ئەگەر گۆڕان لــە بواری واتاییدا هەبووبێ ئەوا ئاماژەی پێکراوە، لەم بەشەدا چەندین هێڵکــاری بــۆ ڕوونکردنەوەی واتای ئیدیەمەکان خراونەتــە ڕوو، بــۆ ئــەوەی واتــای ســەرەوە کــە بەواتای فەرهەنگی لەقەڵەم ئەدرێ،لە واتای ژێرەوە جیا بکرێتــەوە کەئیدیەمەکــە دەگرێتەوە و دوور کەوتنەوەی تیا بەدی دەکرێ.

[illegible]

بیردۆزی ڕەنگ

پەیوەندیی نێوان ڕەنگ و تیشك

کاتێك کە تیشکی ڕووناکی بەڕاستەڕێی خۆیدا دەڕوات، بەر ئەو تەنانە دەکەوێت کە دێنە پێشی، هەر تەنێکیش خاوەنی کۆمەڵێ تایبەتمەندیی خۆیەتی، یەکێك لەو تایبەتمەندییانەش، ڕادەی (هەڵمژینی یان هەڵگەڕانەوەی ئەو درێژیی شەپۆلە کەهرۆموغناتیسییانەیە، کە لەناو تیشکدا هەن و بەریان دەکەوێ)١.
بەپێی ئەم ڕاستییە: ڕەنگ دەبێتە ئەو پێوەرە زانستییەی، کە دەسنیشانی ڕێژەی هەڵمژین، یان هەڵگەڕانەوەی تیشکی کەهرۆموغناتیسی دەکات، دیارە لە هەردوو بارەکەشدا ئەگەر چاوی مرۆڤ ئەو تیشکە هەڵگەڕاوانەی وەرگرت و ، لێکیانی دایەوە، ئەوا ڕەنگ دەبێتە سیمای جیا کردنەوەی تەنەکان و لەڕێگای ئەو کردارەشەوە سەرناس دەکرێن و دەبینرێن.
بۆ یەکەمجار، لە بواری زانستیی فیزیکدا زانای ئینگلیزی (نیوتن) توانی لە ساڵی ١٦١٢ زاینی دا تیشکی ئاسایی خۆر بەڕێگای (ئاوێزە موشور) ەوە شی بکاتەوە و ڕەنگەکانی شەبەنگ دیاری بکات، ڕەنگەکانیش بریتین لەمانە:-
سوور[٢]

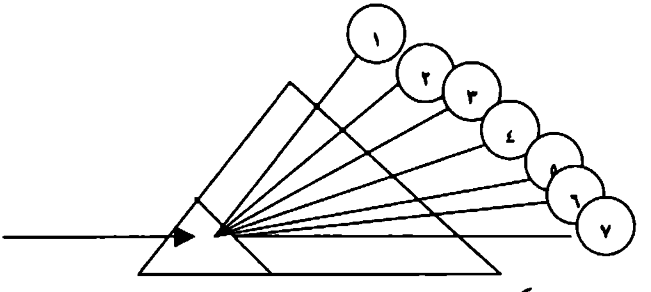
---

[1]/Norman J.juster 1962 color and chemidal constitution, 39 (1) . p 596- 601

[2]/ Shortly and williams,1965, Elem entys of physics, prrinctice Huy . p 115

پرتەقاڵی
زەرد
سەوز
سەوزی شینباو
شین
مۆر

بۆ دەسنیشانکردنی ئەم ڕەنگانە دەکرێ بەم شێوەیە ڕوونبکرێتەوە:
ڕەنگەکانی شەپەنگ

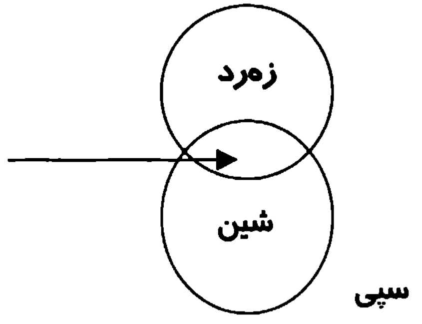

تیشکی خۆر

دیارە ئەو حەوت ڕەنگانەی لە شەبەنگدا دەبینرێن و چاوی مرۆڤ دەتوانـێ بـە ئاسانی لەیەك جیایان بکاتەوە ئـەوا لـە ڕووی فیزیکییـەوە، هەریەکـەیان درێـژی شەپۆلی خۆی هەیە،کە دەبێتە هۆی جیاوازی ڕەنگێك لەگەڵ ڕەنگێکی کە.

بۆ ئەوەی بزانین تیشکی سپی چییە؟ ئەوا پێوسـتە بزانـرێ چـۆن ئـەو تیشـکە سپییە بەرهەم دەهێنرێ. بۆ نموونە ئەگەر ڕەنگـی (زەرد و شـین)[٣] بەرێژەیـەکی تایبەت تێکەڵ بکرێن ئەوا ڕەنگی سپی دێتە بەرهەم وەکـو لـەم وێنەیـەدا بـەدەر دەکەوێ:-

(٣) / سەرچاوەی پێشوو. لا ١١٥

کەچی ئەگەر ڕەنگی زرد یان شین لە تیشکی سپی دەر بهێنین ئەوا ڕەنگەکەی دی دەرناکەوێ و نایەتە بەرهەم.

ئەمەش ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێ، کە کرداری هەڵمژین و کرداری هەڵگەڕانەوەی تیشك، دووکرداری جیاوازن.

بەپێی بیردۆزی نیوتن تیشکی سپی بۆیە سپییە،ڕێژەی ڕەنگەکانی شەبەنگی وەکو خۆی تێدایە، تەنی سپیش بۆیە سپییە، ڕووی دەرەوەی تەنەکە هەموو شەپۆلە کەهرومۆغناتیسەکان بەیەك ئەندازە هەڵدەگێڕێتەو، خۆ ئەگەر تەنێکیش تێکڕای شەپۆلە کەهرۆموغنانیسییەکان ناو تیشك هەڵمژێت (نەك هەڵیگێڕێتەوە)، ئەوا ڕەنگی ئەو تەنە ڕەش دەردەکەوێت.

ئەبێ ئەوە بزانین کە جیاوازیێکی سەرەکی لە نێوان ڕەنگی سپیو ڕەنگی بۆیەی سپیدا هەیە،ئەویش ئەوەیە کە تیشکی سپی گورزەیەك شەپۆلی تێدایە کە هەر یەکەیان ڕێژایی شەپۆلی خۆی هەیە، کەچی بۆیاغی سپی یەك درێژی شەپۆلە. جا بۆ ئەوەی درێژیی شەپۆلی کەهرۆموغناتیسی هەریەکێك لەو ڕەنگانە دستنیشان بکەین کە لەناو تیشکەدا هەن، باشتر وایە سەیری ئەم خشتە خانەیە بکەین:-

ژ	ڕەنگ	مەودای درێژیی شەپۆلەکان بە ئەنگستروٚم [٤]	
١	سوور	٦٥٠٠	٧٢٠٠
٢	پرتەقاڵی	٥٩٠٠	٦٥٠٠
٣	زەرد	٥٥٥٠	٥٩٠٠
٤	سەوز	٤٩٥٠	٥٥٥٠
٥	سەوزی شین باو (ئاوی)	٤٧٥٠	٤٩٥٠
٦	شین	٤٤٥٠	٤٧٥٠
٧	مۆر	٤٠٠٠	٤٤٥٠

دەسنیشانکردنی مەودای شەپۆلەکان لە نێوان دوو ژمارەی ئەنگسترۆمدا ئەوەیە، کە یەکەمیان دەستپێکردنی شەپۆلی ئەو ڕەنگەیە و دووەمیشیان کۆتای هاتنی شەپۆلی ئەو ڕەنگەیەو دەسپێکردنی شەپۆلی ڕەنگێکی‌کەیە، کە بەدوای دا دێ وریز دەبێ و نەگۆڕە. بۆ نموونە مەودای درێژیی شەپۆلی ڕەنگی زەرد بەئەنگسترۆم لەنێوان ئەم دوو ژمارەی درێژییەدایە(٥٩٠٠-٥٥٥٠)، کە واتە ئەگەر درێژیی پێوەربێ، ئەوا ڕەنگی زەرد لەدرێژیی شەپۆلی (٥٩٠٠)ئەنگسترۆمەوە دەستپێدەکات تا دەگاتە درێژیی شەپۆلی (٥٥٥٠) ئەنگسترۆم ولێرە کۆتایی دێ و ڕەنگێکی کە دەسپێدەکات، لەنێوان (٥٩٠٠-٥٥٥٠) ئەنگسترۆمیشدا هەموو پلەو تۆنەکانی ڕەنگی زەرد هەن و هەموو شیان زەردن، بەڵام هەتا دێ کاڵ دەبێتەوە تا ڕێگا خۆشدەکات بۆ ئوەی ڕەنگێکی کە دەس پێبکات، کواتە ئەگەر لە (٥٩٠٠) ئەنگسترۆم بەرز بوونەوە نزمترین

(٤) سەرچاوەی پێشوو لا ١١٧

سنووری ڕەنگێك دەسپێدەکات کە شەپۆلەکەی لەزەرد بەرزترە ئەویش ڕەنگی (پرتقاڵیە)، بەلاّم ئەگەر لە (٥٥٥٠) ئەنگسترۆم هاتینە خوارەوە ئەوا بەرزترین سنووری ڕەنگێکی کە دەس پێدەکات کە لەدوای ڕەنگی زەردەوە دێ ئەویش ڕەنگی (سەوز)ـە کەلە نێوان(٥٥٥٠-٤٩٥٠) ئەنگسترۆمدا دەبینرێت.

بەپێی ئەم مەودای شەپۆلانە، دەبێ لە نێوان شەپۆلەکانی هەر ڕەنگێکدا خالێك هەبێ، کە بە بیلبیلەی ئەو ڕەنگە دابنرێ وهەموو سیفەتەکانی ئەو ڕەنگە لە خۆ دەگرێ کە بە سێ تایبەتمەندی ناو دەبنرێن و لە لوتکەشدا دەبن کە ئەمانەن:-

(چریسکە- بەها تێری)[٥]. ئەم سێ تایبەتمەندییە لە زمانە جیا جیا کاندا بەم شێوەیە ناویان لێ نراوە:-

ژ	ناوەکان بەکوردی	ناوەکان بەعەرەبی	ناوەکان بەفەرنسی	ناوەکان بە E	هێماکان
١	چریسکە	الکنه	Teinte	Hue	H
٢	بەها	القیمه	Valeus	Value	V
٣	تێری	التشبع	sayuration	Chroma	C

ئەگەر تەماشای ئەم سێ سیفەتانەی ڕەنگ بکەین. دەبینین دەبنە مایەی سەرەکی بۆ دەسنیشانکردنی پلەکانی ڕەنگەکان. هەرکاتێکیش ئەم سێ تایبەتمەندییە لە بەرزترین حالّەتدا بوون، ئەوا ئەو ڕەنگە لە خالّی بیلبیلەی ڕەنگەکەدا دەبێ، هەروەها وردە وردە لەگەلّ کەمبوونی مەودای شەپۆلّەکاندا، کە بەرەو ڕەنگەکانی گواستنەوەی دەڕوات، گۆڕان بەسەر ئەو سێ تایبەتمەندییە شدادێ.

(٥) / د. یحیی حمودة ١٩٨١ نظریة اللوان لا ٣٥

لە فیزیکدا یەکەی پێوانە کردنی شەپۆلەکانی ڕەنگ بە (ئەنگستڕۆم) دەسنیشان دەکرێ). ئەنگستڕۆمیش بەم شێوەیەیە.

$$\frac{\text{١ ملم}}{\text{١٠٠٠}} = \text{١ میکرۆن}$$ [٦]

$$\frac{\text{١ میکرۆن}}{\text{١٠٠٠}} = \text{١ ملیمکرۆن}$$

$$\frac{\text{١ ملیمکرۆن}}{\text{١٠}} = \text{١ ئەنگستڕۆم}$$ ئەمەش یەکەی پێوانەی شەپۆلەکانی ڕەنگە (٠)

بەمەش دەتوانین بڵێین چاوی ئاسایی مرۆڤ دەتوانێ بە تەماشاکردنێك ئەو ڕەنگە جۆراو جۆرانە ببینێ و لێکیان جیا بکاتەوە، کە دەکەنە نێوان مەودای شەپۆلی ٤٠٠٠-٧٢٠٠ ئەنگستڕۆمەوە، مەبەست لە ٤٠٠٠ ـەکە شەپۆلی ڕەنگی مۆرەو ٧٢٠٠ ئەنگستڕۆمەکەش ڕەنگی سوورە. هەر لەبەر ئەم مەودای شەپۆلانەشە کە ڕەنگی مۆر بە نزمترین شەپۆل و ڕەنگی سووریش بە بەرزترین شەپۆل دادەنرێت، هەموو ڕەنگەکانی کەش کە مرۆڤ دەتوانێ بیانبینێ، لەنێوان ئەو دوو شەپۆلەدان. هەر شەپۆلێکیش لە سەرەوەی مەودای سووری (٧٢٠٠) ئەنگستڕۆم بێت، یلن لە خوارەوەی مەودای شەپۆلی مۆری (٤٠٠٠) ئەنگستڕۆم بێت، ئەوا چاوی مرۆڤ وەریان ناگرێ و لە مێشکدا لێك نادرێنەوە، بەو شەپۆلانەش دەگوترێ: شەپۆلە نەبینراوەکان.

---

(٦) / سەرچاوەی پێشوو لا ١٠

جگە لە دەسنیشانکردنەکەی نیوتن سەبارەت بە مەودای شەپۆلەکانی ڕەنگ کە لە شەبەنگدا هەن، چەندین زانای ڕەنگ هەوڵی ئەوەیان داوە کە بەتاقیکردنەوە، ئەو سنوورانە دەسنیشان بکەن کە سنوورەکانی ڕەنگ دەگرنە خۆیان، کە دەکرێ ئەنجامی بیردۆزەکانیان لەم خشتەیەدا دیاری بکرێن:(٧)

ناوی ڕەنگ	سنووری شەپۆلەکانی ڕەنگ لەلای زانایان بە (ئەنگستروٚم)			
	Abney	Listing	Rood	Fleury
سوور	سەرەتای شەبەنگ تاوەکوو ٦٢٠٠	٦٤٧٠-٧٢٠٠	٧٠٠٠	٦٥٠٠-٧٥٠٠
پرتەقاڵی سوورباو	/	/	٢٩٠٨	٦١٥٠
پرتەقاڵی	٥٩٢٠-٦٢٠٠	٥٨٥٠-٦٤٧٠	٥٩٧٢	٦٠٥٠
زەردی مەیلەو پرتەقاڵی	/	/	٥٨٧٩	٥٩٥٠
زەرد	٥٧٨٠-٥٩٢٠	٥٧٥٠-٥٨٥٠	٥٨٠٨	٥٨٠٠
سەوز	٥١٣٠-٧٨٠٠	٤٩٢٠-٥٧٥٠	٥٢٧١	٥٢٠٠
سەوزی شینباو	٥٠٠٠-٥١٣٠	/	٥٠٨٢	٤٩٠٠
شینی سەوزباو	/	/	٤٩٦٠	/
شین	٤٤٦٠-٥٠٠٠	٤٥٥٠-٤٩٢٠	٤٧٣٢	/
شینی ئاوی	٤٤٦٠-٤٦٤٠	٤٢٤٠-٥٥٥٠	٤٣٨٣	/
مۆر	٤٦١٠-کۆتای شەبەنگ	٣٩٧٠-٤٢٤٠	٤٠٥٩	٣٨٠٠-٤٠٠٠

(٧) سەرچاوەی پێشوو لا ١١

ئەگەر سەرنج بدەینە ئەو خشتە خانەیەی کە خرایە ڕوو، لەگـەڵ بیردۆزەکـەی (نیوتن) دا بەراوردیان بکەین، ئەوا دەبینین کە بەرزترین شەپۆل هی ڕەنگی سـوورەو لە (٧٥٠٠) ئەنگستروم تێ ناپەرێو لە لایەن (Fleury) ـەوە دەسنیشـان کـراوە، نزمترین شەپۆلیش هی ڕەنگی مۆرە، کە (٣٨٠٠) ئەنگسـتروم کـەمتر نییـەو لـە لایەن هەمان زاناوە دەسنیشانکراوە.

ڕەنگەکانی شەبەنگ حەوت دانەن و بە حەوت ووشەش ناویان لێـنراوە کـەچی، ژمارەی ڕەنگ بێ کۆتاییـە و لەهـەندێ کۆمپیوتـەرەکاندا بـە (٣٥-٧٠) ملیـۆن ڕەنگ دادەنرێن.

لە هیچ زمانێکیشدا نەتوانراوە ووشە بۆ ئەو هەموو ڕەنگانە دابنرێ، لەلایـەکی کەشەوە ڕووبەری هەموو تەنێك بـەپێی زبـری و لووسـی کاردەکاتـە سـەر جـۆری ڕەنگەکان. دیارە ڕووبەری لووس پتر شەپۆڵەکانی هەڵدەگرێتەوە کە دەبێتە ڕەنگی تەنەکە، تەنی زبریش توانای هەڵگەرانەوەی شـەپۆڵەکانی ناوتیشـکی کـەمترە بـۆ نموونە ئەگەر تەنێکمان هەبێ ، نیوەی لووس بێو نیوەکەی کەشی زبربێ، تەنەکەش درێژایی شەپۆلەکانی سوور هەڵگەڕێنێتـەوە، ئـەوا نیـوەی لووسـەکە مەرجـەکانی ڕەنگی سووری زیاتر تێدا دەبێ لە وەی کە لە نێوان زبرەکەداهەیە، گەرچی ڕەنگـی هیچ تەنێکیش تەنها بەکرداری هەڵگەڕانەوەی شەپۆلەکان دەسنیشان ناکرێ، بەڵکو کرداری هەڵمژینیش هەمان گرنگیی هەیە بۆنموونە بـۆ ئـەوەی ڕەنگـی زەرد ببینـین دەبێ ئەو تەنە شەپۆلە کەهرۆموغناتیسیەکانی ڕەنگی شینی هەڵمژیبێت. یـان بـۆ ئەوەی ڕەنگی شین ببینین، ئـەوا دەبـێ تەنەکـە شـەپۆلە کەهرۆموغتاتیسـیەکانی ڕەنگی زەردی هەڵمژیبێت.

بۆ ئەوەی ڕەنگێکی دیاریکراو ببینرێ، دەبێ شەپۆلی ڕەنگی دی هـەڵبمژرێت، وەکو لەم خشتە خانەیەدا دەسنیشان کراون:- [٨]

	ڕەنگی بینراو	شەپۆلی ڕەنگی هەڵمژراو
١	سەوزی زەرد باو	مۆر
٢	زەرد	شین
٣	پرتەقاڵی	شینی سەوزباو
٤	پەمەیی	سەوز
٥	سوور	سەوزی شین باو
٦	شین	زەرد
٧	شینی سەوز باو	پرتەقاڵی
٨	سەوزی شین باو	سوور

میکانیزمی ڕەنگ بینین

توانای ڕەنگ بینین لەلای مرۆڤ دەگەڕێتەوە بـۆ توانـای ئـەو (شـانە تەشـیلە پیانـەی conepingmen+s) کـە لـەتۆڕی چـاودا هـەن و ژمارەکەشـیان دەگاتـە نزیکەی (١٣٧) ملیۆن شانە. (١٣٠) ی ملیۆن شانەیان تایبەتن بـە جیاکردنـەوەو بینینی ڕەنگی ڕەش و سپی و (٧) ملیۆنەکـەی کـەش تایبـەتن بـۆ جیاکردنـەوەو بینینـی ڕەنگـەکانی کـە شـانە بـەر پرسـەکانی ڕەنگـی ڕەش و سـپی پێیـان

(٨) Jon H. Kennedy 1984, Analytical chemistry Principles. P.410 ⁄

دەگوترێ(Rods) ئەو شانانەش کە بەر پرســی ڕەنگـەکانی کـەن پێیـان دەگوتـرێ (Cone). لـەناو هەریـەکێك لـەو شـانانەدا شـیلەیەك هەیـە هەسـت بەشـەپۆلی ڕەنگەکان دەکات. کاردانەوەی ئەم شانانە لە ڕێی دەمارەکانەوە دەچن بۆ مێشـك و لەوێ بەپێی بەرپرسێتی شانەکانی مێشك جـۆری ڕەنگـەکان دەسنیشـان دەکرێـن، کەواتە ڕەنگ لەدەرەوەی مرۆڤدا بوونـی نییـە بـەڵکو لـەناو مرۆڤـدا و لـەرێگای چاوەکانییەوە ڕەنگ بوونی هەیە، توانای ڕەنگ بینینیش لـەلای هـەموو کەسـێك وکو یەك نـی یـە بەتایبـەتی سـەبارەت بـەو ڕەنگانـەی ، کـە لەیەکـەوە نزیکـن بەواتایەکی تر کە مەبەست لەورەنگانەیە کە (تۆنەکانیان لە یەکەوە نزیکن)[٩].

سەبارەت بەناستەنگەیی جیاکردنـەوەی ڕەنگـەکان ئـەوەبوو (هیـو بـارت) بـۆ یەکەمجار توانیی ئەو ڕاستییە نەیدەتوانی گەڵای دارێکی سەوز و پارچـە مۆمێکـی سـوور لەیـەك جیـا بکاتـەوە، پـاش ئەمـەش بیردۆزەکـەی نیوتـن سـەبارەت بەدەسنیشانکردنی شەپۆلەکانی ڕەنگ لە دایك بـوو دوای سـەدەیەکیش (تۆمـاس یونگ)[١٠] ی بسەلمێنێ پاشان (Dalton) کە زانایێکی کیمیایی ئەتۆمی بـوو لـە ساڵی ١٧٩٤ دا تووشی نەخۆشییەك بوو کە بەریتانی کە لەنێوان ساڵانی (١٧٧٣-١٨٢٩) دا ژیاوە توانیی میکانیزمی وەرگتن و جیـا کردنـەوەی ڕەنگەکانیلەسـەر تۆری چاو ڕوون بکاتەوە. بیردۆزەکەی یۆنگ بەبیردۆزی (سیانەی ڕەنگ) ناونرا بـە و پێیەی شانە تەشیلەکانی سەر تۆری چاو بەسـەر سـێ جـۆردا دابـەش دەبـن کـە ئەمانەن: -

أ- ئەو شانە تەشیلانەی، کە بە شەپۆلە درێژەکانی تیشك دەبزوێن.

ب- ئەو شانە تەشیلانەی، کە بەشەپۆلە مام ناوەندییەکانی تیشك دەبزوێن.

جـ- ئەو شانە تەشیلانەی، کە بە شەپۆلە کورتەکانی تیشك دەبزوێن.

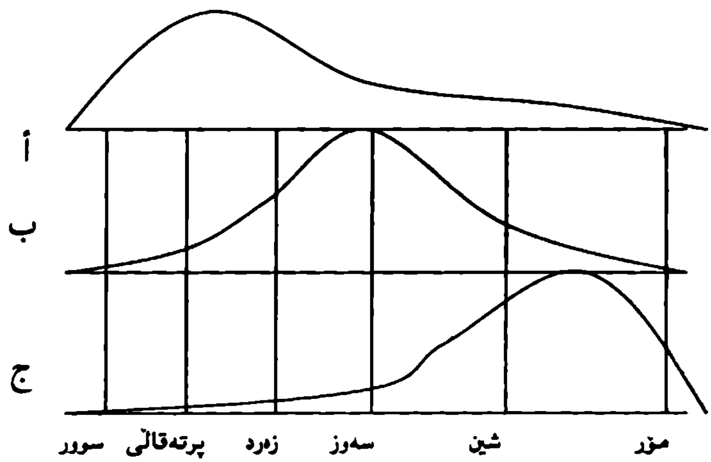
دەربارەی ئەم بیردۆزەیە گەڵی زانـای کـە پشـتگیرییان لیٚ کـردووە، لەوانـە:- (هیلمهۆلتز). ئەم پشتگیریکردنە بووە هۆی ئەوەی کە بیردۆزەکە بـەناوی بـیردۆزی

---

(٩) /سلام جبار الربيعي ١٩٨٨/ عمى اللوان / العراق/ منشورات الجمهورية ع(١٠)

(١٠) / أحمد مختار عمر /١٩٨٢/ اللغة واللوان / كويت / دار البحوث العلمية لا ٩١

(یونگ هیلمهۆلتز)[11] ـەوە ناوزەد بکرێت کـە تایبەتـە بـە چۆنێـەتی بینینـی ڕەنگ و جیاکردنەوەی ڕەنگەکانـە لـە لای مـرۆڤ. ئـەم هێڵکارییـەش[12] جـۆری کاردانـەوەی هەرسـێ جۆرەکـانی شـانەکان دەسنیشـان دەکـات سـەبارەت بـە شەپۆلەکانی ناو تیشك:-

أ= ئەوانەی بە شەپۆلی درێژی (سوور) دەبزوێن.

ب. ئەوانەی بە شەپۆلی مام ناوەندی (سەوز) دەبزوێن.

جـ. ئەوانەی بە شەپۆلی کورت (مۆر) دەبزوێن.

پێش سەدەیەك بیردۆزی (بەرانبەرکێ پـەیڕەو دەکـرا کـە لەلایـەن E-Hering ـەوە دانرابوو)،[13] ئەم بیردۆزەیە وای لێك دەدایەوە، کە ڕەنگ بینین لەلای مـرۆڤ بە ڕێگای سێ جمکانەی ڕەنگەوە ئەنجام دەدرێت، ئەوانەش ئەمانەن:-

---

(١١) / د. يحيى حمودة / ١٩٨١ نظرية اللون لا (٣٧)

(١٢) / سەرچاوەی پێشوو لا (٣٧)

(١٣) / احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغة واللون، لا٩١-٩٢

سپی‌و ڕەش
زەردو شین
سوورو سەوز

- بۆ ئەمەش سەرجەم تۆڕی چاوی مرۆڤی بەسەر سێ ناوچەدا دابەشکردووە، کە هەر ناوچەیەکی هەستی بە ڕەنگێك کرد ئەوا هەستکردن بە ڕەنگە جمکانەی ئەو ڕەنگە بینراوە دەکرێ، بۆ نموونە لە ڕێگای هەستکردن بە سێ ڕەنگەکانی یەکەمی جمکانەکەوە کە (سپی‌و زەردو سوور)ن ئەوا لە ڕێگای ئەوانەوە هەست بە سێ ڕەنگی دووەمی جمکانەکان دەکرێن کە ئەمانەن (ڕەش شین سەوز).

جگە لەو دوو بیردۆزانە بیردۆزی سێیەمیش هەیە کە ژمارەی جمکانەکانی ڕەنگ بە چوار دانە دادەنێ‌و، لە ڕێگای هەستکردن بە هەر دانەیەك لە یەکەمی جمکانەکان ئەوا هەستکردن بە ڕەنگی دووەمی ئەو جمکانەیە دەکرێ، هەروەها بۆ ئەوە دەچن کە هەر ڕەنگێك دەماری تایبەتی خۆی هەیە لە چاوەوە دەیگوێزێتەوە بۆ مێشك و لەوێش جۆری ڕەنگەکە پۆل دەکرێ‌و جیا دەکرێتەوە.

بیردۆزی پۆلکردنی وشەکانی ڕەنگ لە زماندا

ئەگەر تەماشای وشەکانی ڕەنگ بکەین، دیارە توانیویانە بەشێك لەو ڕەنگانـە بگەیەنن کە لە سروشتدا هەن، بە واتایەکی کە ژمارەی وشەکانی ڕەنـگ لـە هـەر زمانێکدا هەرچەندە زۆریش بن، ئەوا لە ژمارەی ئەو ڕەنگانە کەمترن کە هەن، لـە ڕووی مێژووییشەوە ئەوا شتێکی لۆجیکییــە کـە ڕەنـگ لەگـەڵ بوونـی تیشـکدا هەبووەو پاش ئەوەش وەکو هەنگاوی دووەم لەرێگای بینین و تێگەیشــتنەوە، وشـە بۆ ناوی ئەو ڕەنگانە دانراون، شتێکی دروست و ئاساییە کە تێگەیشتنی مرۆڤیـش لە کۆندا سەبارەت بە ڕەنگ وەکو ئەمڕۆ نەبووبێ‌و (گۆڕانی بە خۆیەوە بینیبێــت و بە قۆناغی جیاجیادا تێپەڕیبێت)[(١٥)].

نەك هەر ئەمە، بەڵکو ژمارەی وشەکانی ڕەنگ لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی کـە ئەگۆڕێت، بۆ نموونە لە ناوچەی ئەسکیمۆ پتر لە کۆمــەڵێ نـاو بـۆ بـەفر دانـراوە، بەشێکی زۆریان پەیوەندییان بە جۆرو ڕەنگی بەفرەکەوە هەیە، جگە لە مانەش زۆر جار (ئاستی ڕۆشنبیریش) ڕۆڵی بـەرچاوی خـۆی لـەو تێگەیشـتنەدا دەبینـێ‌و لـە ژمارەو پۆلکردنی وشەکانی ڕەنگیشدا کاردانەوەی هەیە.

بەپێی ئەو بۆچوونانە، ئەوا ئەبێ وشەکانی ڕەنگ جۆرە ڕیزبوونێك بگرنە خۆیـان کە ڕەنگدانەوەی خودی ڕەنگەکان بن. دیارە بۆ ئەمەش سێ مەرجی سەرەکی هـەن کە ڕۆڵی تەواو لەو ڕیزبوونەدا دەبینن کە ئەمانەن:-

١-چریسکە

٢-بەها

٣-تێری

---

(١٥) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغة واللون، لا٤٩.

ئەرکی نواندنی ئەو سێ مەرجەش سپێردراوەتە ژینگەو کاریگەرییان لە ڕێگــای جۆرو ژمارەکانیانە وە دەسنیشان دەکرێن و، دەبنە هۆی سەرەکی بۆ لــەدایکبوونی ناوەکانیان و هەڵبژاردن و ڕیزبوونی وشەکانیان، مەرجیش نییە هــەموو ڕەنگــەکان وەکو یەك کاریگەرییان لەسەر مرۆڤــی دەوروبەرەکــەی هــەبێت بــەپێی ســەردەمە جیاوازەکانی ژیانی مرۆڤایەتی، ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کــە وشــەکانی ڕەنــگ لــە قۆناغی سەرەتاییەوە بەرەو قۆناغی گەشەسەندنی ئــەمڕۆی هــەنگاوی نــاوە، ئــەم مێــژووەش تەمــەنێکی دوورو درێــژی هەیــە، بــۆ نموونــە لــە ســەردەمی چـــاخی بەستەڵەکدا، کاتێك کە (مردوویەك مردووە، ئەوا ئێسکەکانیان بــە ڕەنگــی زەردی سوورباو بۆیە کردووە)[16].

سەبارەت بە مێژووی ڕەنگ لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا بەڵگەی زیندوو هەن، کە کورد گەلێ پێش ئەو مێژووە جیهانییە ڕەنگی زانیوەو بەکاریشی هێناوە لەوانە:-

١) کۆتەڵو بۆماوە دێرینەکانی گوندی (چەرمۆ)ن کە پێــش (٤٧٥٠) ســاڵ پێــش زایین دۆزراوەنەتەوە (هەندێکیان بە بۆیە سوورکراون)[17]. ئەم بەڵگەیە چەندین چەمکی زانستیشمان دەربارەی ڕەنگ پێدەبەخشێ کە بە بەڵگەی پێشــکەوتنی کۆمەڵی کوردەواری دەژمێردرێت.

٢) ئەو زەخرەفانەی لەسەر گۆزەو دیزەی کارە دەستییەکان بــۆ یــەکراون و ڕەنگــی جیاجیایان بۆ بەکار هێناون، بەڵگەی دووەمن.

لە کاتێکدا ئەو سەردەمە (بە سەردەمی گۆزەکــاریو دیزەکــاریی ڕەنگــاوەرەنگ ناوبراوە)[18] ئەمەش چەند خاڵێکی پڕشنگدار بۆ کۆمەڵکەی کوردەواری سەبارەت بە ڕەنگ دەستنیشان دەکات:-

(١٦) - یوهانس إیتن، ١٣٧٣، اخلاقیت در رنگ، ترجمة حسن ملجانی

(١٧) - ئەژی، ٢٠٠٠، هەزارمێرد، ژ١١، ل١٦٦.

(١٨) - یوسف زعلان، ١٩٧٠، اللون، العربي، ذ١٤٥، الکویت، ل١٢٤-١٢٥

أ- مرۆڤە کوردستانەیەکان (٢٧٥٠) ساڵ پێش نەتەوەکانی یۆنان و ئغریق ڕەنگی بەکارهێناوە بەو پێیەی کە بەکار هاتووەکان ناویان هەیە.

ب- ڕەنگی بۆ بۆیەکردن بەکار هێناوە.

ج- مرۆڤە کوردستانیەکان وشەی ئەو ڕەنگانەیان هەبووە کە بەکاریهی.

ئەم ڕاستییانە وادەکەن کە بتوانرێ وشەکانی ڕەنگ لە کوردیدا، بەپێی ئەو بیردۆزە جیهانییانە پۆل بکرێن کە ئەمڕۆ کاریان پێدەکرێت، ئەو ڕیزکردنانەش بەپێی بۆچوونی جیهانین، کە هەریەکەیان بنەمای زانستیی خۆی هەیەو بۆ ماوەیەکی زۆر پەیڕەوکراون ودەکرێن و کاریان لەسەر ئەنجام دراوە، ئەو بیردۆزانەش کە دەستنیشانی چۆنێتی لەدایکبوون و ڕیزبوونی وشەکانی ڕەنگ دەکەن، سێ بیردۆزن:-

یەکەم) (وشەکانی ڕەنگ بە شێوەیەکی هەڕەمەکی ڕیزبوونە)[19]

ئەم بۆچوونە پشت بەوە دەبەستێ، کە وشەکانی ڕەنگ لە زمانەکانی سەر گۆی زەویدا، بە یەك شێوەو یەك ڕیزبوونی یەك لە دوای یەك دروست نەبوونە، ژمارەی ئەم وشانەش لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر دەگۆڕێ، کەواتە مەرج نییە وشەی (سوور) لە هەموو زمانێکدا لە پاش لەدایکبوونی وەشەی سپیو ڕەش دروست بوبێت و لەم ڕووەشەوە پێش ڕەنگی زەرد کەوتبێ، بە واتایەکی کە ئەو مەرجە دانانێ کە دەبێ وشەکانی ڕەنگ (سپی-ڕەش) هەبن ئەوجا وشەی (سوور) سازبکرێ، ئەگەر نا هەر زمانێك وشەی ڕەنگی (سپی-ڕەش)ی نەبوو، ئەوا بەهیچ جۆرێ نابێ وشەی ڕەنگی سوورو ڕەنگەکانی کەی هەبێ، کەواتە ئەم بیردۆزەیە هیچ ڕیزبوونێکی مەرجیو لۆجیکیو ماتماتیکی یەك لە دوای یەك ناداتە وشەکانی ڕەنگ، بەڵکو بۆ ئەوە دەچێ کە بە شێوەیەکی هەڕەمەکیو بێبنەمای مەرجی وشەکانی ڕەنگ دروست بوونەو هەر

---

(١٩) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغة واللون، لا ٢٠.

ئەمەش وایکـردووە ژمارەکانیشـیان لـە زمانێکـەوە بـۆ زمـانێکی دی جیاوازبـێ، بـە واتایەکی کە زۆر ئاساییە ناوی هەندێ ڕەنگ لە زمانێکدا هــەبێ‌و لـە زمـانێکی کـەدا نەبن، یان دەکرێ یەك ڕەنگ لە زمانێکدا چەندین ناوی هەبێ‌و لە زمانێکی کەشدا یـەك ناوی هەبێ، یان هەر ناویشی نەبێ، بۆ ئەمەش ئەو بەڵگەیــە ئەهێنینــەوە کـە هـەندێ زمان هەیە تەنها دوو وشەی ڕەنگی هەیە کە (ڕەش و ســپی)ن، ڕەنگـە تاریکـەکان بـە ڕەش ناودەبەن و ڕەنگە کاڵەکانیش بە سپی ناودەبەن.

دووەم) (وشەکانی ڕەنگ بەپێی ئەرکەکانیان ڕیزدەبن)[٢٥]

ئەم بۆچوونە بۆ ئەوە دەچێت کە سەرەتا ئەو وشانەی ڕەنگ دروســت دەبــن، کـە ڕەنگەکەی ئەرکی لە ژیانی نەتەوەکەدا ببینێ‌و بایــەخی خـۆی هـەبووبێ، کەواتـە ئەگـەر ڕەنگــی (شـین) لـەلای نەتەوەیـەك گرنـگ بووبـێ‌و کـاری کردبێتـە سـەر کەسەکانی، جا ئەو کارکردنە بە هەر هۆو بۆ هەر مەبەستێك بووبێ، ئــەوا وشـەی (شین) لە ڕووی لەدایکبوون و ڕیزبوونــەوە زووتـر ئـەنجامدراوەو پێـش ئـەو وشـانە کەوتووە کە گوزارشت لە ڕەنگ دەکەن، بەڵام لە ڕووی گرنگی‌و بایەخدانــەوە لـەناو ئەو نەتەوەیەدا لە پاش ڕەنگی (شین)ـەوە دێن و ڕیز دەبن.

ئەم بیردۆزەیە، پتر پشت بە کردارێتی ڕەنگو بەگەڕخشــتنی دەبەســتێ، کەواتـە کاتێك وشە بۆ ڕەنگ دادەنرێت کە ڕەنگە کە بە کردار خۆی بسەلمێنێ‌و تێکـەڵ بــە لایەنێك یان زیاتر لە لایەنەکانی ژیانی مرۆڤ ببێت، هەر ڕەنگێکیش ئەرکی نەبوو کاریگەریی کرداریی لەسەر ژیانی مرۆڤ نەبوو ئەوا ئەو ڕەنگە ئاوڕی لێنادرێتەوەو وشەی بۆ دانانرێ‌و ناچێتە ناو فەرهەنگی ئەو نەتەوەیەوە.

دیارە گرنگیی ڕەنگیش لەسەر نەتەوەکان و دواتریش هاتنە نـاوەوەی زمانــەوە، کارێکە پابەندە بە ژینگەو خودی ئەو مرۆڤانەی لەو ژینگەیــەدا دەژیـن، بەمــەش

---

(٢٥) - سەرچاوەی پێشوو، لا٢٠-٢١

دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە جۆرو گرنگیی ئەو ڕەنگانە لە ژینگەی شـوێنێکەوە بـۆ شوێنێکی کە دەگۆڕێ، کەواتە لەدایکبوون و ڕیزبوونی وشەکانی ڕەنگ لەسەر یەك ڕێگاو ڕێساو یاسا و بەیەك پلە نەهاتوون، دەرئەنجام لە زمانێکیشەوە بۆ زمـانێکی کە گۆڕان بەخۆیانەوە ئەبینن.

سێیەم) (ریزبوونی وشەکانی ڕەنگ بەپێی شەبەنگ)

(پۆلکردنی ڕەنگ لە هەموو زمانەکانی جیهاندا وەکو یەکن)[٢٦]

ئەم بیردۆزەیە ئەوە دەگەیەنێ کە ڕەنگەکان وەکو شریتێکی نەپسـاوی یـەك لـە دوای یەك وایەو ڕیزبوونەکەیان یەك جۆرەو وشەکانی ڕەنگ شوێن ناگۆڕن، ئەمـەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە هەر ڕەنگێك درێژیی شەپۆلی خـۆی هەیـەو سـنووری ئـەو درێژیو کورتیی شەپۆلانەش دیاریکراون و کاریگەرییان لەسەر چاوی مرۆڤ بـەپێی شەپۆلەکانیانە، ئەو شەپۆلانەش پێوانە دەکرێن و شوێنی دیاریکراوی یەك لـەدوای یەکیان هەیە. جگە لەوانەش شەبەنگ دیاردەیەکی سروشتییەو لە هەموو جیـهاندا بەیەك شێوەو ڕیزبوونەوە دەردەکەوێت و دەبینرێت.

ڕەنگەکانی شەبەنگیش جێگۆڕکێ ناکەن و یەك ڕیزبوونیان هەیە کەواتـە وەکـو مەرجی پێویستیو زانستی، ئـەوا ناونـانی ئـەو ڕەنگانـەی شـەبەنگ لـە هـەموو جیهاندا وەکو یەك ڕیزدەبن و بە هەمان شێوەی شەبەنگ دادەنرێن. ئـەم بۆچوونـە، تا ڕادەیەك بنچینەی زانستیی هەیەو تا ئەمڕۆش کـاری پێدەکـرێو لـە برەودایـە. مەبەست لە ڕیزبوونیش ئەوەیە کە ناوی یەکەم ڕەنگی شەبەنگت نا کە (سوور)ـەو بەرزترین درێژیی شەپۆلی هەیە، ئەوا لە دوای ئەو ڕەنگی (پرتەقاڵی) دێ، کە ناوی لێنرا ئەوە گومانی تێدا نییـە دەبـێ دوای ڕەنگـی سـوورو پـاش پرتـەقاڵیش لـە شەبەنگدا ڕەنگی (زەرد) دێ، کەواتە ناونانی ڕەنگی زەرد هەر لـە پـاش ڕەنگـی

---

(٢٦) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغة واللون، لا ٢٠.

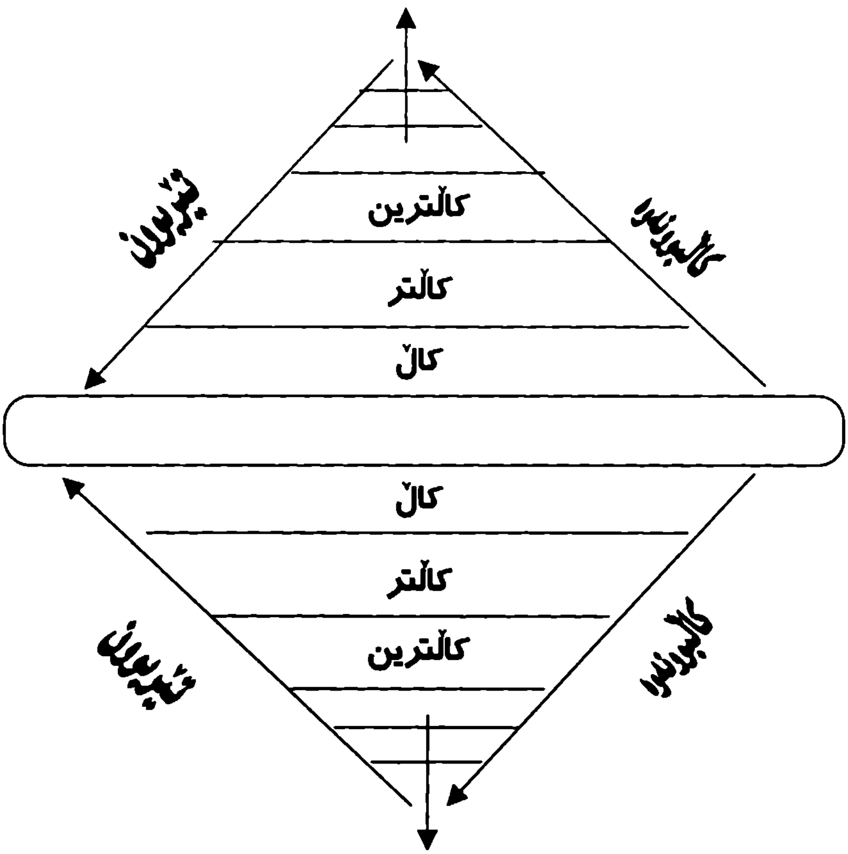
پرتەقاڵییەوە دێ   ئیدی بەم شێوەیە ڕەنگەکان لە هەموو زمانەکانی جیهاندا وەکو یەك ڕیز دەبن.

بەپێی ئەو سێ بیردۆزانەی کە خرانە ڕوو، دەردەکەوێ کە هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن کە هەندێ لە ڕەنگەکان ناویان هەیە، بەڵام دەبێ ئەوە بزانین کە لە نێوان ڕەنگێکی شەبەنگ و ڕەنگێکی کەی نزیك بەو ڕەنگە چەندین ڕەنگ هەن کە پێیان دەگوترێ (ڕەنگەکانی گواستنەوە)[٢٢] ، کەواتە هەر ڕەنگێك لە ڕەنگەکانی شەبەنگ بگرین، دەبینین پلەی ڕەنگەکەی وردە وردە کەم دەبێتەوە هەرچەندە لە ڕەنگەکەی تەنیشتییەوە نزیك ببنەوە هێندە پلەکەی کەمتر دەبێ تا دەگاتە ئەو سنوورەی، ڕەنگی ئەوەی لە دوای ئەم دێ تێکەڵی دەبێت و بەلای ئەودا دەشکێتەوە، تا دەگاتە ڕادەیەك ئیدی ڕەنگە نزیکەکە وردە وردە دەستپێدەکات و هەتا بەرەو خاڵی ناوەند بڕۆین ئاشکراتر دەبێ، لە خاڵی ناوەندیشدا، کە پێی دەگوترێت (بیلبیلەی ڕەنگ)، لەم خاڵەدا ڕەنگەکە لە لوتکەدا دەبێت و هەر سێ مەرجەکان لە خۆ دەگرێ.

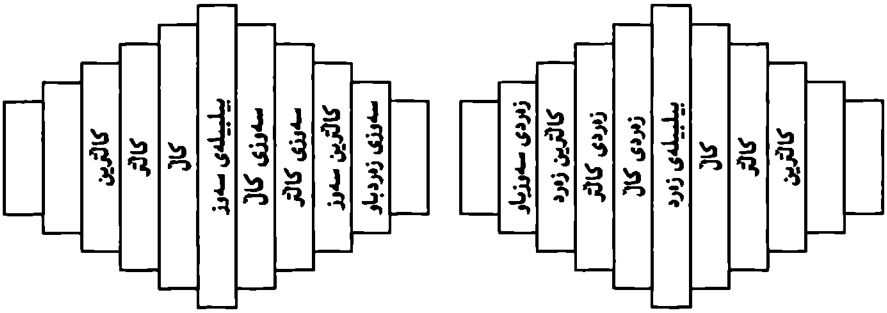
چریسکە / بەها / تێری /

دەتوانین ڕەنگی ئەم خاڵە بە ڕاستەقینەترین و باشترین پلەکانی ئەو ڕەنگە دابنێین، لەم دیوو ئەو دیوی هەموو بیلبیلەیەکی ڕەنگدا، ئیدی کاڵبوونەوەو دابەزین دەستپێدەکا، کەواتە هەرچەندە لەو خاڵە دوور بکەوینەوە ئەوا لە شەبەنگدا بەرەو ڕەنگەکانی گواستنەوە دەڕۆین: وەکو لەم وێنەیەدا دەبینرێت:-

(٢٢) - سعد جبار البريص، ١٩٨٨، عمى الألوان، لا ٢٠

دیارە چاوی مرۆڤیش لە ڕووی تواناوە تا چەند دەتوانێت ڕەنگەکانی گواستنەوە ببینێت و لەیەکیان جیابکاتەوە! بۆ نموونە ئەگەر دوو ڕەنگی دراوسێی (زەردو سەوز) لە شەبەنگدا ببینرێن ئەوا لە نێوان خاڵی بیلبیلەی ڕەنگی هەردووکیاندا ژمارەیەکی لەبن نەهاتووی ئەو دوو ڕەنگە بوونیان هەیە، کە ڕادەی کاڵیو تێریی ئەو سێ مەرجە گرنگە دەسنیشانیان دەکات. دیارە نە چاو دەتوانێت ئەو ژمارە لەبن نەهاتووەی ڕەنگەکان ببینێت، نە هیچ زمانێکیش توانیویەتی وشە بۆ ئەو ژمارە زۆرانەی ڕەنگ دابنێت.

یەکەم کەس کە هەستی بە ڕیزبوونـی ڕەنـگ کردبـێ، زانایـەك بـوو بـە نـاوی (Lazarus Geiger) ئەمیش لە ساڵی ١٨٦٧دا توانی بیردۆزەکەی خۆی بخاتـە ڕوو بۆ ئەمەش (٦) (شەش قۆناغی پەرەسەندنی وشەکانی ڕەنگی دەستنیشانکردووە کە بەم شێوەیەن)[٢٣]:-

١) قۆناغی ڕەنگی ڕەش.
٢) قۆناغی ڕەنگی ڕەش و سوور.
٣) قۆناغی ڕەنگی ڕەش و سوورو زەرد.
٤) قۆناغی ڕەنگی ڕەش و سوورو زەردو سپی.
٥) قۆناغی ڕەنگی ڕەش و سوورو زەردو سپیو سەوز.
٦) قۆناغی ڕەنگی ڕەش و سوورو زەردو سپیو سەوزو شین.

ئەگەر تەماشای بیردۆزەکەی (Lazarus) بکـەین و نموونـەی قۆنـاغی سـێیەمی وەرگرین، ئەوا:-

ڕەنگی ڕەش = ڕەش + ڕەنگە تاریکەکان
ڕەنگی زرەد = زەرد + ڕەنگە ڕۆشـنەکان

(٢٣) - سعد جبار البريص/ سەرچاوەی پێشوو، لا٢١

لەم حاڵەتەدا ڕەنگی زەرد ڕووبەرێکی بەرین دەگرێتە خۆیو ڕەنگەکانی (سەوز + پرتەقاڵی + پەمەیی) دەکەونە ناو ئەوەوە، لەم حاڵەتەدا ڕەنگی زەرد =

ڕەنگی زەرد
ڕەنگی سەوز
ڕەنگی پەمەیی
ڕەنگی پەرتەقاڵی

لە ساڵی ١٨٧٧دا (Hugo magnus) پەرەسەندن و لە دایکبوونی وشەکانی ڕەنگی سپاردە دەستی گەشەسەندنی هەستی مرۆڤ، ئەمەش لە ئەنجامی ئەو تۆژینانەوە سەریهەڵدا، کە لەسەر (١٦) شانزە زمانی جیاواز کردبووی، بەمەش گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە مەسەلەی هەستکردن بە ڕەنگ لەناو هەموو نەتەوەکاندا وەکو یەك وایە گەرچی ژمارەی وشەکانی ڕەنگیشیان جیاوازبن.

لە ساڵی ١٩٠١دا (W.H.Rivers)[٢٤] لەسەر بنچینەی ڕەنگ لەلای نەتەوەکان، وشەکانی ڕەنگی بەسەر چەند قۆناغێکدا دابەشکرد کە بە قۆناغەکانی (سێ وشەی ڕەنگ) ناوزەدکراوەنـ

قۆناغی یەکەم:-

وشەی یەکەم = ڕەش، شین، ئاوی، مۆر
وشەی دووەم = سپی، زەرد، سەوز
وشەی سێیەم = ڕەش، شین، ئەرخەوانی، پرتەقاڵی

قۆناغی دووەم:-

وشەی یەکەم = ڕەش، شین، ئاوی، مۆر، زەرد

قۆناغی سێیەم:-

وشەی یەکەم = ڕەش، سپی، سوور، زەرد، سەوز

---

(٢٤) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغة واللون، لا٢٠.

قۆناغی چوارەم:-

وشەی یەکەم = ڕەش، سپی، سوور، زەرد ، سەوز، شین

دیاره ئەم بیردۆزەیە کە وشەکانی ڕەنگی بەسەر ئەو چەند قۆناغەدا دابەشکردووە، ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەو وشانە بە ڕیزبوونێکی یەك لە دوای یەکی نەگۆڕ دەربازبوونەو مێژووەکانیان وەکو زنجیرەیەکی یەك لە دوای یەك وایە. ئەم بۆچوونی دابەشبوونە کاتێك گەیشتە لوتکە، کە هەردوو زانای ئەنترۆپۆلۆجی Berlin و Kay بیردۆزەکەیان بە بەڵگەی کاری مەیدانی سەلماندو توانییان کتێبێك بە ناونیشانی Basic color terms ١٩٦٩ بخەنە بەردەست، کە لەسەر (٩٨) زمان ئەنجامیاندا کەبەم شێوەیەبوو:-

ز	ناوی ڕەنگ	ژمارەی ئەو زمانانەی ناویان لێناوە	ڕێژەی لە سەدا
١	سپی	٢٠	%١٠٠
٢	ڕەش	٢٠	%١٠٠
٣	سوور	٢٠	%١٠٠
٤	سەوز	١٩	%٩٥
٥	زەرد	١٨	%٩٠
٦	شین	١٦	%٨٠
٧	قاوەیی	١٥	%٧٥
٨	ئەرخەوانی	١٥	%٧٥
٩	خۆڵەمێشی	١٤	%٧٠
١٠	پەمەیی	١٣	%٦٥
١١	پرتەقاڵی	١١	%٥٥

ئەگەر تەماشای ئەم لێکۆڵینەوەیە بکەین دەردەکەوێ کە:-

١) ژمارەی وشەکانی ڕەنگ (١١) یازدە دانەن.

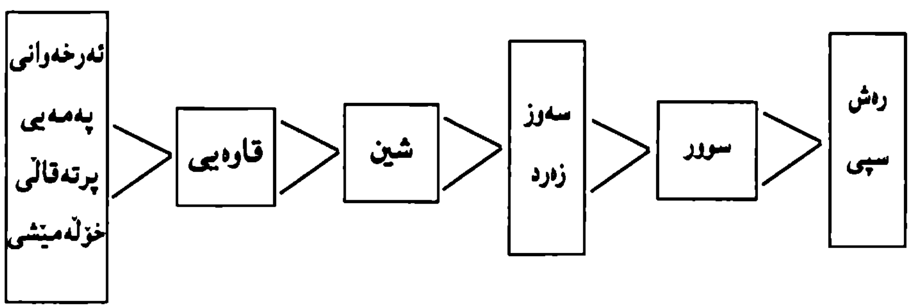
٢) وشەکانی ڕەنگ بە شێوەیەکی هەڕەمەکی ڕیز نەبوون.

٣) ڕیزبوونەکان یەك لە دوای یەکن و دەبێ هەموو زمانێ بەو ڕیزبوونەدا تێپەڕبێ کە بەحەوت قۆناغدا دەڕۆن:-

قۆناغی یەکەم	ڕەش و سپی
قۆناغی دووەم	سوور
قۆناغی سێیەم	سەوز
قۆناغی چوارەم	زەرد
قۆناغی پێنجەم	شین
قۆناغی شەشەم	قاوەیی
قۆناغی حەوتەم	ئەرخەوانی، پەمەیی، پرتەقاڵی، خۆڵەمێشی

(سەوز و زەرد) شوێن گۆڕکێ دەکەن

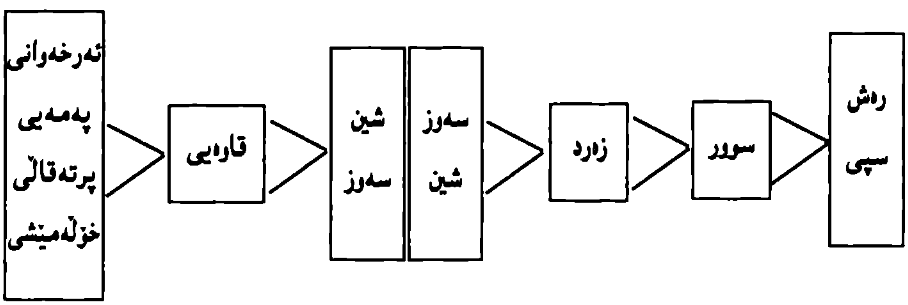
پەیوەندی نێوان ئەم قۆناغانەش وەکو کارێکی جیهانی بەم شێوەیە نەخشە دەکێشرێت:

بەپێی ئەم سەلماندنە هەر ڕەنگێك لەلای چەپەوە هەڵبژێرین ئەوا مەرجە پێش ئەو وشەی ڕەنگە وشەکانی لای ڕاستی ئەو وشەیە پێشتر سازبووبێ و بەکارهاتبێ بۆ نموونە ئەگەر لە زمانێکدا وشەی (شین) هەبوو ئەوا مەرجە لەو زمانەدا وشەکانی

پێش شین بە پێی قۆناغەکان هەبن وەکو (زەرد- سەوز- سوور- سپی- ڕەش) خۆ ئەگەر لە زمانێکدا وشەی (زەرد) هەبێ، ئەوا مەرجە کە لەو زمانەدا وشەکانی ڕەنگی (سەوز- سوور- سپی- ڕەش) هەبن. خۆ ئەگەر ئەو نەخشەیە بەسەر زمانی کوردیدا جووت بکەین ئەوا دەبینین ئەو وشانەی کە Berlin و Kay لەو زمانەدا هەڵیانهێنجاون و ڕیزبوونێکی قۆناغکارییان پێ بەخشیون، ئەوا هەر یازدەیان لە زمانی کوردیدا بە هەمان قۆناغە جیهانییەکاندا تێپەڕبوونەو ئەو یازدە وشانەش لە کوردیدا هەن ئەمەش بەخاڵێکی گەشی زمانەکە دەژمێردرێو دەبێتە پشتگیری بۆ سەلماندنەکانی Berlin و Kay.

لەبەر ئەوەی لە زمانی کوردیدا زۆر جار (شین و سەوز) لە شوێنی یەکتری بەکاردێن، بۆیە دەکرێ ئەو بۆچوونە جیهانییەی کە Berlin و Kay پێی گەیشتوون جۆرە گۆڕانێکی بەسەردا بێت کە بەم شێوەیە دەیخەینە ڕوو:-

خۆ ئەگەر تەماشای هەر یازدە وشەکانی ڕەنگ بکەین کە بە بنچینەیی دانراون، ئەوا مەرجەکانی ڕەنگی بنچینەیی لە هەموویاندا نابینرێن، چونکە ئەو مەرجە جیهانییانەی کە دانراون بۆ ئەوەی بە ڕەنگێك بوترێ ڕەنگی سەرەکی ئەوا ئەمانەن:-

١) دەبێ وشەکە لە یەك مۆرفیم پێکهاتبێ.

٢) دەبێ واتای ئەو وشە یەك مۆرفیمیە لەناو وشەی کەدا دەرنەکەوێ، کەواتە بەشێك نەبێ لە واتای وشەیەکی کە.

٣) نابێ ئەو وشە یەك مۆرفیمە بـۆ شـتێکی تایبـەت و دیـاریکراو بـەکاربێ، بەڵکو دەبێ ببێتە سیفەتێکی گشتی.
٤) دەبێ ئـەو وشـە یـەك مۆرفیمیـە زۆر بـەکاربێت و لـە بوارێکـی تەسـکدا بەکارنەیەت.

کەواتە بـەپێی ئـەم پێوەرانـەی سـەرەوە دەبـێ وشـەکانی (قـاوەیی، پەمـەیی، پرتەقاڵی، خۆڵەمێشی) سەرەکی نەبن، چونکە لە یەك مۆرفیم ساز نەبوونە، ئــەوە نەبێ ئەم وشانە تەنها لە زمانی کوردیدا ناسادەبن، بە حوکمی ناسادەییشیان دەبێ ناوی ڕەنگـە سـەرەکییەکان نـەبن، چونکـە لـە زمـانی عەرەبیشـدا هـەمان شـتێ (قهوائی، أرجوانی، وردی، برتقالی، رمادی).
هەروەها لە زمانی کوردیدا چـەند وشـەیەکی کـە هـەن کـە لـە یـەك مۆرفیـم پێکهاتوون وەکو (بۆز، دێز، بۆر) بەپێی یاسای مۆرفیمی دەبێ ئەم وشانەی ڕەنـگ بە سەرەکی دابـنرێن و ڕەنگەکانیشـیان بـە سـەرەکی دابـنرێن، کـەچی لـە ڕووی بەکارهێنانەوە ئەم وشانە کەم بەکاردێن و بواری بەکارهێنانەکانیش تەسکن.
دیارە بۆ وشە ناســەرەکییەکانی ڕەنگیـش پێـوەری جیـهانی دانـراوە، کـە بـەم شێوەیەیە[٢٥]:-
١) وشەکە پێشتر ناوی شتێ بووبێ.
٢) وشەکە نوێ بووبێ.
٣) لە یەك مۆرفیم زیاتر سازبووبێ
بۆ نموونە ووشە (خاکی) لە (خـاك) ــەوە وەرگـیراوە، دیـارو مێژووەکـەی دوای ووشەی (خاك)ە. هەروەها بەپێی خاڵی سێیەمیش لە یەك مۆرفیم پتر پێك هـاتووە (خاك+ی). کەواتە ووشەی خاکی ناسەروکییە.

---

(٢٥) سەرچاوەی پێشوو،ل٣٧.

بەشی دووەم

وشەکانی ڕەنگ

وشەکانی ڕەنگ

بەپێی لێکۆڵینەوەکەی (بـــێرلن و کـــەی) ڕیزبوونـــی وشـــەکانی ڕەنـــگ، هـــەمان ڕیزبوونی ڕەنگەکانی شـــەبەنگ وەردەگـــرن و ژمارەشـــیان (٧) حـــەوت ڕەنگـــە، لـــە زمانی کوردیشدا، ناوی ئەو حەوت ڕەنگانەی شەبەنگ هەن و وشەیان هەیـــە، کـــە بەم شێوەیە ڕیزئەبن:-

(سوور، نارنجی، زەرد، سەوز، سەوزی شینباو، شین، مۆر) جگە لەوانەش (ڕەش و سپی) بە هەمان جۆر، بۆ مەبەستی ڕیزبـــوون و بایـــەخپێدانی ڕەنگـــەکان لـــەلای کورد، داوامان لە (٢٠٠) قوتابی زانکۆ (قۆناغی جیاجیاکرد)، کە بە ئازادی ناوی چەند ڕەنگ دەزانن بینووسنەوە، لە ئەنجامی ئەم ئامارەدا، هەرهەموویان ناوی ئەو حەوت ڕەنگەیان هێناوە، لەگەڵ ناوهێنانی ڕەنگـــی ڕەش و ســـپی، ئامارەکـــە بـــەم جۆرە بوو:-

ڕێژەکەیان	ژمارەی ناوهێنان	ژمارەی ڕاپرسەکان	ناوی ڕەنگ	ژ
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	سوور	١
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	نارنجی	٢
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	زەرد	٣
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	سەوز	٤
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	سەوزی شینباو	٥
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	شین	٦
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	مۆر	٧
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	ڕەش	٨
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	سپی	٩
٪١٠٠	٢٠٠ دانە	٢٠٠ کەس	نیلی	١٠
٪٨٢	١٦٤ دانە	٢٠٠ کەس	پەمەیی	١١
٪٦٨	١٣٦ دانە	٢٠٠ کەس	وەنەوشەیی	١٢
٪٦٨	١٣٦ دانە	٢٠٠ کەس	قاوەیی	١٣
٪٥٩	١١٨ دانە	٢٠٠ کەس	زێڕی	١٤
٪٥٥	١١٠ دانە	٢٠٠ کەس	زەیتوونی	١٥
٪٥٣	١٠٦ دانە	٢٠٠ کەس	هەناری	١٦
٪٤٩	٩٨ دانە	٢٠٠ کەس	ئاسمانی	١٧
٪٤٨	٩٦ دانە	٢٠٠ کەس	باینجانی	١٨

١٩	خاکی	٢٠٠ کەس	٩٦ دانە	٤٨٪
٢٠	فستقی	٢٠٠ کەس	٩٤ دانە	٤٧٪
٢١	مارۆنی	٢٠٠ کەس	٩٢ دانە	٤٦٪
٢٢	شەکەری	٢٠٠ کەس	٩٠ دانە	٤٥٪
٢٣	کەکاوی	٢٠٠ کەس	٨٤ دانە	٤٢٪
٢٤	ئەرخەوانی	٢٠٠ کەس	٧٤ دانە	٣٧٪
٢٥	جەرگی	٢٠٠ کەس	٧٤ دانە	٣٧٪
٢٦	پیازی	٢٠٠ کەس	٧٤ دانە	٣٧٪
٢٧	شیری	٢٠٠ کەس	٦٦ دانە	٣٣٪
٢٨	خەنەیی	٢٠٠ کەس	٦٢ دانە	٣١٪
٢٩	نەوتی	٢٠٠ کەس	٦٢ دانە	٣١٪
٣٠	زیوی	٢٠٠ کەس	٦٢ دانە	٣١٪
٣١	بۆر	٢٠٠ کەس	٥٤ دانە	٢٧٪
٣٢	حەڵوایی	٢٠٠ کەس	٥٤ دانە	٢٧٪
٣٣	ژەنگار	٢٠٠ کەس	٥٢ دانە	٢٦٪
٣٤	شرووبی	٢٠٠ کەس	٤٤ دانە	٢٢٪
٣٥	خورمایی	٢٠٠ کەس	٣٦ دانە	١٨٪
٣٦	خەردەلی	٢٠٠ کەس	٣٦ دانە	١٨٪
٣٧	پیرۆزەیی	٢٠٠ کەس	٣٤ دانە	١٧٪
٣٨	گۆشتی	٢٠٠ کەس	٣٤ دانە	١٧٪

٣٩	شەرابی	٢٠٠ کەس	٣٢ دانە	١٦٪
٤٠	بێجی	٢٠٠ کەس	٣٢ دانە	١٦٪
٤١	فیلی	٢٠٠ کەس	٣٠ دانە	١٥٪
٤٢	خومی	٢٠٠ کەس	٢٤ دانە	١٢٪
٤٣	باوی	٢٠٠ کەس	١٨ دانە	٩٪
٤٤	سیانی	٢٠٠ کەس	١٦ دانە	٨٪
٤٥	ئەسمەر	٢٠٠ کەس	١٦ دانە	٨٪
٤٦	ئاڵ	٢٠٠ کەس	١٢ دانە	٦٪
٤٧	قەوزەیی	٢٠٠ کەس	١٢ دانە	٦٪
٤٨	گورگی	٢٠٠ کەس	١٠دانە	٥٪
٤٩	چوێتی	٢٠٠ کەس	١٠ دانە	٥٪
٥٠	شێلم بە ترشی	٢٠٠ کەس	١٠ دانە	٥٪
٥١	هەنگوینی	٢٠٠ کەس	٨ دانە	٤٪
٥٢	فسفۆری	٢٠٠ کەس	٨ دانە	٤٪
٥٣	شەقەندەی	٢٠٠ کەس	٨ دانە	٤٪
٥٤	برۆنزی	٢٠٠ کەس	٨ دانە	٥٪
٥٥	چکلێتی	٢٠٠ کەس	٦ دانە	٣٪
٥٦	قەزوانی	٢٠٠ کەس	٦ دانە	٣٪
٥٧	گیایی	٢٠٠ کەس	٦ دانە	٣٪

لە ئەنجامی ئەم ئامارەوە، بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە، وشەکانی ڕەنگ جگە لەوانەی کە لە ڕووی پێکهاتنەوە سادەن و لە یەك توخم پێکدێن، وشەکانی کە پتر لە ڕەنگی بوونەوەرەکانی دەوروبەر وەرگیراون، وشە سەرەکییەکانی ڕەنگ کە لای (بیرلن و کەی) ناویان هاتووە، لەم ئامارەدا هەن.

پێکهاتەی وشەکانی ڕەنگ

دەکرێ ووشەکانی ڕەنگ لەڕووی پێکهاتنەوە بەم شێوەیە پۆل بکرێن:-

١-وشەی سادە

ئەو وشانەن کە بۆ ڕەنگ دانراون و لە یەك مۆرفیمی ئازاد پێکهاتوون.

١. ڕەش- سیاو

٢. سپی - چەرمگ

٣. سوور-سۆر - سویر

٤. زەرد- زەر

٥. شین کەو-کەوە

٦. سەوز-کەسك

٧. مۆر

٨. بۆز

٩. دێز

١٠.ئاڵ

١١. بۆر

١٢-ئەسمەر

لێرەدا ئەوە دەردەکەوێ کە ژمارەی وشە سـادەکانی ڕەنـگ لـەلای کـورد (١٢)دانەن ، دەیان سەرەکین بەلاّم (بۆز/دێز)بە ناسەرەکی دادەنرێن چونکـە بـواری بەکارهێنانیان کەمە.

لە ڕووی بەشەکانی ئاخاوتنیشەوە، ئەم گرووپە ئاوەڵناون، بەلاّم لە هەمان کاتدا ناون بۆ ڕەنگەکانیان.

أ- کراسێکی مۆری لەبەردایە. مۆر = ئاوەڵناوە

ب- زەرد بە ڕەنگێکی سەرەکی دادەنرێ. زەرد = ناوە

٢) وشەی ناسادە

زۆربەی زۆری ئەو وشانەی گوزارشت لە ڕەنگ دەکەن و لە ڕەنگی بوونەوەرەکان وەرگیراون ناسادەن. وەکو:-

ئەرخەوان + (ی	نیسبەت)	= ئەرخەوانی	= بە ڕەنگی ئەرخەوان
جەرگ + ی		= جەرگی	= بە ڕەنگی جەرگ
خورما + ی		= خورمایی	= بە ڕەنگی خورما
هەنگوین + ی		= هەنگوینی	= بە ڕەنگی هەنگوین
باینجان + ی		باینجانی	= بە ڕەنگی باینجان
نارنج + ی		نارنجی	= بە ڕەنگی نارنج
پرتەقاڵ + ی		پرتەقاڵی	= بە ڕەنگی پرتەقاڵ
چویت + ی		چویتی	= بە ڕەنگی چویت
خامەک + ی		خامەکی	= بە ڕەنگی خامەک
وەنەوشە + ی		وەنەوشەیی	= بە ڕەنگی وەنەوشە
خاک + ی		خاکی	= بە ڕەنگی خاک

ژمارەی ئەم جۆرە وشانە زۆرن و دەکرێ ڕووبەرەکەی فراوان بکرێ، بە ئەندازەی زۆربەی ڕەنگی ئەو تەن و درەخت و گیاندارانەی لە سروشتدا هەن. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ، کە سەرچاوەی ڕەنگەکان هەندە زۆرن ناکرێ لە ژمارە بێن. بەرامبەر بەمەش وشەکانی ڕەنگ هەندە کەمن کە ناتوانن واتاکانی ئەو هەموو ڕەنگانە بگەیەنن، ناچار مرۆڤ لە ڕێگای (ی)ی نیسبەوە، وشەیەك بۆ ڕەنگەکە ساز دەکات، پیشەسازیی ڕەنگیش سەدان ڕەنگی نوێ وەدەست دەهێنن، کە گەلێ لەو وشانە پترن بۆ ڕەنگ هەن، لەبەر ئەوە مرۆڤ بە جیهانێکی پڕ ڕەنگ دەورەدراوەو ژیانی خۆشکراوە، کە ئەگەر وشە بۆ هەموویان دابنرێن، لەوانەیە هیچ مرۆڤێك نەتوانێ لەبەریان بکات یان بە وردەکارییەوە بۆ مەبەستە فەرهەنگییەکانیان، بەکاریانبهێنێ، سەرچاوەکانیش بەم چەشنەن:-

١-ڕووەك، وەکو ئەرخەوانی/ وەنەوشەیی/ گیایی/ نێرگزی.

٢-گیاندار، فیلی/ مەرەزی.

٣-تەن، خاکی/ خۆڵەمێشی/ ئاوی.

ئەمەش وایکردووە مۆرفیمی (باو، پات، مەیلەو، واش) بەکاربهێنرێن وەکو پاڵدان بۆ ئەو ڕەنگەی مەبەستە، ئەم مۆرفیمانە ڕەنگە کە بە لایەکدا دەشکێننەوەو بەم شێوەیە ڕیزدەبن.

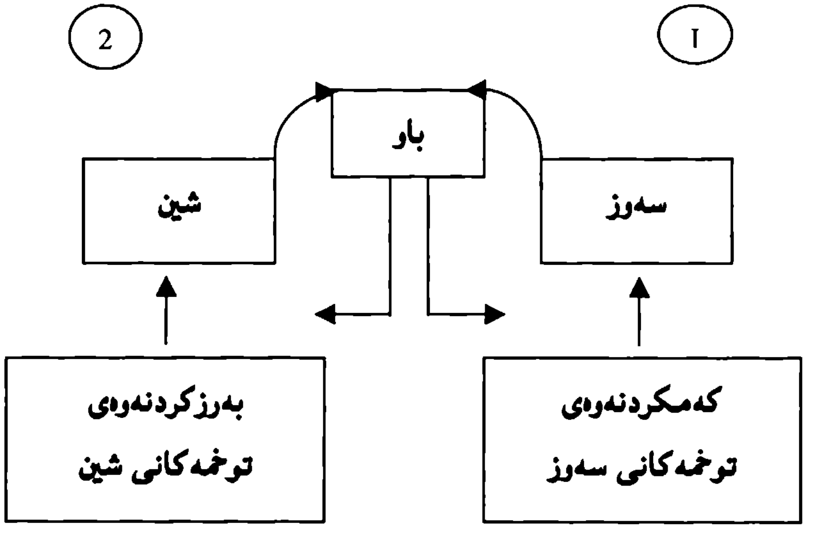
سووورباو = پتر بەلای سووردا دەشکێتەوە.

سپیواش - سپی پات = پتر بەلای سپیدا دەشکێتەوە.

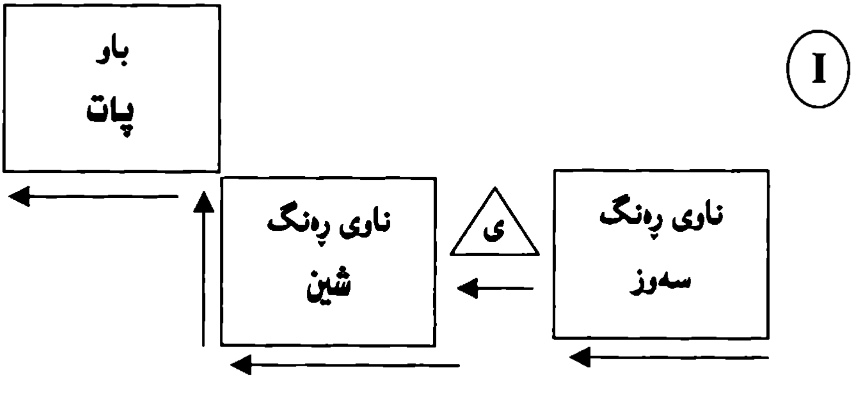
مەیلەو زەرد = پتر بەلای زەردا دەشکێتەوە.

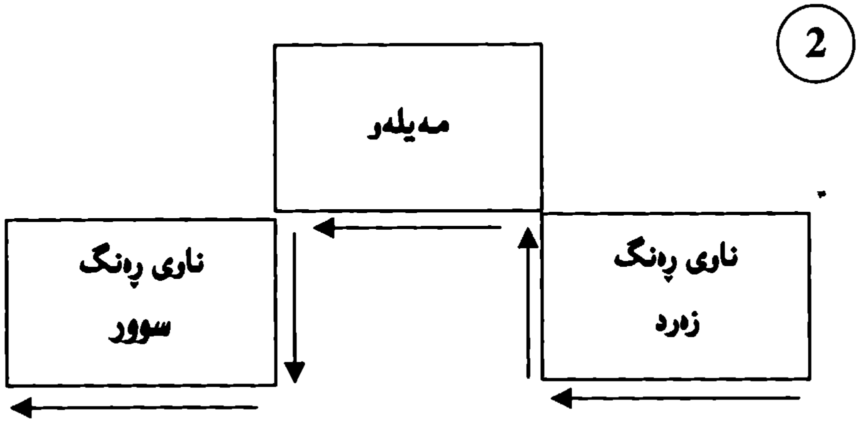
هەروەها ئەم مۆرفیمانە لە پلەی ڕەنگی یەکەم دادەگرن و ڕادەی تۆخمەکانی کەم دەکەنەوەو بەشێکی زۆر لە تایبەتمەندییەکانی خۆی بۆ ڕەنگەکەی دی بەجێدەهێڵێ وەکو:-

(سەوزێکی شینباو) = کەواتە ڕەنگە سەوزەکە توخمە پێکهێنەرەکانی خۆی لەدەسداوەو بۆ ڕەنگەکەی کە بەجێی هێشتوون، کەواتە نواندنەکە پتر بۆ ڕەنگی دووەمە، وەکو لەم نەخشەیەدا دەردەکەوێ:-

گەرچی ئەرکی ئەم مۆرفیمانە یەك شتە بەڵام، لە ڕووی ڕیزبوونەوە شوێنەکانیان دەگۆڕێ و دەکرێ بەم شێوەیە ڕوونبکرێتەوە:-

وشە ناڕەنگییەکان

هەندێ وشە هەن گوزارشت لە ڕەنگ دەکەن، بەبێ ئەوەی خۆیان وشـەی ڕەنـگ بن وەکو:-

١-**ماش و برنج**/ بەوقژو سەرو ڕیش و سمێڵە دەوترێ کە سپی تێکەوتبێ.

٢-**حویل**/ ئەم وشەیە دەدرێتە پاڵ ڕەشە وڵاخ (مانگای حویل) بە واتای سـووری خورمایی دێ.

٣-**کەژاڵ**/ بەو مەڕو بەرانە دەگوترێ، کە دەوروبەری چاوی سپی بێ و چاوی ڕەش بێ.

٤-**مارۆ**/ بە واتای ڕەشە وڵاخـی ناوچـەوان سـپی/ (مانگـا + مـارۆ) نـاوێکی لێکدراوە بەشـی دووەم (مـارۆ) ئاوەڵنـاوە (ڕەنگـە)، ئـەم ئاوەڵنـاوەش شـت دەستنیشانی دەکات:

(سپی + شوێن + جۆری ئاژەڵ) = (ســـپی + ناوچــەوان + ڕەشــە وڵاخ) ئــەم ناوەڵناوی ڕەنگە نادرێتە پاڵ ئاژەڵی کە.

٥-قەش/بەو بزن و سابرێنانە دەگوترێ کە ناوچەوانیان سپی بێ، ئەم واتایەش =

(سپی + شوێن + جۆری ئاژەڵ) = (سپی + ناوچەوان + بزن و سابرێن)

وشەکانی ڕەنگ و پلەکانی ئاوەڵناو

وشەی (ڕەنگ) خۆی بە تەنیا، پلەکانی ئاوەڵناو وەرناگرێ وەکو:

* ڕەنگ + تر

* ڕەنگ + تر + ین

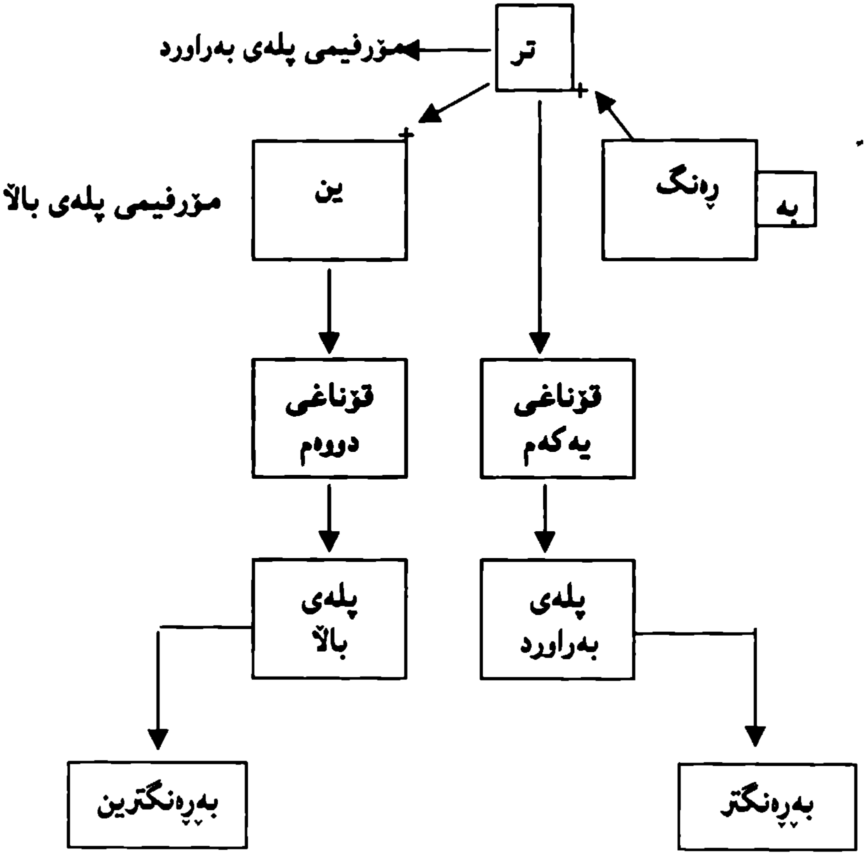
بەڵام کاتێ (بە، بێ) دەچنە سەری ئەو کاتە نەك تەنها واتای ڕەنگ وەردەگــرن، بەڵکو یەکسەر وشەکە وای لێدێ:-

بەڕەنگ = تێر، کەواتە توخمە پێکهێنەرەکان بەرزدەبنەوەو لە (بیلبیلـــە) نزیــك دەبنەوە، لەم بارەدا دەکرێ پلەکانی ئاوەڵناوی لیٚ ساز بکرێت، وەکو:-

بەڕەنگ + تر = پلەی بەراورد

بەڕەنگ + تر + ین = پلەی باڵا

کە بەم نەخشەیە ڕوونی دەکەینەوە:-

وشەکانی ڕەنگ بەم شێوەیە ڕیزدەبن و پلەکانی ئاوەڵناو سازدەکەن:-

أ- وشە سادەکانی ڕەنگ دەکرێ پلەکانی ئاوەڵناویان لێ سازبکرێ وەکو: /ڕەش/ سپی/ شین/ زەرد/ مۆر/ سوور/

ڕەش + تر = پلەی بەراورد

ڕەش + تر + ین = پلەی باڵا

ب- وشــە نـاســادەکانی ڕەنــگ دەکــرێ پلــەکانی ئاوەڵناویــان لیٚ ســاز بکرێ.

خاکی/ خاکی + تر = خاکیتر

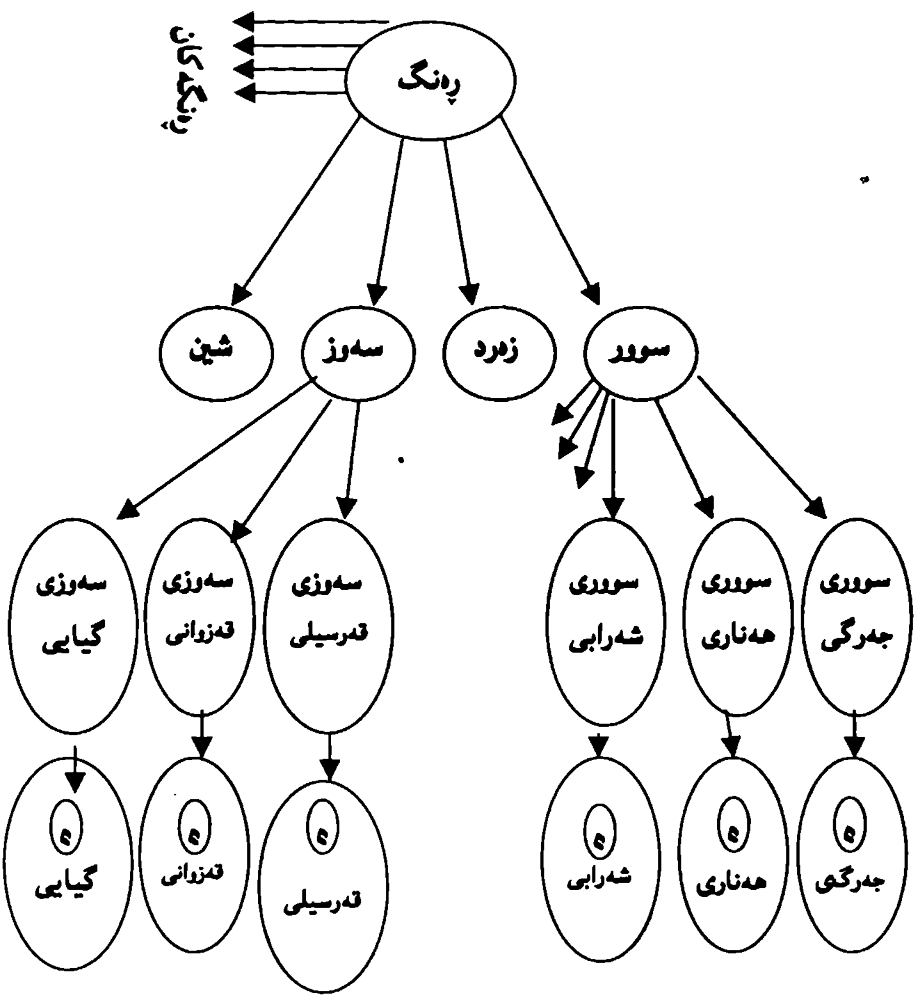
خاکی + تر + ین = خاکیترین

ئەمە لە ڕووی یاسای مۆرفۆلۆجییەوە ڕاستە، بــەڵام لــە ڕووی بەکارهێنانــەوە، پلەی باڵاکانی ئەم جۆرەیان کەمترن، کەچی لــەباتی مۆرفیمــی پلــەی بــاڵا (یــن)، ئاوەڵناوی (زۆر، خەیلێ، گەلیٚ، زۆر زۆر) بــەکاردەهێنرێن، هــەمان ئــەرکی پلــەی باڵاو بەرزکردنەوەی ئاوەڵناوەکە دەبینن.

- ڕەنگی ئەم کراسەی بەرم ، گەلیٚ لەوەی تۆ خاکیترە.
- ڕەنگی ئەم کراسەی بەرم، لەوەی تۆ خاکیترین ترە.

گرووپی وشەکانی ڕەنگ

وشەی ڕەنگ هەموو ئەو وشانە دادەپۆشێ، کە بە واتای ڕەنگەکان دێــن، بــەڵام وشەکانی ڕەنگیش لە ئەنجامی نزیکیی هەندێکیان لە یەکترییەوە، دەکرێ لـــە ژێــر یەك وشەدا کۆبکرێنەوەو ببنە گروپێکی تایبەت، گەرچی هــەندێك لــەو وشــانەش، هەنگاویان بەرەو ئەوە ناوە، کە ببنە وشـــەی ســـەربەخۆ بــۆ ڕەنگێکــی ســەربەخۆ، وەکو:-

ئاوەڵناوەکانی ڕەنگ

ڕەنگەکان بە مەبەستی وردی دەربڕین، یان نزیکبوونەوە لە نـاوەندی ڕەنگەکـە، چەندین ئاوەڵناو هەن دەدرێنە پاڵیان، تێکڕاش گرێیەك پێکدەهێنن، وەکو:-

زەردی کاڵ	سەوزی کاڵ
زەردی زۆر کاڵ	سەوزی زۆر کاڵ
زەردی تیر (تۆخ)	سەوزی تیر (تۆخ)
زەردی زۆر تیر	سەوزی زۆر تیر
زەردی تەڵخ	سەوزی تەڵخ
زەردی ڕۆشن	سەوزی ڕۆشن
زەردی تاریك	سەوزی تاریك
ڕەشی قەترانی	ڕەشی سیانی
سووری ئاڵ	مۆری باینجانی
شینی ئاسمانی	شینی قەزوانی

ڕەنگ و ناو

وشەکانی ڕەنگ بەشداری لە پێکهاتنی بەشێکی بەرچاوی ناو دەکەن، وەکو:- /ناوی مرۆڤ/ ناوی ڕووەك/ ناوی چیا/ ناوی ڕووبار/ ناوی شوێن/ ناوی گوند

١- ناوی مرۆڤ، وەکو:-

حەمە ڕەش، کاکە سوور، ڕەشۆ، حەمە بۆر، شینە. سەوزە.

٢-ناوی گیانلەبەر

أ- باڵندە:

کۆترە شینکە، قەلەڕەش، ڕەنگاڵە، مریشکە ڕەشە (جۆری مراوی)، شینەشاهۆ

ب- گیاندار:

مانگا + باز، مەڕە + کەوسار، ئەسپە + کوێت

٣-ناوی چیا

شاخ زەرد، کێوەڕەش، چیا چە ڕەمگ

٤-ناوی ڕووبارو چەم

شیوە سوور، ئاوە سپی

٥-ناوی ڕووەك

سوورە چنار، کڵاو سوورە، زەردە سیری

٦-ناوی ئاوایی

لە ئەنجامی گوڵبژێرکردنی ناوی گوندو شارۆچکەکانی کوردستان، بە مەبەستی گرنگی ڕەنگ لەلای کورد، بەپێی پارێزگاکان وشەکانی ڕەنگ بەشداریی لە پێکهاتەی ناوی ئەم گوندانەدا دەکات.

ناوی گوند وشارۆچکەکانی پارێزگای هەولێر:-

١) ئەلیاسە سۆر
٢) ئۆمەرە سۆر
٣) ئەشکەفتە شین
٤) بەردە سپی 1
٥) بەردەسپی 2
٦) پیر ڕەش
٧) پەلکە ڕەش
٨) تربەسپیان
٩) جووە ڕەش
١٠) چەمە سۆر
١١) خراپە زەرد
١٢) خراپەسیاو
١٣) دوو سۆر
١٤) دەربار سۆر
١٥) ڕەشکین مەردان
١٦) ڕەشکین مزەفەر
١٧) ڕەشکین ڕەشید
١٨) ڕەشان
١٩) ڕەشە گۆم
٢٠) ڕەشوان تۆرۆ
٢١) ڕەشوان یوسف
٢٢) زەردە گۆم

٢٣) سپی گرە
٢٤) سپیندار
٢٥) سیاو1
٢٦) سیاو2
٢٧) سیاوە
٢٨) سۆربەش حەوێز
٢٩) سۆرە قەلآ
٣٠) سووریژە
٣١) سۆربەش کاکەملآ
٣٢) شانەشین
٣٣) شۆرەزەرتکە
٣٤) شیناوە
٣٥) شیوەرەش
٣٦) قۆچەسپیلکە
٣٧) کلآورەش
٣٨) کیلەسپی1
٣٩) کێلەسپی2
٤٠) کوّلکە ڕەش
٤١) کانی سۆر
٤٢) کانی ڕەش
٤٣) کانی ڕەش خدر ئاغا
٤٤) گردە ڕەشی ئەسعەد
٤٥) گردە سۆر عەمبەر
٤٦) گردەشینە1
٤٧) گردەشینە2
٤٨) گردەسۆر
٤٩) گەرەسۆر
٥٠) گۆمەشین
٥١) گردەڕەشە
٥٢) گەورە سۆر
٥٣) گەورەسۆر گەردی
٥٤) گۆمەشین شێخان
٥٥) لاسۆرە
٥٦) هەڕەش

سیاو- ڕەش=٢٢ گوند

سپی = ٨ گوند

سور=١٦ گوند

زەرد=٣ گوند

شین= ٦ گوند

ب ناوی گوندو شارۆچکەکانی پارێزگای سلێمانی

١) ئاوەسپی
٢) بێستان سووری بچوك
٣) بێستان سووری گەورە
٤) بی ڕەشکە
٥) بەردە زەرد
٦) بەردە شین
٧) بەردە ڕەش
٨) بازیان پیرانە ڕەش
٩) تەپە ڕەش1
١٠) تەپەڕەش2
١١) تەپەسپی سەروو
١٢) تەپەسپی خواروو
١٣) تلە ڕەش
١٤) تلە سوور
١٥) تووەڕەشان
١٦) تووەرەش
١٧) دارە ڕەش
١٨) دۆلە سوور
١٩) رەشان
٢٠) ڕەنگینە
٢١) رەشەکانی
٢٢) رەشوان
٢٣) زەلەڕەش
٢٤) زەرگەتە
٢٥) سەرشین
٢٦) سوورەکانی خواروو
٢٧) سوورەکانی ژووروو
٢٨) سوور قاوشان
٢٩) سووراو
٣٠) سوورە قەلات
٣١) سوورەبانی
٣٢) سوورەدزە
٣٣) سوورە گولی سەروو
٣٤) سوورە گولی خواروو
٣٥) سوورە دمێ
٣٦) سپی دارە1
٣٧) سپی دارە2
٣٨) شێخ ڕەش
٣٩) شینێ
٤٠) قەلا سوورە
٤١) قۆخ خولە سپی
٤٢) قولە ڕەش
٤٣) قەلاتە شین
٤٤) کەنە سوورە
٤٥) کەنە کەوە
٤٦) کانی سپیکە

٤٧) کانی سپی
٤٨) کانی سپیلکە
٤٩) کانی کەوە
٥٠) کانە کەوەی کۆن
٥١) کانی ڕەش
٥٢) کێلە سپی1
٥٣) کێلە سپی2
٥٤) کێلە کەوە
٥٥) گڵە زەردە
٥٦) گردە بۆر
٥٧) گوێزە ڕەش
٥٨) میری سوور
٥٩) مارە ڕەش
٦٠) هانە سوورە
٦١) هەنجیرە سوور

سیاو - ڕەش= ١٧ گوند

چەرمۆ - سپی = ١٢ گوند

سوور=١٩ گوند

زەرد=٣ گوند

شین/ کەو= ٨ گوند

ڕەنگ= ١

گوند بۆر= ١ گوند

ناوی گوند وشارۆچکەکانی پارێزگای کەرکوک

١) بروە سوور عەلۆ
٢) بروە سوور حەمە
٣) پەڵکە ڕەش
٤) تەپە سەوز1
٥) تەپەسەوز 2
٦) تەپە سەوز 3
٧) تەپەسپی1
٨) تەپەسپی2
٩) تەپەسوور جەبار
١٠) تەپەسوور مەرەز

١١) تەپە چەرمەگ سەروو
١٢) تەپە چەرمەگ خواروو
١٣) جەوڵ بۆر
١٤) چیا چەرمگ گەورە
١٥) چیا چەرمگ بچوک
١٦) چیا چەرمگ
١٧) چاوشین
١٨) چالاٚ و سوورک
١٩) چاڵە ڕەش
٢٠) چیاسوور
٢١) چەم سوورخاو
٢٢) دێ ڕەشە
٢٣) زەردک
٢٤) زەردەلیکاو
٢٥) زەرداو گەورە
٢٦) زەرداو بچووک
٢٧) زەرد مەحموود
٢٨) زەرد قادر
٢٩) زەرد خەلیفە
٣٠) زەردە
٣١) سوور
٣٢) سوورە دێ
٣٣) سوورە دێ سەروو
٣٤) سەڕەش
٣٥) سپی سەر
٣٦) کانی ڕەش
٣٧) کەنە سوور
٣٨) کەڵۆزە ڕەش
٣٩) گردەسپی
٤٠) گورگەی چاوسوور
٤١) مام ڕەش
٤٢) میرە سوور
٤٣) ملە سوور

سیاو-ڕەش= ٧ گوند
چەرمگ-سپی=٩ گوند
سۆر-سوور=١٤ گوند

زمر-زمرد=٨ گوند

کەسك-سەوز=٢ گوند

کەوە-شین=١ گوند

بۆر=١ گوند

ناوی گوندو شارۆچکەکانی پارێزگای مووسڵ[١]

١) ئەسپیندار
٢) ئوم سوور
٣) بی سپی
٤) بانەصۆر
٥) بردەصۆر
٦) تەل سوور
٧) جم ڕەش
٨) خراپەڕەش
٩) دێ ڕەش
١٠) ڕەشاوە
١١) ڕەشاتکی
١٢) ڕەشاور
١٣) ڕەشاوە
١٤) سورێ
١٥) سیان
١٦) صۆریا1
١٧) صۆریا2
١٨) صۆرکان بەردە ڕەش بچووك

١ - ئەم ناوانە گوندەکانی پارێزگای دهۆکـی ئێسـتاش دەگرێتـەوە، بـەپێی سـەرژمێری ١٩٥٧، دهـۆك پارێزگا نەبوو، بەڵکو سەر بە پارێزگای موسڵ بوو.

١٩) شیناوە
٢٠) شانەصۆران
٢١) شیوەسوور1
٢٢) شیوەسوور2
٢٣) عەلی ڕەش
٢٤) عەلی سوورکە
٢٥) کفرەسوور
٢٦) کەندالّە سوور
٢٧) کانی سپی
٢٨) کری ڕەش
٢٩) کەرشین
٣٠) کەڕەش
٣١) کەندە صۆر
٣٢) کێلّە سپی
٣٣) کیلّەشین
٣٤) کرصۆر
٣٥) گۆمە زەرد
٣٦) مۆرکا
٣٧) مێرگەصۆر
٣٨) محەمەد ڕەشان
٣٩) مام ڕەشان

سیاو- ڕەش=١٣ گوند

چەرمگ سپی= ٤ گوند

صۆر-سوور= ١٧ گوند

زەرد-زەر=١ گوند

شین=٣ گوند

مۆر= ١ گوند

ناوی گوند و شارۆچکەکانی باقوویە

١-بانەبۆر
٢-چەرمونەدیە
٣-کانی بۆر

٤-کانی زەرد

بەمەش سەرجەم ژمارەی ئەو گوندو شارۆچکانەی کوردستانی عێراق، کە وشەکانی ڕەنگ بەشدارییان لە پێکهێنانیاندا کردووە دەکاتە (٢٠٣) دوو سەدو سێ گوند، ژمارەی بەشداری کردنی ووشەکانی ڕەنگیش بەپێی ئەم خشتەخانەیە دەبێت:

ناوی پارێزگا	ژمارەی گوند	ڕەنگ	ڕەش	سپی	سوور	زەرد	سەوز	شین	مۆر	بۆر
هەولێر	٥٦	-	٢٢	٨	١٦	٣	-	٦	-	-
کەرکوک	٤٣	-	٧	٩	١٤	٨	٣	١	٠	١
سلێمانی	٦١	١	١٧	١٢	١٩	٣	-	٨	-	١
موسڵ و دهۆک	٣٩	-	١٣	٤	١٧	١	-	٣	١	-
بەعقوبە	٤	-	-	١	-	٢	-	-	-	٢
کۆی گشتی	٢٠٣	١	٥٩	٣٤	٦٦	١٧	٣	١٨	١	٤

ڕەنگ و ئیدیەم

وشەکانی ڕەنگ لە کوردیدا، بەشداری لە پێکهاتەی ژمارەیەکی زۆری ئیدیەمدا دەکەن، بۆ نموونە:-

١- ڕوو ڕەش
٢- دڵی ڕەشە
٣- هەناوی ڕەشە
٤- چنگی ڕەشە
٥- ناوچەوانی ڕەشە
٦- پێوقدوومی ڕەشە

٧- بەختی ڕەشە
٨- ڕۆژی ڕەشە
٩- ڕەشبینە
١٠- ڕەشبگیرە
١١- ڕەشپۆشە
١٢- ڕەشیکردووە
١٣- نووك لووتی ڕەشکرد
١٤- ڕەش و سپی لێک جیاکردنەوە
١٥- قولی ڕەش و سپی لە بواردا دەردەکەوێ
١٦- تووشی (-) ڕەشی خۆی بووە
١٧- ڕەش هەڵگەڕا
١٨- قوڕە ڕەشی دەرهێنا
١٩- ئالای سپی هەڵکرد
٢٠- دەست و پێ سپییە
٢١- چاوی سپی بوو
٢٢- ڕوو سپییە
٢٣- بەختی سپییە
٢٤- پرچی سپی هۆنییەوە
٢٥- قیری کەوای سپییە
٢٦- ڕدێنی سپییە
٢٧- پۆپ سپییە
٢٨- سەری لەبەر خۆر سپیکردووە
٢٩- ڕۆحی سپییە
٣٠- دەس و دڵ سپییە
٣١- دەم سپییە
٣٢- ڕەش و سپی نابوێرێ
٣٣- (-) ڕەش و سپی لە بواردا دەردەکەوێ
٣٤- سپیاتی چاو دەرچوون
٣٥- ناوچەوانی قەشە
٣٦- سپی هەڵگەڕان
٣٧- سپێدەدان
٣٨- ئالای زەرد
٣٩- زەردکردن
٤٠- زەردبوون
٤١- بۆتە زەعفەرانی زەرد
٤٢- ڕوو زەرد بوون
٤٣- ڕەنگ زەرد
٤٤- زەردەی چاو
٤٥- زەردەکردن
٤٦- زەردو سوور
٤٧- زەردە زیرە لێدان
٤٨- زەرد هەڵگەڕان
٤٩- دەمە زەردکردن

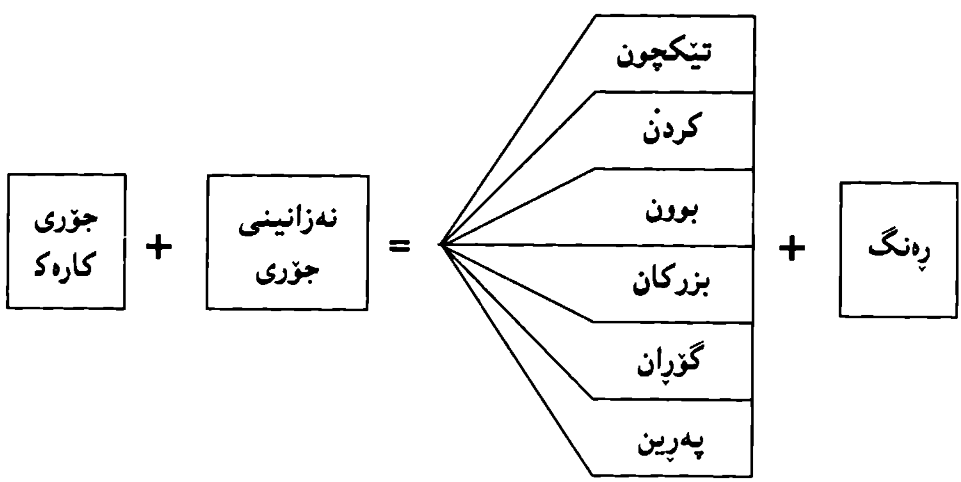
٥٠- تفی زەردکردن
٥١- پەڕۆ زەردکردن
٥٢- کفن زەردکردن
٥٣- شینکردن
٥٤- شین و ڕۆڕۆکردن
٥٥- سەرشینکردن
٥٦- قاپشین
٥٧- شینە دەمار بوون
٥٨- بنێشتە شینەی سەر زاران
٥٩- کەپرە شینەی جوولەکە
٦٠- شین هەڵگەڕان
٦١- شین و مۆر هەڵگەڕان
٦٢- پینەی شینی ناوشان
٦٣- قوتووی شین
٦٤- ڕوو سوور
٦٥- پەڕۆی ڕوو سووری
٦٦- چاوی سوور بووە
٦٧- سوورکردن
٦٨- سوورکردنەوە
٦٩- کەوا سووری بەر لەشکر
٧٠- سوور هەڵگەڕان
٧١- دەستی بە خوێن سوورە
٧٢- سوورە
٧٣- سوور داگیرسان
٧٤- سوورانە وەرگرتن
٧٥- پەڕۆ سوورنەکردن
٧٦- سوورو سپی
٧٧- سەوز
٧٨- دەست سەوز بوون
٧٩- سندوقی سەوز
٨٠- حەبە سەوزەکەی قووتداوە
٨١- سەوز هەڵگەڕان
٨٢- فلس لە گیرفانیا سەوزە لە خانمێتی
٨٣- بە سەوزی خواردن
٨٤- شاڵی سەوزی بەستووە
٨٥- سەر مۆر
٨٦- دەرگا مۆرکردن
٨٧- دمۆرەیە
٨٨- مۆر هەڵگەڕان
٨٩- مۆرکە مۆرکێتی
٩٠- ماش و برنج
٩١- خاکی
٩٢- پرتەقاڵی
٩٣- کشمیشی
٩٤- کەری دێز
٩٥- دەم سوورکردن
٩٦- بێ ڕەنگ

٩٧- ئەبڵەق بوون
٩٨- ڕەنگدانەوە
٩٩- ئارەڤـــەی ڕەش و ســـپی دەردان
١٠٠- چاو سوورکردنەوە
١٠١- خوم شێوان
١٠٢- ددان لەیەك سپی بوونەوە
١٠٣- ڕەشبوون
١٠٤- ڕەشەکوژی
١٠٥- ڕەشە خێزان
١٠٦- ڕەنگ و ڕوو
١٠٧- پۆپە سوورکردن
١٠٨- دووکەڵە شینکە لە بنکردن
١٠٩- دەست سپیکردن
١١٠- دەنووك سوور
١١١- دەم زەرد بوون
١١٢- ڕەنگێکـی هێنـاو ڕەنگێکـــی برد.

وشەکانی ڕەنگ و فرمان

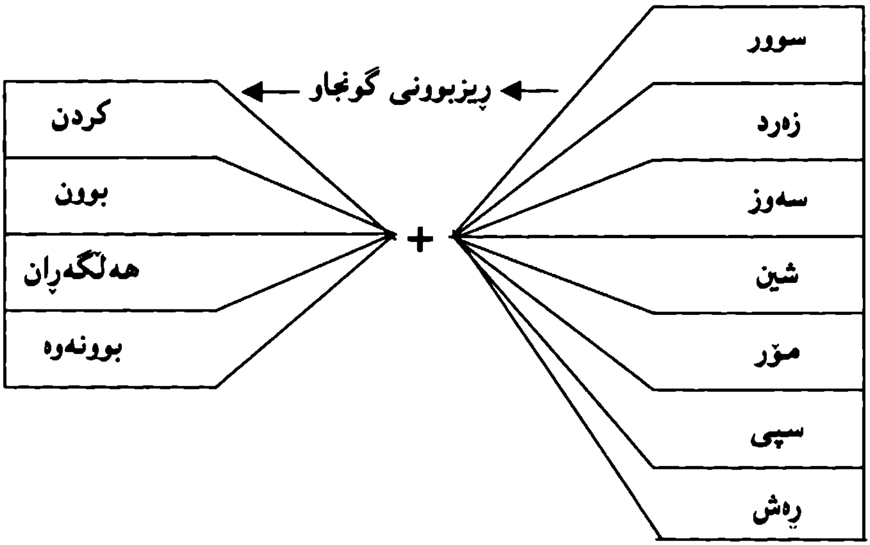
وشەکانی ڕەنك بەشداری لە پێکهێنانی فرماندا دەکەن وەکو :-

١- ووشەی ڕەنگ + چاووگ

لەم بارەدا جۆری ڕەنگەکە دەسنیشان ناکرێ، چونکە (ڕەنگ) بە واتـای گشـتی (Color) بەکاردێ.

٢)- وشەکانی ڕەنگ + چاووگ

ئەم چاوگانە لەگەڵ ئەو وشانەی ڕەنگ و زۆربەی وشەکانی کەی ڕەنگدا ڕیزدەبن و ، واتای فەرمانەکەش تەنها واتاکەی ئاستی سەرەوە وەردەگرێ. بۆ نموونە:-

کراسەکەی سوور بوو.   بە واتای ڕەنگی سووری گرتوو.ە

کراسەکەی زەرد بوو.   بە واتای ڕەنگی زەردی گرتووە.

بەڵام ئەگەر وشەی ڕەنگ واتا فەرهەنگییەکەی خۆی لەدەسدا، ئەوا ئـەو کاتـە دەچێتە ناو ئیدیەمەوە، (بڕوانە بەشی دووەم).

وشەکانی ڕەنگ لەگەڵ هەموو چاوگێکدا ڕیزنابن و، لایەنی هەڵبژاردن لــە ژێــر دەسەڵاتی خودی وشەکاندایە، مەرجیش نییە وشەیەکی ڕەنگ هەڵبژێری، وەکو لەم نموونانەدا دەردەکەون:-

* مۆر نان (٢)
* قاوەیی لێنان
* شین داپلۆسین
* مۆربرژان
* سەوز خەوتن

ڕەنگ و مۆرفیمی بەندی ەکە/ێك/ آن

ڕەنگ و وشەکانی ڕەنگ لەگەڵ ئەو مۆرفیمانەدا ڕیزدەبن و ئەو ئەرکانە دەبینن کە دەچنە سەر ناو:-

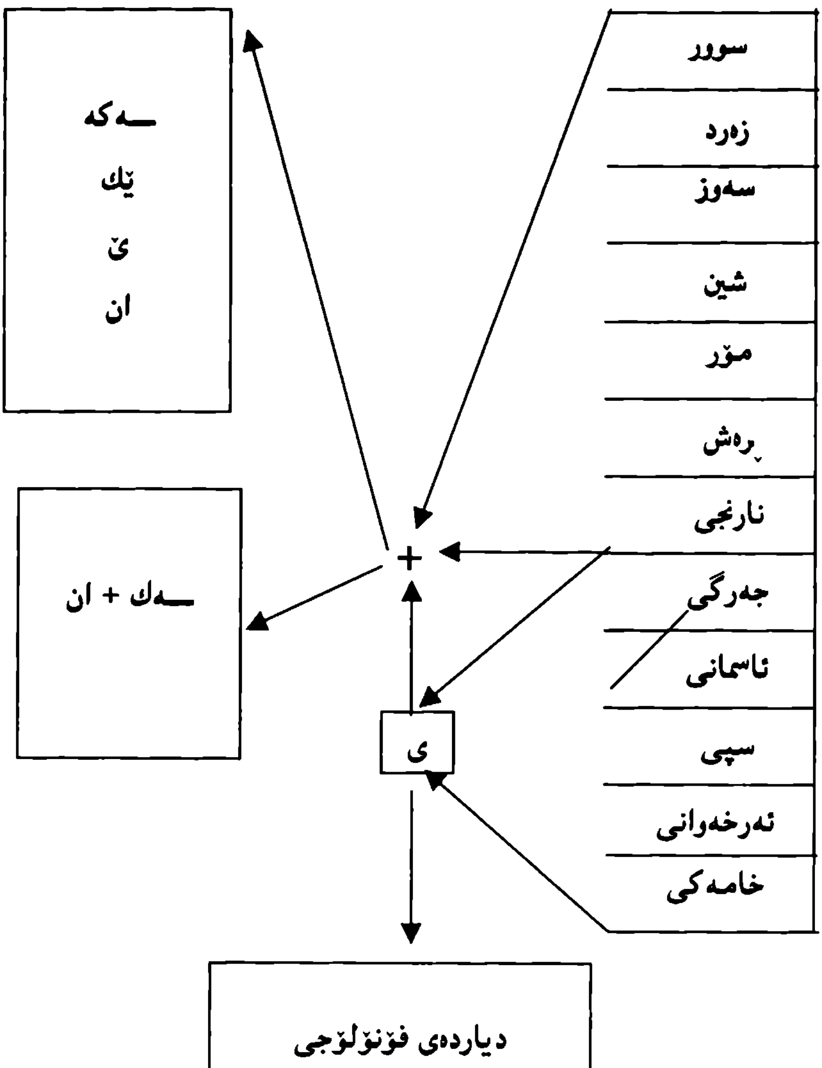
ڕەنگ + ــەکە = ڕەنگەکە
ڕەنگ + ێــك = ڕەنگێك
ڕەنگ + ێ = ڕەنگێ

ڕەنگ + ان = ڕەنگان / ئەو ڕەنگانەم پێ باشن.
ڕەنگ + ــەکە (دیاردەی فۆنۆلۆجی)+ ان = ڕەنگەکان.

(٢) بەواتای ناڕێزمانیی نەگونجان دێ.

ڕەنگ و مۆرفیمە بەندەکان

ە کە / ێك / ێ / ان

فەرهەنگی وشەکانی ڕەنگ

ئـ

- ئاچوغ = ڕەنگی کراوە، ڕوون، ڕۆشن ، وشەکە تورکییە، بەڵام کورد بەکاری دێنێ.
- ئاسمانی = شینێکی کاڵ بەڕەنگی ئاسمان.
- ئاشۆ = ڕەشایی لە دوور ڕا دیارە.
- ئاڵ = سووری گەش.
- ئاڵئاڵ = ناوی گوڵێکی ڕەنگ سوورە.
- ئالآیی = ڕەنگاو ڕەنگ
- ئاڵۆ واڵا = پارچە کوتاڵی ڕەنگاو ڕەنگ
- ئاخەکی = خاکی.
- ئاوی ڕەش = نەخۆشی چاو(بەهۆی داهاتنی ئاوی ڕەشی نێو چاوەوە)یە.
- ئەبڵەق ئەو لەق = ولاخی بەرزەی دووڕەنگ (بەزۆری ڕەش و سپی)بازوو
  جۆرە تەزبێحێکی ڕەشە.
- ئارگون ئەرخەوانی = بەڕەنگی ئەرخەوان-مۆرێکی کاڵ.
- ئەرخەوان سوور = سەرەتای نەورۆز
- ئەسمەر = مەیلەو ڕەش،(لە عەرەبییەوە وەرگیراوە)

- ئەسمەر پێچ = جۆرە چیخێکە، بەبەنی ڕەنگاو ڕەنگ دەچنرێت.
- ئیسۆن = بیبەری ڕەش.
- ئاوی سپی = نەخۆشی چاو(بە هۆی داهاتنی ئاوی سپی نێو چاووە)یە
- ئەربووت = شێ/ سوور هوڵ
- ئەزمان ڕەش = زمان پیس
- ئەسپە شینە = مێشە خۆرە (باڵندە)
- ئەستوونە زێرینە = پەلکە زێرینە/ کۆلکە زێرینە/ کەسک سۆر/پرچی ئایشەو فاتمە
- ئەستری زەردکە = زەردە سیری
- ئەستێرەی سۆرك = ئەستێرەیەکی ڕەنگ سوورە
- ئەش[1] = شینی تێر/ خوم

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە(١، لا)لە کۆتایی نامەکەدا.

بەشی سێیەم

واتاکانی ڕەنگ

واتاکانی ڕەنگ

لەزماندا، ڕەنگ بە یەکێك لە بوارە واتاییەکان دادەنرێت، (بواری واتاییش، بریتییە لە گرووپێکی وشە، کە پەیوەندییەکانی واتایی لە نێوانیاندا بەدی دەکرێت، زۆر جار وشەیەکی گشتی کۆیان دەکاتەوە)[1]. خۆ ئەگەر سەیری بوارە واتاییەکان بکەین و جۆری ڕیزکردن بکەینە بنەمای پۆلکردنیان، ئەوا دەکرێ ئەم جۆرانە دەسنیشان بکەین:

١-هەندێکیان گرووپی وشەکانیان لە دوای یەك ڕیزدەبن، وەکو لە بواری تەمەندا بەدی دەکرێ (مەلۆتکە، کۆرپە، منداڵ، هەراش، توولەك، هەرزە، کامڵ، پیر)[2] ، هەروەها ڕۆژانی هەفتەش.

٢-هەندێکیان گرووپی وشەکانیان لە دوای یەك ڕیزنابن وەکو بواری (کەلوپەلی ناوماڵ)[3].

٣-هەندێکیان ڕیزدەبن بەڵام بۆیان هەیە شوێنگۆڕکێ بکەن، وەکو بواری (وەرزەکانی ساڵ)[4] ،

هاوین، پاییز، زستان، بەهار

---

(1)- **Lehrer, Adrinne, 1969, Semantic cuisine, Jornal of linguistics, 5-39-55.**

(٢) هۆگر مەحمود (١٩٩٣)، بوارە واتاییەکان/کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەدین، ماجستێر،لا٥.

(٣) سەرچاوەی پێشوو، لا٥.

(٤) سەرچاوەی پێشوو، لا٥.

پاییز، زستان، بەهار، هاوین
زستان، بەهار، هاوین، پاییز
بەهار، هاوین، پاییز، زستان

هەروەها ڕەنگەکان وەکو (سوور، زەرد، سەوز، شین، نارنجی، وەنەوشەیی،...هتد).

هەموو ئەو وشانەی واتای ڕەنگ دەگەیەنن چ سادەبن یان ناسادە لە فەرهەنگدا شوێنیان هەیە، هەرهەمووشیان وشەی (ڕەنگ) کە بە واتای Coloweری ئینگلیزی دێ، دایان دەپۆشێت، نەك تەنها واتای وشەکانی ڕەنگ لە ژێر ئەم وشەیەدا کۆدەبنەوە بەڵکو هەموو ئەو ڕەنگانەی کە لە سروشتدا هەن و زۆربەشیان ناویان نییە، ئەوا دەکەونە ژێر چەتری ئەم وشەیەوە، کەواتە وشەی (ڕەنگ) گشتییەو ئەو توخمانەی کە دەبنە پێکهێنەری واتای (ڕەنگ) ژمارەیان لەبن نایەن و ناکرێ سنوورداربن.

واتای وشەی ڕەنگ کە (Colower) دەگەیەنێ، دەکرێ بەم واتایە بگوترێ واتای (بنجی) ئەم دەستنیشانکردنە بۆ ئەوە هاتووە کە وشەکە بۆ ئەو واتایە سازکراوە، واتای وشەکەش لە خۆوەیە، کەواتە فۆرمی واتاکەی بەپێی نەتەوەو زمانە جیاجیاکان دەگۆڕێن، بەڵام ئەم وشەیە بەپێی بەکارهێنان و ڕیزبوونی لەگەڵ دەسەڵاتی کەرەستەی تردا واتای کەی وەرگرتووە کە سەرباری واتا بنجییەکەن.

توخمی ڕەنگ گرنگییەکی ئێجگار بەرچاوی لە ژیانی مرۆڤ و ژینگەدا هەیەو بە سیمای جیاکردنەوەی توخمەکانی دەوروبەرو قەبارەکان دادەنرێت، ئەمەش وایکردووە کە ڕەنگ تێکەڵ بە زۆر لایەنەکانی ژیان ببێت و لە گۆشەنیگای زانستی جیاجیاوە سەیری بکرێت.

وشەی (ڕەنگ) لە ئەنجامی بەکارهێنانی لە زماندا، واتای کەی وەرگرتووە ئەو واتایانە دەچنە بواری (Metaphor)ـەوە، ئەم بوارەش لە زمانەکانی دنیادا بەرچاو دەکەوێت و پێناسەشیان بۆ داناوە.

(ئەوەی شایەنی تێبینییە سەبارەت بەو واتا جیاوازانە، کۆکبوونی ئێمەیەو دەبێ پێی لەسەر دابگرین، ئەمەش بەهۆی وەرگرتنی یەکێك لەو واتایانە وەکو

ناوەندێك و واتاکانی کەش وەکو پەراوێز، کە بە (Metaphoris) یان بە (Trans Ferred) ناسناو دەکرێن)[٥].

بەپێی بۆچوونەکەی (Bloom Field)، ئەگەر هاتوو هەر وشەیەك لە واتایەك زیاتری هەبوو واتکانی کەش دەبنە میتافۆر، دیارە بۆ پەیابوونی ئەم واتایانەش بە چەندین جۆرو ڕێگا دەسنیشانکراون کە هەر یەکێك لەوانە خاوەنی تایبەتمەندیی خۆیەتی.

جگە لەوانەش هەر زمانێك بە شێوەی جیاوازی خۆی (پۆلینی بوارێکی دیاریکراو بەسەر زمانەکەدا دەسەپێنێ)[٦]، باشترین بەڵگەش بۆ ئەم ڕاستییە بواری ڕەنگە، کە ژمارەی وشەکانی لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی کە دەگۆڕێ، هەر زمانێك ژمارەی وشەکانی بواری ڕەنگی کەمبێ ئەوا هەر وشەیەك لەو وشانە ڕووبەرێکی واتایی زیاتر دادەپۆشێ، بە پێچەوانەشەوە، هەر زمانێك ژمارەی وشەکانی بواری ڕەنگی زۆربێت، ئەوا هەر وشەیەك لە وشەکانی بوارەکەدا ڕووبەرێکی کەمتری واتا دادەپۆشێ، بۆ نموونە ئەگەر وشەکانی ڕەنگ بە دوو وشەی (ساردو گەرم)دەربری ئەوا هەموو ڕەنگەکان لە ژێر ئەو وشانەدا کۆدەبنەوە کە لەم هێلکارییەدا بەدی دەکرێ:-

سارد	گەرم

بەرامبەر بەمە هەندێ زمان هەن تەنها وشەی (ڕەش و سپی)یان هەیە لە بواری ڕەنگدا، لەم بارەدا:-

ڕەش = ڕەنگە تاریکەکان

سپی = ڕەنگە ڕۆشنەکان

(5)Bloom Field 1.(1969) Ianguge, uwin university Books: London.P(149).

(٦)- أ ف. ێر. بالمر، ١٩٨١، علم الدلاله، ترجمه مجید الماشگه، وزاره التعلیم العالی والبحث العلمی، العراق، جامعه المستنصریه، لا ٨٥-٨٦.

لەم بارەدا ڕەش = سارد
ڕووبەری ڕەش = ڕووبەری سارد
سپی = گەرم
ڕووبەری سپی = ڕووبەری گەرم

سارد			گەرم		
شین	سەوز	هتد	سوور	نارنجی	هتد
ڕەش ڕەنگە تاریکەکان			سپی ڕەنگە ڕۆشنەکان		

ئەگەر ژمارەی وشەکانی بواری ڕەنگ لە زمانی کوردیدا وەربگرین و ڕەنگەکانی شەبەنگ بکەینە بنەما ئەوا هەمان ڕووبەر بەم شێوەیە دابەش دەبێت:-

سارد				گەرم		
سوور	نارنجی	زەرد	سەوز	ئاوی	شین	مۆر
ڕەش				سپی		

دابەش بوونی ئەو ناوەندە بیریو واتایەش بەپێی ژمارەی وشەکانی بوارە واتاییەکە دەبێتە هۆی (تەسکبوونەوەو فراوان بوونی واتای وشەکان)(٧).
میتافۆر چ (بە مەبەستی خوازە، خواستن، درکە)(٨) هاتبێ، ئەوا بۆ مەبەستی بەرفراوانبوونی وشەیە بۆ ئەو واتایەی کە قسەکەر دەیەوێ دەری ببڕێت، کەواتە

(٧) -أ ف. ئر. بالمر، ١٩٨٢، علم الدلاله، ل٧٦-٧٧

سەرچاوەی خوازە، گەرچی بۆ واتــا بنجییەکــەی وشــەکە بــەکار نــەهاتووە، بــەڵام هەمان فۆرم واتاکەی هەڵگرتووە، جا ئەو واتایە بــە ڕێگــای هــەر هۆکارێکیشــەوە ئاماژەی بۆ کرابێ، وەکو (شوێن، کات) ئەوا هیچ لە واتای میتافۆر ناگۆڕێ.

هەروەها وێکچوون دەبێتە ئاماژەکەر بۆ واتای وشــەیەك و خواســتن دەگەیــەنێ ئەوا لە ڕووی ئەرکی وشەوە هەمان ئەرکی گەیاندنی واتای نوێ دەگەیەنێ‌و دەچێتە ناو میتافۆرەوە، بۆ نموونە کە دەڵێین:-

(گەردەنی زەردە خاڵ دێنە دەرێ)(٩)

لێرەدا وشەی زەرد بە واتای ســپی هــاتووە، چونکــە یــەکێك لــە سیفەتەکانی جوانیی گەردن (سپێتی)یە. لە وشەکەشدا، ناوی شتێك دەبــرێ بــۆ شــتێکی کــە، هەمان ئەرکی واتایی دەگرێتە خۆی‌و واتایەکی ئاشــکرانەکراو دەگەیــەنێ، کەواتــە دابەشکردنی جۆرەکانی هەڵهێنجان و سازکردنی واتای میتافۆر، هیچ لە وە ناگۆڕێ کە میتافۆر نەبن، هۆکاری سەرهەڵدانەکانیشیان بیری قسەکەرە بۆ مبەستی واتــا، گەرچی لەم بارانەدا، لایەنێکی هونەری لە خۆیدا کۆدەکاتــەوە، بۆیــەش دەبــێ لــە فەرهەنگدا واتا بنجییەکە ژمارە (١)ی بــۆ دابــنرێ‌و واتــا میتافۆرەکــانی هــەمان وشەش لە فەرهەنگدا ژمارەی‌کەیان بدرێتێ.

سەبارەت بە واتا بنجییەکانی وشەکانی ڕەنگ تەنها دەکــرێ ئــەوە بوتــرێ کــە ناوی ڕەنگن وەکو:-

سوور = ناوی ڕەنگە

زەرد = ناوی ڕەنگە

سەوز = ناوی ڕەنگە

ئاوی = ناوی ڕەنگە

---

(٨) - کامل حسین عزیز، ١٩٨١، زانستی ئاوەڵواتا، بغداد، ل٩٧

٩ - فۆلکلۆر، حەیرانی دەشتی هەولێر

شین = ناوی ڕەنگە

مۆر = ناوی ڕەنگە

هەر یەکێك لەو ڕەنگانە چەندین واتای تری هەیە، ئەم واتایانە کۆمەڵێکن یان دەروونین، ناکرێ سنوور لە نێوانیاندا دابنرێن، چونکە واتای ڕەنگ سرکەو ناگیرێ، *ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە وشەکانی ڕەنگ شتێکن و ڕەنگ و جێماوەی کارکردنی ڕەنگیش لەلای مرۆڤ شتێکی کەیەو پشت بە شارەزاییو تاقیکردنەوەکانی کەسەکە دەبەستێ بۆ هەڵێنجانی واتاکەیو بگرە بەخشینی واتای نوێ سەبارەت بە ڕەنگێکی دیاریکراو، ئەمەش بە ئەنجامێکی لێکدانەوەیی لەقەڵەمئەدرێ، کە زنجیرە لێکدانەوەکان و ئەو قووڵاییەی لە مێژووی مرۆڤایەتیدا هەیبووە، کاردەکەنە سە ڕجێماوەی ڕەنگ و دەسنیشانکردنی واتاکانیان، گەرچی ئەگەر چوارچێوەش بۆ واتا گشتییەکان کێشرابن، ئەوا ئەو لایەنەو بێسنووری ژمارەی ڕەنگ تێڕوانینی واتایی جیاواز دەبەخشێ، لەبەر ئەوە بە تێکڕای ئەو واتایانە واتای ڕەنگێك لەو ڕەنگانە دەسنیشان دەکرێ، هەر نەتەوەیەکیش چەند واتایەك لەو واتایانە هەڵدەبژێرێو تیشکیان دەخاتە سەر، کە دەکرێ بەو واتایانە بوترێ واتای گشتی، جا بۆ ئەوەی ئەو واتایانە بخەینە ڕوو، باشتر وایە هەر ڕەنگێك بە تەنیا باس بکەین و بزانین لەناو ئەو واتایانەشدا کورد کامانەی هەڵبژاردووەو جێی بایەخپێدانی بوون:-

واتای گشتیی ڕەنگەکان

١) سوور

بەپێی بۆچوونەکان و لێکۆڵینەوەکانی (بێرلن و کەی) وشەی سوور یەکەم وشەی ڕەنگە، ئەویش بەهۆی ڕیزبوون و بەرزیی پلەی ئەنگسترۆمی ڕەنگەکەیە لە

شەبەنگدا، لەلای زۆربەی وڵاتانی جیهان واتای شۆڕش دەگەیەنێ‌و نیشانەی قوربانیانی شۆڕشەکانی نەتەوەکانی جیهانە، ئەم واتایەش لە کۆمەڵی کوردەواریدا جێگیربووەو نیشانەی بەرخودانە، لەلای شاعیرو نووسەرو گرووپەکانی کومەڵ ئاماژەی پێکراوە، وەکو شاعیر ئەڵێ:-

(سڵاو لە کاکی دوور وڵاتەوە بەجلی سووری ڕێی خەباتەوە)(١٠)

ڕەنگی سوور بە ڕەنگێکی ترسناك ناسراوە، بۆ نموونە ئەگەر لەسەر گۆمی ڕووبارێك پارچە ئاسنێکی سوور داکوترێ، ئەوا کە مرۆڤ چاوی پێی دەکەوێ، یەکسەر ترس دایدەگرێ، بێگومان هەست بەوە دەکات، کە ئەو ڕەنگە سوورە واتای ترسناکی دەگەیەنێ، بۆیە ناتوانرێ بە ئاسانی لەو گۆمەدا مەلە بکرێ، با گۆمەکەش قووڵ نەبێ، هەروەها ئەو شوێنانەی کە مینیان لێیە، بە ڕەنگی سوور نیشانە دەکرێن،کە نیشانەی مەترسییە لەسەر گیانی مرۆڤ، ئەمەش لەوەوە هاتووە، (کە ڕەنگی خوێن سوورە)(١١)، ئەگەر خوێنیش ڕژا ئەوا دەبێتە مەترسی لەسەر ژیانی مرۆڤ، بەمەش ڕەنگی سوور بە ڕەنگی ترسناك ناسراوە، هەروەها لە زۆر وڵاتاندا(نەك بەگشتی) گڵۆپی سووری هاتوچۆ بە واتای مەترسی دێت، بۆیە کە پێبوو دەبێ شۆفێر ئۆتۆمبیلەکەی خۆی ڕابگرێت، ئەگینا گیانی لە مەترسیدا دەبێت، هەروەها لە کاتی کۆبوونەوەو سەرقاڵی بەرپرسەکاندا، گڵۆپێکی سوور دادەگیرسێنن، بە واتای هاتنەژوورەوە قەدەغەیەو کاردەکاتە سەر ڕاپەڕاندنی کاروبارەکان و دەبێتە هۆی تێکدانی زنجیرەی بیرکردنەوەو باسەکان، لەلایەکی کەشەوە ڕەنگی سوور (واتای ژیان ئەبەخشێ)(١٢) ئەم واتایەش بەستراوە بە ڕەنگی خوێنەوە کە سەرچاوەی ژیانە، ئەم ڕەنگە واتای (وروژاندن و لایەنی سێکسی لەخۆیدا کۆدەکاتەوە)(١٣) کە زیاتر بۆ واتای دەروونی‌و کاریگەریی

---

(١٠)- سروودێکی کوردییە، لە هۆنراوەی خالید دلێرە.

(١١)- فوزی ڕەشید، ١٩٩١، الالوان ودلالتها، آفاق عربية، عدد، (١)، ل١٥٠

(١٢)- محمد جابر عبيد، ١٩٨٩، التشكيل اللونى فى الشعر العراقى الحديث، الاقلام، عدد (٢)، ل١٧-١٢

(١٣)- احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغه واللون، ل ١٨٣

لەسەر دەروون دەگەڕێتەوەو، نیشانەی خۆشەویستیو سۆزی لە پایەبەدەرە.لە بواری بیرو باوەڕی ئاینیشدا، ڕەنگی سوور بە واتای جیاجیا هاتووە، لەلای ئایینەکانی وڵاتە ڕۆژئاواییەکان بە واتای قوربانیدانە لە ڕێگای بیروباوەڕدا، هەروەها نیشانەیە بۆ دۆزەخ بەو پێیەی کە ئاگری دۆزەخ سوورەو پلەی گەرماکەشی بڵندە، لەلای ڕۆمانەکان ئاڵای سوور هەڵبکرایە ئەوا بە مەبەستی بەرپابوونی جەنگ دەهات، لە ڕووسیای جاران سوور بە واتای (بێ عەقڵی)(١٤) دەهات کەچی دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر، ڕەنگی سوور بە واتای ڕژێمێکی کۆمەڵایەتی هاتووە، کەچی لەلای چینییەکان بە واتای دڵخۆشی هاتووە، ڕەنگی سوور بە واتای پێشوازیو خۆشحاڵی هاتووە، بەڵگەش بۆ ئەمە ڕاخستنی مافووری سوورە بۆ پێشوازیکردن لە سەرۆکی دەوڵەتەکان بەپێی ئەو ڕێوڕەسمەی کە هەر وڵاتێك بەپێی نەریتی خۆیو وڵاتەکەی ئەنجامی دەدات. لەناو کوردیشدا ڕەنگی سوور بە واتای خۆشەویستیو جومبوش هاتووەو (لە سەردەمی سەفەوییەکاندا قزڵباشە کوردەکان ناوچەوانی خۆیان بە پارچە پەڕۆیەکی سوور دەبەست) (١٥) کە نیشانەو پایەیەکی مەزهەبیو ئاینی خۆی هەبووە، لەلای دەروێشەکانی قادرییش سوود لە ڕەنگی سوور وەرگیراوە، جگە لەمەش ئاڵای کوردستان ڕەنگی سووری تێدایەو بە یەکێك لە ڕەنگەسەرەکییەکان داینراوە، کە نیشانەی قوربانیو بەرخودان و بەرگریکردنەو ئاماژەیە بە مێژووی خوێناوی ڕێگای ڕزگاری، هەروەها ڕەنگی سوور لەناو کوردا بە ڕەنگی گوزارشتکردن لە گەنجێتیو دڵخۆشی بە ژیان هاتووە، هەر ئەمەش وایکردووە کە لەلای ئافرەتی گەنجی کورد بە ڕەنگی خۆشەویستیو زنیدۆیتی لەقەڵەم بدرێت و بە زۆری ئەم ڕەنگە لەبەربکەن، زۆر دەگمەنە کە ژنی کورد چووە ناو تەمەنەوە ئەم ڕەنگە لەبەر بکات چونکە گوزارشت لە تەمەنی پیری ناکات.ئەم واتا جیاجیانەش بەڵگەی ئەوەن کە واتاکان لە خۆوەن.

---

(١٤)- سەرچاوەی پێشوو، لا١٦٤

(١٥) - يد الله شهبازى، ١٩٩٨، تجلى رنگ دراندیشەو تفكر ملت كرد، زريار، ژ٢، تهران، لا٢٨٧

٢)زەرد

زەرد نیشانەیە بۆ ڕەنگی خۆر، ڕەنگی خۆریش ژیان بەخشە، لەبەر ئەوە زەرد بە ڕەنگی دڵخۆشکردن دادەنرێ، هەروەها ئەم ڕەنگە واتای ئامادەگیو خۆتەیارکردن دەگەیەنێ، بەڵگەش بۆ ئەمە ڕەنگی زەردی گڵۆپی هاتوچۆیە کە دادەگیرسێ شۆفێرەکە ئاگادار دەکاتەوە بۆ خۆئامادەکردن، ئەم ڕەنگە لە هەموو ڕەنگەکان پتر (بریقەو نوورانییەت لەخۆی دەگرێ)(١٦)، هەروەها بە ڕەنگی چالاکی لەقەڵەم ئەدرێ بۆیە زۆر جار ژوورەکانی ناوماڵ بە ڕەنگی زەردی کاڵ بۆیە دەکرێن، لەلای چینییەکان ڕەنگێکی پیرۆزە، هەروەها لە شارستانییەتی مەسیحییە کۆنەکانی ڕۆژئاوادا، بە ڕەنگێکی پیرۆز ناسراوە، بۆیە کەنیسەکانیان زەرد ئەکرد، لەلای هونەرمەندەکان بە ڕەنگێکی بێلایەن و ئارام بەخش ناودەبرێ (لە ولاّتی هندستانیش ئەم ڕەنگە زۆر پیرۆزە)(١٧) ، لە ولاّتی میسریش ڕەمزی هەتاوو ڕووناکییە، لەلای موسوڵمانەکانیش ڕەنگی زەرد بە ڕەنگێکی پیرۆز ناسراوە، هەر لەبەر ئەمەشە زۆر جار قورئانی پیرۆز بە ئاوی زێڕ (کە زەردە) نووسراوەتەوە، ئەمەش دوو واتای لە خۆیدا کۆکردۆتەوە کە زەرد ڕەنگی خۆرەو ڕەنگی زێڕە، یەکەمیان سەرچاوەی ڕووناکیو ژیانی هەموو گیاندارانەو دووەمیش کانزایەکی بەنرخ و جوانە، هەروەها ڕەنگی بەستەی حاجیانی ماڵی خوا زەردە ئەمەش جگە لە پیرۆزی ڕەنگەکە خۆی، بە سیمای جیاکردنەوەش دادەنرێ لە ئاینی بووزیدا درووشمی پیاوە ئاینییەکان ڕەنگی زەردبووە، کە بە ڕەنگێکی پیرۆزیان داناوە، لەلای ئەڵمانەکانیش ڕەنگی زەرد خوواوەندی بەهار بووە، لەلای چینییەکان ڕەنگێکی مەلیکانەبووەو هەموو کەسێك بۆی نەبووە ئەم ڕەنگە لەبەربکات، یان وەکو نیشانەیەك بەکاربیهێنێ، لەلای کوردی یەزیدی مایەی خێرو خۆشییە، هەر لەبەر ئەمەشە لە کاتی بەیانداو لە کاتی ئێوارەدا ڕوو لە ڕەنگی زەردی تیشکی هەتاو دەکەن و لە خوا ئەپاڕێنەوە تا چاکە ڕوویان تێبکات،

(١٦) - شیرین احسان شێرزاد ، ، مبادئ الفن والعمارە، عراق، ل١٧٩

(١٧) - احمد مختار عمر، اللغە واللون، ل١٧٩

لەلایەکی کەشەوە ڕەنگی زەرد بە واتای ئاگایی‌و ڕۆشنی دێت، هەروەها (بە واتای ڕەمزی ڕۆژی قیامەت هاتووە)(١٨) لەلای زەردەشتییەکانیش ڕەنگی زەرد پیرۆزبووە، چونکە خۆر خۆی تیشکی پیرۆزە، ئەم پیرۆزییەش بەشێکە لە نەریتی کورد. زەرد ڕەنگی خۆری ئاڵای کوردستانە، کە نیشانەی ڕۆشنایی‌و پرۆزییەو ڕەمزی خۆشبەختییەو (سونبولی گەرمی‌و سەر بە پێغەمبەرانە)(١٩).ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە ڕەنگ خۆی واتای نییە ، بەڵکو بە گوێرەی شوێن و نەتەوەکان واتای پێ دەبەخشرێت.

جگە لەو واتایانەش ڕەنگی زەرد واتای نەخۆشی‌و بێتوانایی دەگەیەنێ، ئەم واتایەش لە ڕەنگی وەرزی گەڵاڕێزانەوە وەرگیراوە، هەروەها سونبولی جارکێشانە. ڕەنگی زەرد بە ڕەنگی سەڵتەنەت و (ڕەنگی پاشاکان دادەنرێ)و(٢٠) بە واتای تێگەیشتن و دانایی‌و زانستی بەکاردەهێنرێت.

٣)سەوز

سەوز بە واتای ژیان و ژیانەوە هاتووە، سەرچاوەی ئەم واتایەش لەوەوە هاتووە کە ڕەنگی گەڵای دارو درەخت سەوزە، ئەمەش سەرچاوەی ژیانە بۆ درەختەکەو گیانلەبەرانی دی، ئەم ڕەنگە بە ڕەنگێکی (بێلایەن ناسراوە)و(٢١)دەبێتە هۆی ئارامی بەخشین و دڵنیایی، بەڵگەشمان ڕەنگی سەوزی گڵۆپەکانی هاتوچۆیە، کە نیشانەی دڵنیایی‌و سەلامەتییە لە تێپەڕبووناو دوورکەوتنەوەیە لە کارەساتی دڵتەزێن و کوشندە، هەر ئەمەش وایکردووە (هێمای سەوز) بە هێمای ئارامی‌و دڵنیایی لەقەڵەم بدرێ، بە واتای ئاشتی‌و نەمریش دێت، ئەمەش لە وێنەی چڵی زەیتووندا ڕەنگی داوەتەوە کە ئاماژەکردنە بە ڕووداوی حەزرەتی نووح و ئەو

---

(١٨) - يد الله شهبازى، ١٩٩٨، تجلى ڕەنگ، لا٦٥

(١٩) - سەرچاوەی پێشوو، لا٥٤

(٢٠) - فوزى رشيد، ١٩٩١، الالوان ودلالاتها، ئافاق عربيه، العدد (١١)، لا١٥٠

(٢١) - شيرين احسان شيزاد، سرچاوەی پێشوو، لا٧٩

کۆترەی چڵە زەیتوونێکی هێناوەتەوە ئەمەش خۆی لەخۆیدا جـاویدانی ئەگەیـەنێ، لە ئاینی ئیسلامدا یەکێکە لە ڕەنگە هەڵبژاردەکان و زۆر جار لە قورئانی پیرۆزدا وەکو خۆی ناوی هاتووە.

(ویلبسـون ثیابـاً خضـراً مـن سـندس واسـتبرق)، هـەروەها دەفـەرموێ (وسـبع سنبلات خضر)و (متكئين على رفرف خضر).. جگە لـەوەش شـاڵی سـەوز واتـای گەڕانەوە بۆ بنەماڵەی پێغەمبەر (د.خ) ئەگەیەنێ، ئەمەش لە خۆیـدا بـە سـیمای جیاکردنەوە دائەنرێت، (لەلای کاثولیکەکانیش ڕەنگی سەوز پیرۆزە)و(٢٢) بەسەر ڕەنگەکانی کەدا دەشکێتەوەو بە چاوێکی تایبەتی سەیری دەکەن، هەروەها لـەلای مەسیحییەکان بەگشتی ڕەنگی (تەعمید)ـەو بە واتای ئەو منداڵـەی کـە لـەدایك دەبێ لە تەمەنێکی دیاریکراودا لە ئاوێکی تایبەتی هەڵیدەکێشن و ئیـدی ئەبێتـە مەسیحی، لە ئیسپانیا بە واتای (شەرەف)دێ(٢٣) بـۆ ئـەم مەبەسـتەش شـارەو شەپقەی سەوز بە واتای هێمایە بۆ شەرەف و سەربەرزی.

لە گەلێ وڵاتانی جیهاندا ڕەنگـی سـەوز بـە واتـای گەشەسـەندن دێ ئەمـەش گەشەسەندنی بوارە جیاجیاکانی ژیان دەگرێتەوە.

لەلای گەلی کوردیـش ئـەم ڕەنگـە بـەواتای (ئـارامیو دڵنیـاییو ڕەزامـەندی دی)(٢٤) ، هەروەها واتای ئومێد لە خۆیدا کۆدەکاتەوە، جگە لەوەش گوزارشـت لە بیرو ئیمان دەکات، لەلای کورد ڕەهبەری مەزهـەبی زاراوەی (سـەوزبوون)ی بـۆ بەکارهێنراوە کە واتای پیرۆزی ئەگەیەنێو شوێن و مـەزارە پیرۆزەکـان بـە ڕەنگـی سەوز دەڕازێننەوە، هەروەها لە سەردەمی عەباسـییەکاندا کـە ڕەنگـی ڕەشـیان لا بەندبووە کوردەکان ڕەنگـی سـەوزیان کردۆتـە هێمـا)(٢٥) لەگـەل ئـەو هـەموو

---

(٢٢) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغه واللون، ل١٦٣

(٢٣) - محمود شكر محمود/ ١٩٧٨/ دلاله الالوان، تأثيرها في النفس، علاقتها بالفن/ العراق/ ل١٧

(٢٤) - يد الله شهبازی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٨

(٢٥) - يد الله شهبازی، سـەرچاوەی پێشوو، ل٤٨

واتایانەشدا ڕەنگی سەوز بە واتای (دژایەتیکردن و ناکامڵبوون هاتووە)(٢٦) کەچی لە هەمان کاتدا ڕەنگە لەلای هەندێ نەتەوەکانی جیهان بە واتای (ترسنۆکیو ناشیرینی هاتووە)(٢٧) هەر ئەمەش وایکردووە زۆر جار لە فلیمی سینەمادا چاوی هەندێ لە ئەکتەرەکان سەوز بکەن بۆ ئەوەی ناشیرین بن، بەڵام لەلای ئینگلیزەکان ڕەنگی سەوز بە واتای جارکێشان و شارستانییەت هاتووە.

٤) شین

شین بە ڕەنگی سارد ناوبراوە، بەو پێیەی ڕەنگی ئاسمان و ئاو شینن، ئەم ڕەنگە بە واتای (پاکی)[٢٨] هاتووە، ئەم واتایەش پابەندە بە ڕەنگی ئاسمانەوە، کاتێك هەورو هەڵاو تۆز نەبێ، ئەوا لە ئەنجامی ئەو پاکییە، ئاسمان بە شینی خۆی ئەنوێنێ، لەلایەکی کەشەوە، ئەم ڕەنگە بە واتای (تەمەڵیو بێتوانایی)[٢٩] دێ، زۆر جاریش بە واتای مردن دێ، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە خۆر ئاوادەبێ ئەوا شینی ئاسمان بەرەو شینێکی تاریك ئەچێ، تا ئەو کاتەی تاریکی دادێو بە واتایەکی کە ڕۆژ نامێنێو ئەمرێ، لەگەڵ ئەمەشدا چینییەکان لە کاتی (شاییدا)[٣٠] جلوبەرگی شین ئەپۆشن و بە واتای خۆشی بەکاری دەهێنن، بۆ ئەوەی لە مردن دووریان بخاتەوە، لەلای میسرییە کۆنەکان شین، ڕەنگی خواوەندی Joid Jehovah یە ئەمەش وای کردووە بە ڕەنگێکی پیرۆزی دابنێن، زۆر جار (بڕوانامەی ڕێزلێنان)[٣١] دەبێ ڕەنگی شین بێ بە واتای ئەوەی شین ڕەنگی ڕێزگرتن و پێزانینە. جگە لەوەش لە کاتی پێشبڕکێدا داوی شارەی یەکەم ئەبێ شین بێ، چونکە شین بە

(٢٦) - شیرین احسان شیرزاد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٩

(٢٧) - احمد مختار عمر، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٣

(٢٨) - فوزی رشید، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٤

(٢٩) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغە واللون، ل١٨٣

(٣٠) - محمود شکر محمود، ١٩٧٨، ل ل٩٧.

(٣١) - محمود شکر محمود، ١٩٧٨، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٧

واتای یەکەمی ڕێزلێنـــان هــاتووە، هــەروەها ئــەم ڕەنگــە، بــە واتــای جــاویدانیو هاوەڵایــەتی ڕاســتەقینە بــەکاردێت، بــەو پێیــەی ڕەنگــی شــین نــەمرەو ئــەتوانێ هاوەڵایەتی تاوەکو سەر بپــارێزێ، بــە واتــای (پەرســتن و پاڕانــەوەو بیرکردنــەوەی قووڵ)[٣٢] بەکارهاتووە، لە ئەوروپا هێمایە بۆ ناوی یەکێك لــە ڕۆژەکــانی هەفتــە، لەلای عیبرییەکانیش ڕەنگی ڕیاکردنە.

لەبەر پیرۆزیی، زۆر جار بۆ کوتین بەکاردێو لەســـەر دەســت و پــێو دەموچــاوو لەش، خاڵی پێ دروست دەکرێو لەلای عەرەبەکان« بــەزۆری بەکارئــەهێنرێو ژن و کچی کوردیش خاڵکوتینیان لا پیرۆزو جوان بووە، شین، بە ڕەنگــی توانــا لەقەڵــەم ئەدرێو هێز ئەداتە دەروونی مرۆڤ، لەناو کوردا ڕەنگی شین واتای ئاسمانی بەرینی لــەبن نــەهاتووەو واتــای (ڕۆح ئەگەیــەنێ)(٣٣) هــەروەها واتــای بــەرزیی ژیـــان ئەگەیەنێ، ئەم ڕەنگە بە واتای تازێ بــارێو دڵتــەزێنیش دێ، بۆیــە ژنــانی کــورد ئەگەر مردوویەك مردو پلەی خزمایەتی زۆر نزیك نەبوو ئەوا جلوبەرگی شــینی بــۆ ئەپۆشن، هەروەها ئەم ڕەنگە بە واتای دەست لــە دنیــا هــەڵگرتن و خۆشــییەکانی ژیان دێ، بۆیە ئەو ژنە کوردانــەی ئەچنــە تەمەنــەوە بــە زۆریــی جلوبــەرگی شــین لەبەرئەکەن، لەلایــەکی کــەوە بــۆ واتــای چــاوەزارو دوورخســتنەوەی دەردو بــەڵاو چاوپیسان بەکاردێ، هەر ئەمەش وایکردووە ژنی کورد گوجی شین لـــە مەڵاشــووی منداڵە ساواکانی ببەستێ، یان مووروو شــین لــە قولــەقاپ و مەچــەکیان بکــات، ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ، کــە ڕەنگــی شــین بــە واتــای پــاکی دێو ئەهریمــەن دوور ئەخاتەوە، گەرچی هەندێ ئاینی کۆن ڕەنگــی شــینیان بــە واتــای تــرس و مــەرگ بەکارهێناوە، بۆیەش زۆر جار چاوی وێنەی دێوو وێنە ترسناکەکان شین ئەکرێن تــا زیاتر ترسناك بن.

واتاکانی شین بەڵگەن کــە میللــەتان واتــای جــۆراو جۆریــان بــە ڕەنگــی شــین بەخشیوە کە ڕەنگەکە خۆی لە بنەڕەتدا ئەو واتایانەی نییــە ئــەگینا جیــاوازی لــە واتاکانی شیندا بەدی نەدەکرا ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ کە کۆمەڵ و گرووپەکان واتا

(٣٢) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغه واللون، ل١٨٣

(٣٣) - يد الله شهبازى، ل٤٧

بۆ ئەو ڕەنگانە پەیدا دەکەن و بۆی هەیە بە گوێرەی بوارەکـان گـۆڕان بەخۆیانـەوە ببینن.

٥) ڕەش

ڕەنگێکی بێلایەنە، هەندێ جار بە گۆڕی ڕەنگەکان دائەنرێت، بە واتایەکی کە، هەموو ڕەنگەکان کە ڕەشیان تێکەڵ بکرێ بەرەو نـەمان ئـەچن، ئـەم ڕەنگـە، بـە واتای ناخۆشیو دڵتەنگی دێ، سەرهەڵدانی ئەمەش لەوەوە هاتووە کە شـەو دادێ، ئیدی ڕۆژ دەمرێ، شەویش ڕەشەو مرۆڤ هیچ شتێك نابینێو مەترسییەکان بەسەر ناکرێنەوە، کەواتە ڕەشی شەو مەرگی ڕۆژو ڕووناکی لەخۆیدا هەڵگرتووە، هەروەها ڕەنگی ڕەش، بە واتای (شەرمەزاریو گوناه)(٣٤) هـاتووە، لـە قورئـانی پـیرۆزدا ئاماژە بۆ ئەم واتایە کراوە (یوم تبیچ وجوه وتسود وجوه)(٣٥).

ڕەش ڕەنگی ئالأی (القراصنـە) بـووە، چونکـە خـاوەنی زەبـرو زەنـگ بوونـەو هێرشیان کردبێتە سەر هەر کەس و گرووپێك زەرەری گەورەیان لێیـان داوە، لـەلای کـورد، ڕەنگـی ڕەش بـە واتـای دڵتـەنگیو داخـی گـران بـەکارهاتووە، ئەمـەش وایکردووە ڕۆژانی پرمەینەتیو ناخۆشیو دڵتەنگی بە (ڕۆژانی ڕەش) ناوبرێن، ئـەم ڕەنگە بە واتای ترس لە شتی نادیار هاتووە هەر ئەمـەش وایکـردووە ڕەش ببێتـە ڕەمزی تاریکی ژیان، لە سەردەمی عەباسییەکاندا ڕەنگـی ڕەش دروشمـی (پرسـەو مەرگ) بووە و ئێستاش وەهایە.

---

(٣٤) فوزی ڕەشید، ١٩٩١، الالوان وولادتها، سەرچاوەی پێشوو، لا١٥١

(٣٥) قورئانی پیرۆز سورە ال عمران ایە ١٠٦-١٠٧.

٦) سپی

سپی بە منداڵانی لەدایکبوونی ڕەنگــەکان دائـەنرێت، ئـەم ڕەنگـە بـە واتـای (پـاکی)(٣٦) دێ، هـۆی ئـەم واتایـەش بـۆ ئـەوە ئەگەڕێتـەوە بـــۆ ســـەرچاوەی بەردەوامبوونی ژیانی منداڵ کە شیرە، ڕەنگی شیریش سـپییەو هـەتا بڵێـی پـاك و بێگەردە، ئەم واتایە ڕەنگدانەوەی لەسەر سیفەتی منداڵیش هەیـەو وایکـردووە کـە منداڵ بە پاکی ناوببرێ، سپی بە واتـای (سـەرەتای دەسـپێکردنی ژیـان)(٣٧) کـە بەرامبەر کۆتایی ڕانەوەستێت، ئەویش مەرگە، جگــە لـەوەش بـە واتـای ئاشـتی هاتووە، ئەمەش بۆ ڕەنگی ئەو کۆترە سپییە ئەگەڕێتەوە، کـە چڵـە زەیتوونـی بـۆ حەزرەتی نوح هێناوەتەوە، لەبەر ئەم هۆیەش هـەندێ گـرووپ و لایـەنی ڕامیـاری کۆتری سپییان کردۆتە ڕەمزی ئاشتی، کەچی بەرامبەر بەم بۆچوونەش، لە جـەنگدا واتای (خۆبەدەستەوەدان و کۆڵدان)(٣٨) ئەگەیەنێ، بۆیە ئەگەر هــەر کەسـێك لـە جەنگدا ویستی خۆی بداتە دەستی بەرامبەرەکەی ئەوا ئاڵایـەکی سـپی هەڵئـەکا، ئیدی لە ڕیزی بەرگریکردن دێتە دەرەوەو ئەبێتە کەسێکی ڕووخاو.

لە کۆندا ڕۆمانەکان بە واتای (پیرۆزی)(٣٩) بـەکاریان هێنـاوە، هـەر ئەمـەش وایکردووە، کە دەبێ ڕەنگی ئەو ئاژەڵانەی دەکرێنە قوربانی، سپی بن، ئێستاش بە زۆری ئەبێ (جلی بووك سپی بێ)(٤٠) بە واتایەکی کە بووکێ پاکو بێگەردە وەکـو ئەو ڕەنگــە وایــە، بـەو شـێوەیەش پێئەنێتــە مـاڵی خـۆی، هـەروەها بـە واتـای (شەرەف)(٤١) دێ.

---

(٣٦) فوزی ڕەشید، ل١٥٠

(٣٧) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢، اللغه واللون، ل١٨٣

(٣٨) - احمد مختار عمر، ل١٣٢

(٣٩) - فوزی ڕەشـید، ل١٥٠

(٤٠) - احمد مختار عمر، ل١٣٢

(٤١) - شیرین احسان شێرزاد، ل١٨٠

لەناو موسڵماناندا ڕەنگی جلوبەرگی حەج و عەمرە ئەبێ سپی بێ، بەو واتایەی کە ڕەنگی سپی بێگەردەو ڕەنگی تۆبەکردنە، مردوویش بە کوتاڵی سپی کفن ئەکرێ، لە قورئاندا بە واتای بێ تاوانیو سەربەرزی دێ لە قورئاندا ئەفەرموێ (یوم تبیض وجوە وتسود وجوە)(٤٢) (واما الذین ابیض وجوهەم...). لەلای فیرعەونەکانی میسر، ڕەنگی سپی بە واتای (دەسەڵات و زەبر)(٤٣) هاتووە، لەبەر ئەمەش، ڕەنگی تاجی فیرعەونی دەبوو سپی بێ.

لە سەدەی نۆزدە (١٩) لە بەریتانیا، ڕەنگی دارەمەیتی مردوو دەبوو سپی بێ، ئەمەش لەگەڵ واتای (خەمناکی)دا یەکدەگرنەوە کە چینییەکان بەکاریان ئەهێنا، لە وڵاتی چین ڕەنگی سپی واتاکانی ڕەنگی ڕەشی لەخۆگرتووە کە بۆ (خەم و پرسە) بەکار دێ.

سپی لەلای یۆنانییەکان بە واتای دڵخۆشی دێ، لەهەمان کاتیشدا پیاوانی ئاینیو سۆفییەکانیان بەرگی سپی لەبەردەکەن. لەناو عەرەبدا بە واتای خاکی بێ دەوەن و پێستی بێ موو بەکارهاتووە. سەبارەت بە نەتەوەی کوردیش پتر بایەخی بە واتای (پاکیو بێگەردی) ئەم ڕەنگە داوە، بەڵام واتاکانی کەی سپی لە ئیدیەمەکاندا پتر دەردەکەون، بە واتایەکی کە کورد زۆر تیشکی نەخستۆتەسەر واتا گشتییەکانی ئەم ڕەنگە بەڵکو پتر تیشکی خستۆتەسەر واتا تایبەییەکانی ڕەنگەکە، ئەمەش لە ئیدیۆمەکاندا بە جوانی دەردەکەون لەگەڵ ئەمەشدا زەردەشتییەکان ڕەنگی سپییان لا پیرۆزە، چونکە ڕووناکی سپی... سەرچاوەی ڕووناکیش خۆرە، کە بە شتێکی پیرۆز دانراوە، بۆیە هەردەم مردووەکانیان لە شوێنی بەرز دادەنا تا بەتیشکی ڕووناکی خۆر لە گوناهەکان پاکببنەوە.

---

(٤٢) - قورئانی پیرۆز، سورە ال عمران، ایە ١٠٦-١٠٧.

(٤٣) - احمد مختار عمر، ل١٣١

٧) مۆر

ئەم ڕەنگە پتر بە واتای (خۆشەویستی)(٤٤) هاتووە، ئەمەش لەوەوە هاتووە، کە ڕەنگی مۆر لە ئەنجامی(تێکەڵکردنی ڕەنگی سوورو ڕەنگی شین پێکدێت)(٤٥) مۆر بە واتای لاف و گەزاف و ژیان باشی هاتووە، لە ڕەنگی سوور ئازایەتیو پیاوەتی وەرگرتووە لە شینەکەش شەرەف و دەسپاکی. هەندێ جاریش واتای ژووانی خۆشەویستان ئەگەیەنێ، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ڕەنگی مۆر لە ڕابردوودا لایەنی پۆزەتیڤانەی لەخۆگرتووەو هیوای بەخشیوە، هەروەها بە واتای هەستەوەری و ڕژدی بەکارهاتووە، مۆر بە واتای نموونەییو دەگمەن بەکاربردراوە، کەچی لە شوێنی کەدا ڕەنگی مۆر بە ڕەنگی ناخۆشیو خۆبەدەستەوەدان و کۆڵدان دانراوەو بە واتای (کۆس کەوتن)(٤٦) هاتووە، لەناو ئەو واتایانەدا کوزد تیشکی خستۆتەسەر ئەوەی کە ڕەمزی خۆشەویستییە، لەلایەکی کەشەوە واتای تەنهاییو بێتوانایی ئەگەیەنێ، ڕەنگی مۆر زۆر ئاوڕی لێنەدراوەتەوەو لەناو واتا گشتییەکانی ڕەنگدا ڕووبەرێکی کەمی داگیرکردووە.

٨) خۆڵەمێشیو قاوەیی

خۆڵەمێشی بە ڕەنگێکی بێلایەن ناودەبرێ، زۆر جار، بە ناوچەیەکی لە چەك داماڵڕاوی ئەژمێرن، یان بە پارچە زەوییەکی دادەنێن کە خاوەنی نەبێ، بەڵام کە دێینە سەر واتاکانی ئەم ڕەنگە، گەرچی کەمن، بەڵام کاریگەرن، خۆڵەمێشی بە واتای بازرگانیو دەوڵەمەندی دێت، ئەمەش لەبەر ئەوەیە، کە تایبەتمەندییە باشەکانی ڕەش و سپی لەخۆیدا کۆدەکاتەوە، چونکە ئەم ڕەنگە لە ئەنجامی تێکەڵبوونی ڕەنگی ڕەش و ڕەنگی سپی وەدەست دەهێنرێ، ئەم ڕەنگە بە واتای

(٤٤) - فوزی ڕەشید، سەرچاوەی پێشوو، لا١٥١

(٤٥) - احمد مختار عمر، ١٩٨٢،اللغه واللون، لا١٨٣

(٤٦) - محمود شکر محمود، سەرچاوەی پێشوو، لا٩٧

(پتەویی و قەیرەیی)(٤٧) دێ، لەلایەکی کەشەوە بە واتای ساکاری دێ کە بە پێچەوانەی لووتبەرزی و خۆبەزلزانینە، ئەم ڕەنگە کاریگەریی خۆی لەسەر دەروون هەیەو واتای قورسی لەخۆیدا کۆدەکاتەوە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە قورقوشم کانزایەکی قورسەو ڕەنگەکەشی خۆڵەمێشییە، بەڵام ڕەنگی قاوەیی هەندە تیشکی نەخراوەتەسەر تەنها ئەوە نەبێ واتای کەمتوانایی و ئارامی دەگەیەنێ، ڕەنگێکە پتر واتاکانی نێگەتیفن.

واتای ئەو ئیدیەمانەی وشەکانی ڕەنگ بەشدارییان لە پێکهاتەکانیاندا کردووە

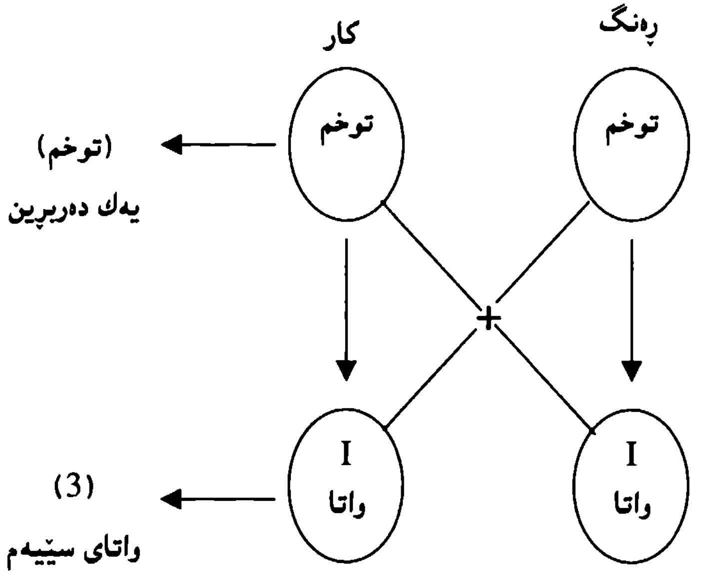
لەبەر ئەوەی ئیدیەم، بە یەکێك لەو یەکە واتاییە گشتیانە ئەژمێردرێ، کە واتاکانیان لە نێوان توخمە بەشداربووەکانیانەوە بە ئاسانی خۆیان نادەن بە دەستەوە، جا چ واتای ئەو توخمانە بە جیاجیا وەربگرین یان لە ئەنجامی خستنەسەریەکی واتای بەشداربووەکان بێ، ئەمەش وایکردووە، کە واتای ئیدیەم بکەوێتە ناو جۆرە واتایەکەوە، کە پێی دەگوترێ، (واتای دەربڕین I domatic)(٤٨) ڕەنگیش بەشدارییەکی بەرچاوی لەو پانتاییە واتاییەدا کردووە، بۆ نموونە (ڕەشیکردووە) بە واتای ئەوە دێ، کە (بەختی باشە شانسی هەیە) ئەمەش بەو کەسانە ئەوترێ کە دەست بۆ هەر شتێك ببەن، بەدەم دەستیانەوە دێ و قازانج و سەرکەوتنی تیا بەدی ئەهێنن، واتای ئەم ئیدیەمە لە (واتای ڕەش + واتای کردن)ەوە نەهاتووە، واتای ڕەش بە زۆری نێگەتیفانەیە، کردنیش بە واتای

(٤٧) - شیرین احسان شێرزاد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٠

(٤٨) - د.أحمد مختار عمر، ١٩٨٢، علم الدلالە، مکتبە دار العروبە للنشر والتوزیع، الکویت، ل٣٣

ئەنجامدان دێ نـەك بـە واتـای بـوون كـە ئـەنجامێكی بـەرچاوی بەدەسـتەوەدان و ماهیەتە، بەم پێیە واتای ئیدیەمی (ڕەشـیكردووە) نـە لـە ئـەنجامی یەكەیەكـەی واتای توخمە پێكهێنەرەكانی كەوتۆتەوە، نە لە ئەنجامی لێكدانی واتای وشـەكانەوە سەریهەڵداوە بۆیە دەتوانین بڵێین واتای ئەم جۆرە ئیدیەمانە زۆر دووركەوتوونەتـەوە كە ئەكرێ بەم شێوەیە ڕوون بكرێتەوە:-

كەواتە ئەگەر لە ئاسـتی سـەرەوەدا دوو بەشـداربوو هـەبوو (وەكـو دانەیـەكی زمانی) ئەوا بە هەردووكیان یەك دەربڕین پێكدەهێنن و هاوكێشەكە ئەبێتە:-

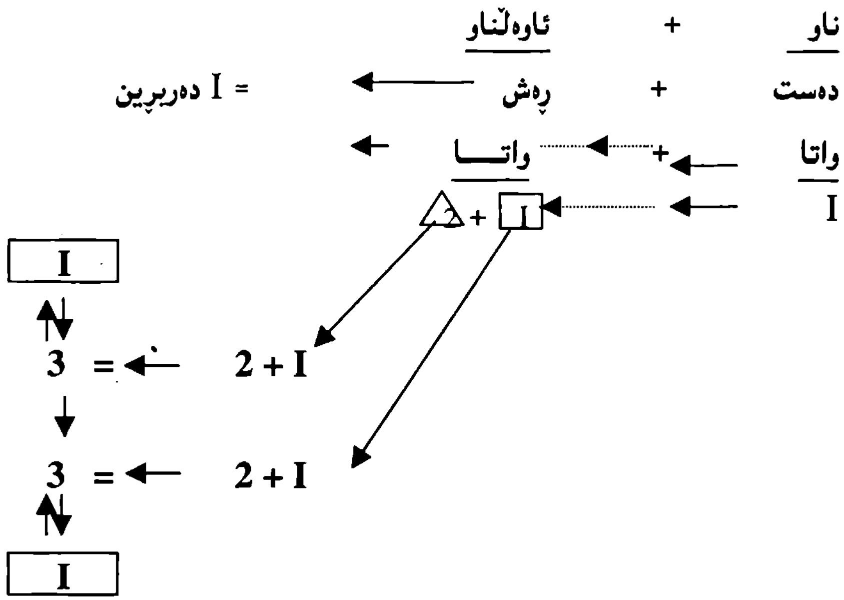

$$I = I + I$$

لە ڕووی واتاییشەوە، وشەی ڕەنگ خـاوەن واتایەكـە، وشـەی كردنیـش خـاوەن واتایەكە، كەچی ئەنجامەكە لە ئاستی ژێـرەوەدا دەبـێو واتـای سـێیەم دادەنـرێو هاوكێشەكە بەم شێوەیە دەبێ:-

3 =I + I

بەشێکی کەی ئەو ئیدیەمانەی ڕەنگ بەشداری لە پێکهاتنیاندا کردووە، کەرتێکیان واتامەی خۆی ئەگۆڕێو هاوکێشەکە لەگەڵ ئەوەی پێشوودا یەك ناگرنەوە بۆ نموونە، کە ئەڵێین (دەستی ڕەشە) بە واتای (دەستی بە زیانە) لەم جۆرەدا گۆڕانە واتاییەکە، لە بەشداربوونی دووەمدایە، کە (ڕەش) ئەگرێتەوە، کەواتە وشەی ڕەش بە واتای (زیان) دێ، لەم بارەدا ڕەش و زیان هاوواتان، کەچی دەربڕینی (دەستی بە زیانە) ئیدیەم نییەو دەربڕینی (دەستی ڕەشە) ئیدیەمە، ئەکرێ لەم هاوکێشەیەدا ڕوونبکرێتەوە:-

بەم شێوەیە بۆمان دەرکەوت کە (دەســـت) پارێزگــاریی واتــا فەرهەنگییەکـەی خۆی دەکات، بەڵام گۆڕانەکە لە واتای (ڕەش)دا خۆی دەنوێنێ.

بۆ ئەوەی ڕۆڵی ڕەنگ لە ئیدیەمدا دەسنیشان بکــەین ئـەوا بـەپێی ڕەنگـەکان دەیانخەینەروو، ناو بەناویش واتاو بواری بەکارهێنانەکانیان ڕوون ئەکەینەوە.

١)- ڕوو ڕەش

بە واتای (شەرمەزار)(٤٩) دێ،ئەم ئیدیەمە پتر لە دوو بواردا بەکاردێ، بـورای یەکەم بۆ سووککردنی کەسێك بەکاردێ، بۆ نموونە ئەو کەســانەی خراپـە دەکـەن و خیانەت دەکــەن بـە ڕووڕەش نـاودەبرێن، وەکـو دەڵێــن (فـلان کـەس ڕووی خـۆی ڕەشکرد) کەواتە کارێکی ئەنجامداوە کە شەرمەزاریی بۆ خۆی هێناوە، بـۆ نموونـە مەحوی لەم دێڕە هۆنراوەیەدا (ڕووڕەش)ی بە واتــای گوناهبــار بـەکارهێناوە، کـە ئەڵێ:-

ڕەش، بۆ کوشتنی ڕووڕەشێ بەدەستەوەبوو(٥٠)

بە دزییەوە وتی: فتوادە، ڕوخصەتم فەرموو

هەروەها نالی ئەڵێ:-

بونیادی کیبرو سەرکەشییە طاقی کیسرەوی(٥١)

دانانی ظولم و ڕووڕەشییە تەختی ئابنووسی

---

(٤٩) - فەتاح مامە عەلی، ١٩٩٨، ئیدیەم لە زمانی کوردیدا، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، نامەی دکتۆرا، لا ٧٢

(٥٠) - مەلا عەبدول کەریم مدرس و محەمەدی مەلا عەبدول کەریم، ١٩٨٤، دیوانی مەحوی، بەغداد، کۆڕی زانیاری عیراق، لا٣٥٢

(٥١) - مەلا عەبدول کەریم مدرس و فاتیح عەبدول کەریم، ١٩٧٦، دیوانی نالی، بەغداد، کۆڕی زانیاری کورد، لا٧٧

هەروەها زۆرجار لە بواری دوعاو نزاکردندا بـەکاردێت بـۆ ئـەوەی ئـەو کەسـە تووشی شەرمەزاریی بێت، بۆ نموونە کورد ئەڵێ (ڕووڕەشی دونیاو قیامەت بی) یان ئەڵێ (دەك خوا ڕووت ڕەشکا) ئەم بوارە بۆ ئەو کەسانە دەبێ کـە گونـاهو خراپـە ئەکەن، بەرامبەرەکەشیان لەبەر هەر هۆیەك بێ دەست لە مافی خـۆی هـەڵدەگرێو دووعاو نزای لێدەکا کە بەرامبەر بەو خراپەکارییانە تووشـی شـەرمەزاری ببێـت، ئەمەش دوو لای هەیە، یان کەسەکە دەسەڵاتی نییە بەربەستی کەسە خراپەکـەبێ، یان ئەوەتا هەندە خواناسە نایەوێ خۆی ببێتە بەشێك لـەو کـارەو تێکـەڵی نابـێو هەواڵەی لای خوای ئەکات.

٢)- دڵی ڕەشە

ئەم ئیدیەمە بە واتای ئەوە دێ کە کینە لە دڵەو شت ئەهێڵێتەوەو هـەردەم لـە مەزەندایە بۆ ئەوەی لە هەلومەرجی پێویستدا زیان بـە بەرامبەرەکـەی بگەیـەنێ، ئەم ئیدیەمە سیفەتێکی نێگەتیفانە لـە خۆیـدا کۆدەکاتـەوە، (دڵ ڕەش) یـش لـە ئەنجامی هەڵسوکەوت و هەڵوێستی مرۆڤەوە دەرئەکەوێ، ئەم ئیدیەمـە لـە بـواری کەمکردنەوەی ئاستی بێگەردیدا بەکارئەهێنرێت، بۆ نموونە ئەگەر بە یەکێ بوتـرێ (تۆ دڵت ڕەشە) ئەوا چەمکەکەی ئەچێتە ناو کێڵگەی واتایی جنێـوادن و.سـووکی پێکردنەوە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە دڵ ڕەشی کارو ئەنجامی خـراپ و بـە ئـازاری لێ ئەکەوێتەوە.

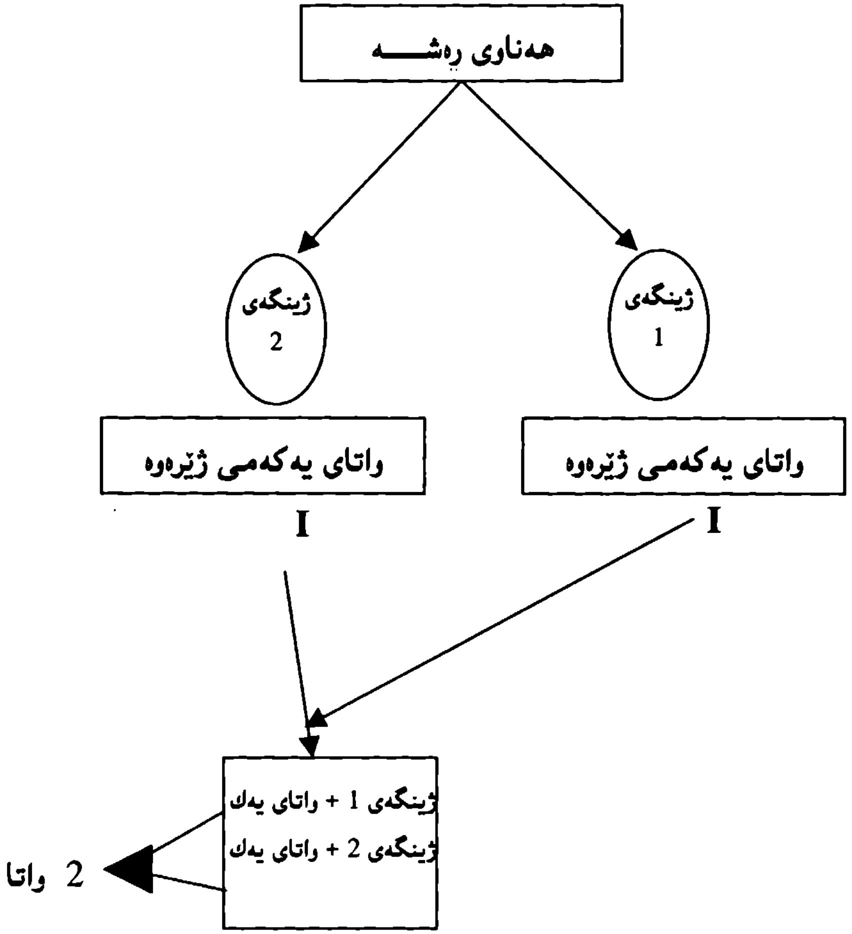
٣)- هەناوی ڕەشە (ناو سکی ڕەشە)

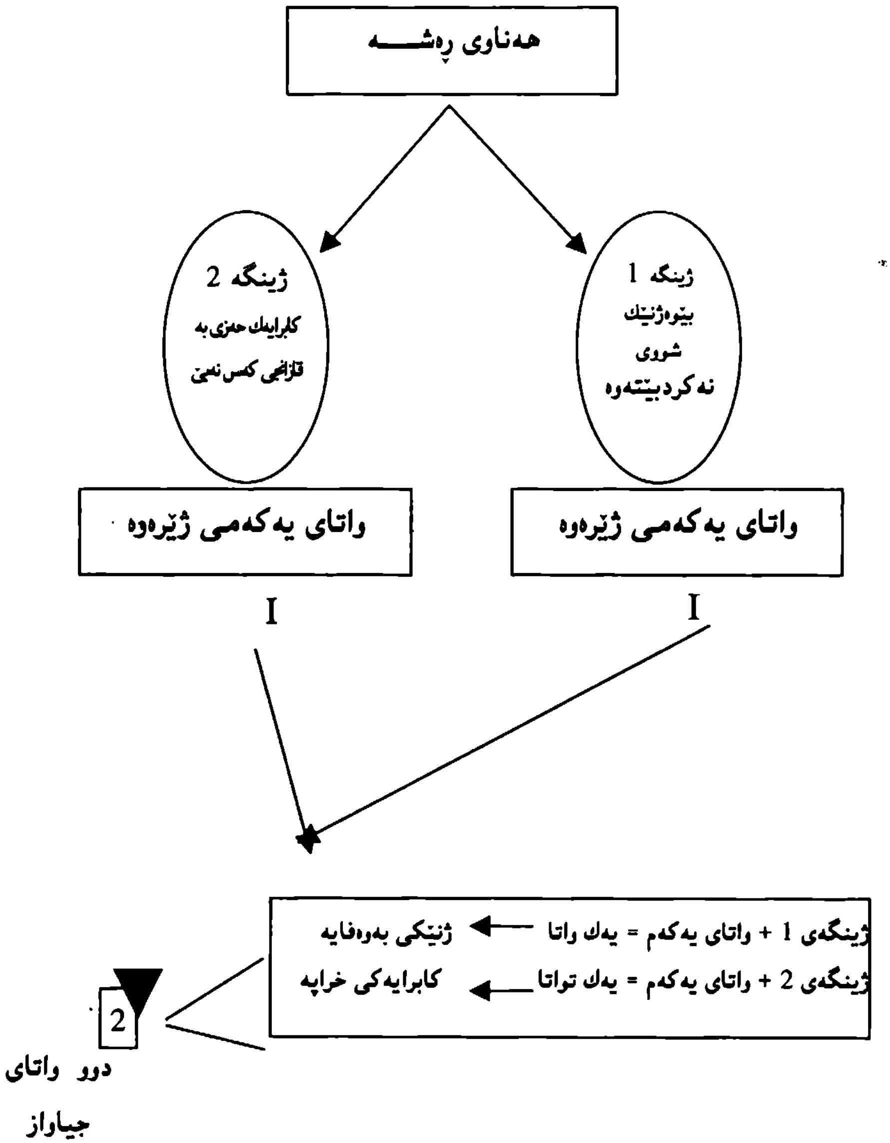
ئەم ئیدیەمە لە دوو بواردا بەکاردێ:-

أ- بە واتای کەسێکی دڵ پڕ لە کینەو خراپە دێ، ئەمەش لە کاتێکدا بـەکاردێ ئەگەر کەسێك خراپەیەك بکات و بتەوێ سیفەتی خراپەکاریی بدەیتەپاڵ.

ب- بە واتای ئەوە دێ کە (خەم کوشتوویەتی) ئەمەش بۆ ئەو کەسانە ئـەبێ کـە ئازیزێکیان ئەمرێ، یان کۆستێکی گەورەیان دەکەوێ، بە زۆری ئـەم ئیدیەمـە لێکچوواندنیشی بەدواوە دێ وەکو:

(قوڕبەسەر ئەوەنە خەمی خواردووە هەناوی وەکو ناو سکی ماسی ڕەش بـــووە) لەم بوارەدا (هــەناو ڕەشــی) جێــی بــەزەیی‌و ســەرنجدانەو جــۆرە دڵســۆزییەکی لــە ئەندازەبەدەر بەرامبەر بە ڕووداوێك ئەخاتە ڕوو، کە لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە جێی ڕێزو تەقدیرە، ئەم بوارە واتاییە پێچەوانەی لقی (أ)ــــە کـە هـەناو ڕەشـی جێـی نــەفرەت و خــۆ لیٚ دوورخســتنەوەیە، ئــەم دوو واتایــە دژ بــە یـــەك ئەوەســـتن و هەڵێنجانی هەریـــەك لــەو واتایانــەش بــەپێی ڕێو شــوێن و ژینگــەی خســتنەڕوو بەکارهێنانی ئیدیەمەکە ئەبێ.

هەناوی ڕەشــــە
ژینگە 2
کابرایەك حەزی بە
قازانجی کەس نەبێ
ژینگە 1
بێوەژنێك
شووی
نەکردبێتەوە
واتای یەکەمی ژێرەوە
واتای یەکەمی ژێرەوە
I
I
ژینگەی 1 + واتای یەکەم = یەك واتا
ژنێکی بەوەفایە
ژینگەی 2 + واتای یەکەم = یەك تواتا
کابرایەکی خراپە
2
دوو واتای
جیاواز

٤)- چنگی ڕەشە

ئەم ئیدیەمە بە واتای ئەوە دێ کە (دڕندەیە) سیفەتێکی نێگەتیفانە لە خۆیدا کۆدەکاتەوە، (چنگ ڕەش) بەو کەسانە ئەوترێ کە شەڕەنگێزن و دەست دەوەشێنن و ناپارێزن و بە ئەندازەیەك ئەبنە مایەی ئازاردانی بەرامبەرەکانیان کە ناکرێ بە دڕندە لەقەڵەم نەدرێن، مرۆڤی چنگ ڕەش هیچ جۆرە لێکدانەوەیەك بۆ بەزەیی ناکات و تەنها حیساب بۆ خۆیو بەرژەوەندی خۆی دەکات، ئەمەش وای لێدەکات سیفەتی چنگ ڕەشی (دڕندەیی) لەو کەسەدا ببینرێ.

٥)- ناوچەوانی ڕەشە

بیرو بۆچوونێك هەیە کە مرۆڤ لەدایك دەبێت هەموو بەسەرهاتەکانی ژیانی لە ناوچەوانیدا نووسراوە، جا ئەگەر ئەو نووسراوانە خراپ بوون ئەوا ئەو کەسە بەختی باشی نابێ، کەواتە (ناوچەوانی ڕەشە) بەو واتایە دێ کە ئەو کەسە نەگبەتە، دەستێ بۆ هەر کارو کاسبیو شتێ ببا نایەتە دەستێوەو هەمیشە زەرەرمەند ئەبێو بۆی نایێو سەرکەوتن بەدەست ناهێنێ وەکو ئەڵێن: (بەزۆر نییە ئەو خۆی ناوچەوانی ڕەشە) کەواتە کارەکانی بە هەوڵو کۆشش ئەنجام نادرێن، چونکە بەخۆی نەگبەت و بەدبەختە، واتای ئەم ئیدیەمە نێگەتیفانەیەو کەس حەزی پێناکات، هەر لەبەر ئەمەشە ئەو کەسانەی ئەم ئیدیەمە ئەدرێتە پاڵیان حەزی پێناکەن و خۆیان بە مرۆڤێکی بارلار لەقەڵەم ئەدەن.

٦)- پێو قدوومی ڕەشە

واتای ئەم ئیدیەمە ئەوەیە کە ئەو کەسە (بێخێرە) ڕوو لە هەر کارو ئیشێ بکات ئەوا ئەنجامەکەی بە خراپ ئەشکێتەوە، خۆ ئەگەر ڕووبکاتە هەر ماڵێك یان دەست لە ئیشوکاری هەر کەسێك وەربدات، ئەوا لە بڕی ئەوەی باشیبکات و سەرکەوتن و ئەنجامی خێری لێبکەوێتەوە، ئەوا بە پێچەوانەوە تەگەرە ئەکەوێتە ئەو کارەوەو تێکی ئەدات و ئەنجامەکەشی بە خراپی ئەگەڕێتەوە.

ئەم ئیدەمە لە بواری زیان پێگەیشتندا بەکارئەهێنرێت، بۆ نموونە ئەگەر بێتو ماڵێك ژنێك بۆ کوڕێکیان بهێنن، پاش ماوەیەکی کەم مردوویەك لەو ماڵە بمرێت

یان زیانی گەورەیان لێبکەوێ، ئەوا دەرو دراوسێ ئەڵێن: (بووکەکەیان پێو قدوومی ڕەشە)، کەواتە نەگبەتی ئەوە ئەمانیشی گرتەوە.

٧)- بەختی ڕەشە

کەواتە بەدبەختە، ئەم ئیدیەمە واتایەکی نێگوتیفانە ئەداتە پاڵ ئەو کەسەی پێی ئەوترێ (بەختی ڕەشە) کەواتە سەرکەوتن و شادمانی بەشی ئەو کەسە نییە بۆ نموونە دووکاندارێك برێك برنج بکڕێ بۆ ئەوەی قازانجی لێبکات، کەچی لەپڕ برنجێکی زۆر بکەوێتە بازاڕەوەو ببێتە مایەی دابەزینی نرخەکەی، ئەو کاتە دووکاندارەکە ڕووبەڕووی زیانێکی گەورە ئەبێتەوە، لەم بارەدا ئەڵێ: (خەتای کەس نییە من خۆم بەختەکەم ڕەشە).

٨)- ڕۆژی ڕەش

لێرەدا بە واتای ڕۆژی ناخۆش دێ، ئەو ڕۆژانەی کە خۆشی تێیدا ئەبێتە دانسقەو خۆری تاوا ئەبێ. ڕۆژی ڕەش بەو ڕۆژانە ئەوترێ کە پڕ لە کارەسات و ڕووداوی دڵتەزێنن و کاریگەرییان لە دڵو دەروونی مرۆڤدا ئەمێنێتەوە، کەواتە ڕەش لە بواری کات و ماوەدا بەکارهاتووەو لە واتاکەی خۆی دوورکەوتۆتەوە کە ڕەنگە، بۆ نموونە لە مێژووی میللەتی کوردا ڕۆژی ڕەش ئەو ڕۆژانە ئەگرێتەوە کە زیان و کارەساتی مەزنی لیٚ قەوماوە، دەکرێ بە ڕۆژانی ڕووخاندنی کۆماری (مەهاباد) بوترێ (ڕۆژانی ڕەش)، هەروەها جاری وا هەیە کەسێك تووشی تەنگ و چەڵەمە ئەبێت و ئەو ڕۆژە بە ڕۆژێکی ڕەش ناوئەبات، کەچی لەولاوە یەکێك هەڵی دەداتێو ئەڵێ: (ڕۆژی ڕەشت نەدیوە، ئەمە چییە؟) کەواتە ڕۆژی ڕەش ئەبێ ئەو ڕۆژە بێ زۆر ناناسایی‌و جگەربڕبێ، ئەم ئیدیەمە لە بواری دوعاو نزاکردنیشدا بەکاردێ وەکو ئەوترێ: (خوایە ڕۆژی ڕەشمان پیشان نەدەی)، مەحوی ئەڵێ:-

لەو ڕۆژەوە جودابووە لێم ئەو پەری وەشە[٥٢]
ڕۆژم ڕەشـە شـوعورو دڵم لیٚ بووە جودا

لە شوێنێکی کەدا ئەڵی:-

عیشق ئاگرێکە بەربووە هەر کەس دەبێ بە کەس(٥٣)
گەر ڕۆژە ڕەش وەکو شـەو بێ بوو بە شـــەوچراغ

٩)- ڕەشبین

بە واتای بەبێ هیوایی تەماشـای ژیـان ئـەکات و تروسـکەی ڕوونـاکی بـەدی ناکات، ئەو کەسانەی ڕەشبینن، هەمیشە لایەنە تاریکەکانی کارەکان و بوارەکـانی ژیان ئەبینن، بە ئەندازەیەك وا هەسـت ئەکـەن ئـەو بـوارە یـان ئـەو کـارە هیـچ بنەمایەکی چاکەو سەرکەوتنی تیا بـەدی نـاکرێو، هـەموو ڕێگاکـانی بەربەسـت کراون، مرۆڤی ڕەشبین حەز بە ژیان ناکات و هەردەم شکات لە ڕووداوەکان ئەکات، هەروەها بە واتای ئەنجامی خراپ دێ، بۆ نموونە ئەڵێ: (من ڕەشبینم بەرامبەر بـەم هەنگاوانە) کەواتە وا ئەبینم کە هەنگاوێکی باشـت نـەنابێو ئەنجامەکـەی خـراپ بێت.

١٠)- ڕەشبگیر

بە واتای هەموو کەسێك بەبێ جیاوازی بەردەکەوێ، ئـەم ئیدیەمـە لـە بـواری زەبروزەنگ و غەدرکردن و گرتندا بەکارئەهێنرێت، زۆر جار لە ئەنجامی ڕووداوێکدا دەسەڵات بە شێوەیەکی هەڕەمەکی خەڵکی ئەگرن، بۆ ئەوەی بگەنـە سـەرەداوێك، بەو جۆرە گرتنانە ئەوترێ (ڕەشبگیر) کەواتـە بـاش و خـراپ، بێتـاوان و تاوانبـار

(٥٢) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، ١٩٨٤، دیوانی مەحوی، لا٧

(٥٣) - سەرچاوەی پیشوو، لا١٧١

ڕاپێچ ئەکرێن و ئەیانگرن بەبێ ئەوەی جیاوازی لە نێوان کەسێك و کەسێکی کـەدا بکرێت، یان ئەوترێ (ڕەشبگیرێکە، ئەمسەرو ئەوسەری دیارنەبێت).

١١)- ڕەش پۆش

بە واتای تازێ بار، لە کۆمەڵی کوردەواریدا ئەگەر کەسێك مردوویەکی نزیکـی مرد، ئەوا وەکو نیشانەیەك بۆ دڵتەنگیو ناخۆشی، جلوبەرگی ڕەشی بۆ ئەپۆشـێ، کەواتە ڕەش پۆش ئەو کەسـەیە کـە جلوبەرگەکـەی لـە ئـەنجامی تـازێ باریـیەوە ڕەشـکردووە، هـەروەها بـە واتـای ئـەوە دێ کـە ئـەم جلـە نیشـانەی ناخۆشـیو کۆسـکەوتنێکی کاریگـەرە لەسـەر دڵو دەروونـی ئـەو کەسـەو نیشـانەی دوورکەوتنەوەیە لە خۆشیو چێژەکانی ژیان، وەکو لەم فۆلکلۆرەدا ئەڵێ:

مـن کە ڕەشپۆشم ڕەشێ لە بانی (٥٤)
تـازێ بـاری تـۆم نابێ نەیزانی

١٢)- ڕەشیکردەوە

بە واتای سڕینەوەو شوێنەوار نەهێشتە، یەکەمیان لە بواری نووسیندا دێ، ئـەم ئیدیەمە چەند واتایەکی هەیە، لەوانە:-

أ - دەفتەرێکی ڕەشـکردەوە = پڕکردنەوە

زۆر جار کە یەکێك خەریکی نووسین ئەبێو دەست لە نووسین هەڵناگرێ، تاوەکو دەفتەرێکی (١٦) لاپەڕەیی یان پتر، پڕدەکاتەوە، لـەم بـارەدا ئەگـەر گفتوگۆیـەك سازبکرێ بەم چەشنە ئەبێ:-

- ئەوە چییە، هەر خەریکی نووسینی!
- چەنت نووسیوە؟

---

(٥٤) - گۆرانیی فۆلکلۆر

- ئیشەکە وا ئەخوازێ.
- (١٦) شانزە لاپەڕە.
-دەبلێ، دەفتەرێکم ڕەشکردۆتەوە.　　　　ڕەشکردنەوە = پڕکردنەوە

ب- خەتەکەی ڕەشـــکردەوە = سڕینەوە

ئەمەش بۆ کوژانەوەی ئەو نووسینانە ئەبێ، کـــە مەبەســتی نووســەرەکە نییــە بمێنێ، ڕەشکردنەوەش، یان خەتی بەسەردا دێ تا نەخوێندرێتەوە، یــان ئەوەیــە بــە لاستیك دەیکوژێنێتەوەو سپی دەکات، وەکو:-

- هەر پێنج پرسیارەکەم وەڵام دایەوە.
- خۆ داوای وەڵامی چوار پرسیاری کردبوو.
- دوایی، پرسیاری سێیەمم ڕەشکردەوە.　　　　ڕەشکردنەوە = سڕینەوە
- چۆن سڕیتەوە. یان خەتت بەسەرا هێنا؟
- نەوەڵا خەتم بەسەرا هێنا

ج- ئاواییەکەی ڕەشکردەوە = نەمان وکوێربوونەوە

هەندێ جار بە واتای کۆبرکردنەوەی شوێنەوارو حەتەری بنەماڵەو ئاســەوار دێ، وەکو چۆن بلێیی:-

أ- شوێنەوارتان ڕەشبێتەوە.　　=　　نەمان و کوێربوونەوە

ب- ئاسەواری ئاواییەکەشی ڕەشکردەوە.

١٣)- نوك لووت ڕەشكردن

بە واتای خۆبەپەندكردن دێ، ئەمەش بۆ بوارێك بەكاردێ، كە كەسێك كـارێكی زۆر شوورەییو ناشیرین و پڕ لە شەرمەزاریی بكات یان لە دەستی دەرچێ، ئەوا لـە پاداشتی ئەو كارە نالەبارەدا پێی ئەوترێ، (هەقە نوك لووتی خـۆی ڕەشـبكاو لـەم وڵاتە دەرچێ) ئەمەش لەبەر ئەوەیە كە لووت ڕەمزی سەربەرزییەو نیشـانەی فـیزو خۆ بە زلزانینیشە، كەواتە ئەگەر لووت ڕەشكرا كەواتـە ڕەمـزی سـەربەرزییەكەی لەككەدار ئەكرێو هەموو كەس ئەیبینێ، كە شوورەییەكی لە دەس قەوماوە.

١٤)- ڕەش و سپی لێك جیادەكاتەوە

بە واتای تێدەگا، كە پێچەوانەی (ڕەش و سـپی لێـك جیاناكاتـەوە) بـە واتـای تێناگاو خراپەو چاكەی خۆی نازانێ، ئەمە بەو مرۆڤانە ئەوترێ كـە زۆر بێعـەقڵن، دیارە ڕەنگی ڕەش و ڕەنگی سپی دوو ڕەنگی ئەوتۆن كە پێچەوانەی یەكدین، ڕەش مەرگی ڕەنگەكانەو سپی لەدایكبوونی ڕەنگەكانە، مرۆڤێك ئەم دوو ڕەنگـی لێـك جیانەكاتەوە ئەوا چاكەو خراپەی خۆشی نازانێ، هەروەها بە واتای سـنووری نێـوان ڕەش و سپی بەیانی دێ.

١٥)- (قولی-قوونی) ڕەش و سپی لە بواردا دەردەكەوێ.

دیارە هەر كەسێ لە ئاو بدات دەبێ خۆی هەڵبكا، كە خۆشـی هـەڵكرد قـاچ و قولی بەدەردەكەوێ، ئەوكاتەش دەردەكەوێ كە قاچی ناشیرینە یان جوانە، هەروەها بۆ بواری تواناو بێتواناییی بەكاردەهێنرێ، بۆ نموونـە یـەكێك دەیـەوێ پرۆژەیـەكی زانستی ئەنجام بدات و تۆ پێی بڵێی ئەم كارە لە توانای تۆدا نییەو بۆت بارنـاكرێ، ئەمیش لە وەڵامدا ئەڵێ: (قولی ڕەش و سپی لە بواردا دەردەكەوێ) كەواتە توانـاو داتوانایی من لەم بوارەدا دەردەكەوێ، بە واتایەكی دی، بە چـاوی خـۆت دەیبینـی چەند بە توانام.

١٦)-تووشی (-)ــــە ڕەشی خۆی بووە.

دیارە هەر ئەندامێك لە ئەندامەکانی مرۆڤ بەشێکە لە پێکهاتــەی بـایۆلۆجی ئەو مرۆڤەو بە ئاسانی ناتوانێ دەستی بەرداری بــێو لــە خــۆی بکاتــەوە، چونکـە هەریەك لەو ئەندامانە کاری تایبەتی دەبینــن و بــەردەوامی بــە ژیـانی مرۆڤەکـە ئەدەن، بۆیە ئەگەر ئەو ئەندامەش ناشیرین بێ ئــەوا لــە ژێــر دەســەڵاتی کەســەکە خۆیدا نییە کە لایبدات و یەکێکی جوانتر یان باشتر بخاتە جێگاکەی، لەبــەر ئــەوە ئــەو ئەندامانــەی لــەش هــەتا مــردن بــە مرۆڤــەوە دەنووســێن و دەبــێ بەرگــەی ناشیرینەکانیشیان بگری، ئەم ئیدیەمە بە واتای تووشی کەسێ یان شتێ بــووە کــە ئیدی بە ئامان و زەمان لە کۆڵی ناگەڕێو وازی لێناهێنێ، بەو کەسانەش دەگوترێ (قیرسچمە) کەواتە وەکو قیری ڕەش کە پێتەوەنووسا ئیتر بە ئاسانی لێت نابێتەوە، بە ئەندازەیەك هەتا بێزارت دەکات.

١٧)- ڕەش هەڵگەڕا

ئەم ئیدیەمە بە چەند واتایەك دێ، ئەم واتایانەش بــەپێی بوارەکــان دەگۆڕێــن، وەکو:-

أ- ئەگەر یەکێك نەخۆشییەکی سەخت بگرێو ڕەنگی تێکبچێ.

ب- ئەگــەر یــەکێك لەبــەر کــارو کاســبی ماندووبــێو زۆر ڕابکــاو پیانــەگاو ماندووبوونەکەی پێوە دیاربێ بۆ نموونە ئەگەر بەو کەسە بڵێی چۆنی؟ ئــەوا لە وەڵامێکی پڕ لە بێزاریدا دەڵێ: (نامبینی چۆن ڕەش هەڵگەڕاوم، شــەوو ڕۆژ کار ئەکەم فریای هیچ ناکەوم).

١٨- قوڕە ڕەشی دەرهێنا

أ- به ناخی قوڕە ڕەشیا برد، بە واتای فەوتانی وەکو:- (ئیدی ئەم ڕۆژگارە، خــوا نەکات لە یەکێك هەڵبپێچێت، ئەوە بە ناخی قوڕە ڕەشیدا دەبات)[٥٥].

---

(٥٥) - جەلیل کاکەویس، خاکە لێوەی زێرانذۆڵ، ڕامان، ژ٣٢، ل١٤٦

ب- قوڕە ڕەشی دەرهێنا، بە واتای هەموو شتەکانی زانیو ئاشکاریکرد، بۆ نموونە باس لە شتێك دەکەیو ناوی کەسێك دێنی، بـەڵام ناتـەوێ بڵێـی ئـەو کەسـە چۆنەو چۆن نییە، کەچی بەرامبەرەکـەت هەڵئـەداتیو نهێنییـەکانی ئاشـکرا دەکات، لەو حاڵەتەدا پێی دەڵێـی: (قـوڕە ڕەشـت دەرهێنـا)، کەواتـە ئەمـە ئەوپەڕی مەسەلەکەیەو ئاشکرات کرد.

١٩)- ئاڵای سپیی هەڵکرد

سپی خۆی ڕەنگی ئاشتییە، بەڵام ئاڵای سپی، بە واتـای خۆبەدەسـتەوەدان بـە دوژمن یان بە بەرامبەرو کۆڵدان و وازهێنان لە بەرگریکردن دێ، ئەم ئیدیەمـە بـۆ بواری کێشەی نێوان لە کەسێ پتر یان گرووپ و دەوڵەتێ زیـاتر دێ، لـە،کـاتێکدا ڕەنگی سپی ئاشتی بەخشە، کەچی ئاڵای سـپی بێتوانـاییو دەسـت هـەڵگرتن لـە خەبات بـۆ شـتە پیرۆزەکـانی لای ئـەو کەسـە یـان ئـەو گـرووپ و دەوڵەتـە دێو واتایەکیلاوازی نێگەتیفانەی هەیە گەرچی لە ڕووی لۆجیکییەوە واز لە شـەڕهێنان دبێ واتایەکی پۆزەتیفانەی هەبێ، کەواتە بەو پێیە دەبوو (ئاڵای سـپی هـەڵکردن) جێی ڕێزو گەورەییو لێبوردن بێ، کەچی لە زۆربەی جیهاندا ئەم ئیدیەمـە بدرێتـە پاڵ هەر ولاتێك ئەوا ئەو ولاتە بە لاوازو ترسـنۆك لەقەڵـەم ئـەدرێ، چونکـە ئـەم ئیدیەمە بەو واتایە بەکاردێ، هەروەها بـە واتـای (وازهێنـان) دێ بـۆ نموونـە دوو کەس لە کارگەیـەکدا بەشـدارن، کێشـەیەکی دارایـی لـە نێوانیـاندا ڕوو ئـەدات، یەکێکیان لەم لاو لەولا قسە دەکات و هاتوچۆی دادگا دەکات و دنیا دەورووژێنێ، کەچی پاش ساڵێك یان دوو ساڵ ئەگەر لێی بپرسیو بڵێی: (ها کێشەکان گەیشـتنە کوێ؟) لە وەڵامدا دەڵێ: (مـن لە مێژە ئاڵای سپیم هەڵکردووە)، کەواتـە وازم لـەو کێشەیە هێناوە.

٢٠)- دەست و پێی سپییە.

ئەم ئیدیەمە بە واتای ئەوە هاتووە، کە ئەو کەسە هیچ نازانیو سـەر لـە هیـچ شتێك دەرناکات، واتایەکی نێگەتیفانە دەبەخشێ. لەکاتێکدا دەست و پێی مرۆڤ ئەگەر سپی بێت، ئەوا دەبێ جوانی بەخش بێت و ئەو کەسـە پەسـەند بێـت، ئـەم

ئیدیەمە ئەگەر درایە پاڵ ئافرەت و پێی وترا (فلانە کەس ئافرەتێکی دەست و پێ سپییە) ئەوا لێرەدا بەو مەبەستە دێ کە سەر لە کاروباری ناوماڵ دەرناکات و ناتوانێ ئەرکەکانی ماڵەکەی ڕاپەڕێنێ و سیفەتی کۆڵەوارو دەسەپارچەیی دراوەتە پاڵی، خۆ ئەگەر ئەم ئیدیەمە بدرێتە پاڵ پیاو، ئەوا مەبەستی نەزانین و سەردەرنەکردنی ئەو کەسە دەگەیەنێ، لەو بوارەیدا کە قسەی لێ دەکرێ، ئەمەش لەوەوە هاتووە، هەر کەسێك ئیشوکار نەکات و نەچێتە ناو بوارەکانی ژیانەوەو کۆششی خۆبەخێوکردن نەدات، ئەوا ئەو کەسانە دەست و پێیان سپی دەبێ و زەبری کارو ژینگەکانی کارکردن کاریگەرییەکیان لەسەر گۆڕینی سپێتی دەست و پێی ئەو کەسانە نابێ.

٢١-چاو سپی بوون(٥٦)

به واتای مردن دێ، ئەمەش لەوەوە هاتووە کە مرۆڤ دەمرێ چاوی دەسووڕێ و ڕەشێنەکەی بەسەر دەکەوێ و سپێنەی چاوی بەدەردەکەوێ کەواتە زۆربەی مردوو ئەگەر پێڵووی چاوی هەڵبدەیتەوە ئەوا چاویان سپییەو ڕەشی بەدی ناکرێ، کە دەڵێی (خەریك بوو چاوم سپی بێ) کەواتە (خەریك بوو بمرم)، دیارە ماندووبوونی زۆریش بە سنووری گەیشتنە مەرگ ئەم ئیدیەمە دەخوازێ.

سەرەڕای ئەو واتایە (چاو سپیبوون) بە واتای کوێری دێ، دیارە زۆربەی زۆری ئەوانەی کوێر ئەبن ڕەنگی ڕەشێنەی چاویان دەگۆڕێ و تانەی سپی بەسەر چاویاندا دێ، سنووردانان لەنێوان واتای (کوێربوون و مردندا) ژینگەی ئاخاوتنەکە دەریدەخات، وەکو مەحوی ئەڵێ:

من دەڵێم شەو بوو بە ڕۆژ، نەفسم دەڵێ ڕۆژ بوو بە شەو[٥٧]

---

(٥٦)- فەتاح مامە عەلی، سەرچاوەی پێشوو، لا٧٢. ئەم ئیدیەمە بە واتای ماندووبوونی لێکداوەتەوە.

(٥٧) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، ١٩٨٤، دیوانی مەحوی، لا٢٤٣.

ئـــەو موحیبە، چونکە چاوی پێ سـپی بوو، من غەڵەت
سپی بوو = کوێر بوو
وەك داغـــی غـــەم نییە سـپیە داغـــی ئینتضـار[58]
چـاوم ببینــە، چاوە ؟ کـــە موطبقیـە تـی بـە یاضـی

٢٢)- ڕوو سپی بوون

ئەم ئیدیەمە دوو واتای دژ بە یەکیان هەیە کـە بـە تـەواوی بەرامبـەر بەیـەك دەوەستنەوە، کە بەم جۆرەن:-

أ- لە کوردستانی خۆماندا بـــە واتـای سـەربەرزی دێ، بـە زۆری لـە بـواری دووعـای چاکـەکردندا بـــەکار دێـت و تەنــهاو تەنــهاش بـــۆ مێینــە بەکاردەهێنرێت، ناکرێ ئەم ئیدیەمە بخەینە پاڵ نێرینە، بۆ نموونە ناکرێ بە پیاوێ بڵێی (ڕووت سپی بێت) لە کاتێکدا پیاویش وەکـو ژن ڕووی هەیـە، خۆ ئەگەر کەسێك ئەم ئیدیەمە بداتـە پـاڵ پیـاوێك، ئـەوا بـە مەبەسـتی سووکایەتیکردن و واتاکەی بە ئەندازەیـەك خـراپ و نادروسـت ئـەبێ کـە وەرناگیرێ.

دیارە لەم حاڵەتەشدا دەبێ ڕوو سـپێتی ببەسـتین بـە پـەردەی کچێنییـەوە، چونکە پەڕۆی شەوی بووکێنی بە ڕەمزی سەربەرزیو پاکیو ڕەوشـت بـەرزی دادەنرێو لە هەندێ ناوچەی کوردستاندا پێی ئەوترێ (پـەڕۆی ڕوو سـپێتی) هەر لەبەر ئەمەش ناکرێ ئیدیەمی (ڕوو سپی بوون) بدرێتە پاڵ نێرینە.

ب- لە کوردستانی ئـێران، واتـای ئـەم ئیدیەمـە گـۆڕاوە، وشـەی سـپی بـە واتای نێگەتیفانە کاری خۆی کـردووەو نـەیتوانیوە ببێتـە ڕەمـزی پـاکیو خاوێنیو سەربەرزی، بەڵکو بە واتای (خراپەکاری) دێ، دیارە ئەمــەش بـۆ ئـەوە هـاتووە کـە نـاوی خراپـەکاری نـەهێنن و لـەو وشـە ترسـناکە کـە

(٥٨) - سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٧.

زیانبەخشە کۆمەڵایەتییە دووریکەونەوە، ئەمەش بەکارهێنانی دژە واتایە، خۆ ئەگەر لە کوردستانی ئێران بە ئافرەتێك بڵێی (یاخوا رووت سپی بێت) ئەوا ئەم دووعایە بەچاکە ناکەوێتەوەو دەقاو دەق دژی واتــای لقــی (أ)ـــە چونکە واتــای ژێــرەوە مەبەســتی ((یــاخوا ڕوو ڕەش بــی)) دێــت کەواتــە ڕووڕەشی ئافرەتیش بە واتای ببیتە ئافرەتێکی خراپــەکار، مــەحویش (ڕوو سپی)ی بۆ ئەم واتایە بەکارهێناوە:

چـــاوەکـــەم مـــەنـــوارە ڕەنگی ظاهیری[٥٩]
خۆ دەزانی (ڕوو سپی) چەند ڕووسیان

ڕووسپی = خراپەکار (سۆزانی)

٢٣)- بەختی سپییە

بە واتای بەخت باشی دێ، لێرەدا وشەی سپی لایـــەنی پۆزەتیفانــە دەبەخشــێو ئیدیەمەکە دەکەوێتە ژێر کاریگەریی ئەوەوە، مرۆڤی بەخت سپی ئەو کەسەیە کــە هەموو شتەکانی ڕاست بۆ دێو ژیان بە گوێرەی دڵــی ئــەو دەڕوات و ئامانجــەکانی دێنە دی، ئەم ئیدیەمە پێچەوانەی واتای (بەختی ڕەشە) دەوەستێتەوە، کە هەردوو وشەکانی ڕەنگ بۆ واتاکانی خۆیان بەکارنەهاتوون و واتای کەیان بەخشیوە.

٢٤)- پرچی سپی هۆنینەوە[٦٠]

ئەم ئیدیەمە بە واتای پیربوون دێ، بەڵام نەك پیربوونێکی سروشتی کە ئەنجامی تەمەنی هەموو کەسێك هەر بەرەو پیرییە، بەڵکو پیرییەك بە ڕەبەنیو بێ شووکردن بێو تەنها بۆ مێینەو لە بواری دووعاکردن و بەزەییدا بەکاردەهێنرێ، وەکو:-

(٥٩) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، دیوانی نالی، سەرچاوەی پێشوو، لا٣٢٦

(٦٠) - فەتاح مامە عەلی، سەرچاوەی پێشوو، لا٨٣

- یا خوا کچم پرچی سپی بهۆنیتەوە. بە واتای شووکردنت بە نسـیب نـەبێو هەر بە کچی بمێنیتـەوە تـا سـەرت سـپی دەکـەیت و پرچـت بـە سـپێتی دەهۆنیتەوە، لە کاتێکدا جوانییەکانت هـەڵوەریون، بـۆ ئـەوەی لـە کـاتی هۆنینەوەدا خەم بخۆیت و بزانیت ژیانت لەدەستچووە.
- بە دیار هەردوو منداڵەکانییەوە پرچی سـپی هۆنییـەوە، کەواتـە ئـەو ژنـە مێردەکەی نـەماوەو بـەدیار هـەردوو منداڵەکانییـەوە دانیشـتووەو شـووی نەکردۆتەوەو جوانیی خۆی کردۆتە قوربانی ئەوان، تا گەیشتۆتە ئـەوەی بـە دیاریانەوە پیربێ، بەپێی ژینگەی قسەکردن دەکرێ بـۆ دڵسـۆزی یـان بـۆ بێعەقڵی ئەو کەسە لێکبدرێتەوە، بەڵام بەهەر حاڵ لەناو کوردەواریـدا ئـەم جۆرە خۆ پیرکردنە بە هەڵوێستی مەردانەو دڵسۆزانەو لـەخۆبوردن لەقەڵـەم ئەدرێ.

ئەم ئیدیەمە نادرێتە پاڵ نێرینە، گەرچی پیـاویش پـیر دەبێـت و پرچیشـی سپی دەبێت، دیارە لە کۆمەڵی کوردەواریدا شوونەکردنی کچ و مانەوەی بـە زیانێکی گەورە دەژمـێردرێت، کـەچی ڕەنگـە بـۆ ژن نـەهێنانی پیـاو ئـەم لێکدانەوەیەی بۆ نەکرابێ.

٢٥)- قیری کەوای سپییە.

بە واتای کە پێتـەوە نووسـا ئیـدی لێـت نابێتـەوە، ئـەم ئیدیەمـە بـۆ بـواری سووربوون لە سەر شت و درێژدادرێ دێ، بۆ نموونە هەندێ هەن کە کاریان دەکەوێتە لای هەر کەسێ ئیـتر شـەوو ڕۆژ وازی لێناهێنـێو هێنـدە دەچێتـە سـەری ناچـار کارەکەی بۆ جێبەجێ ئەکا، جا ئەگەر بپرسیو بڵێی: ئەوە بۆ ئیشەکەت بۆ کرد؟ لە وەڵامدا دەڵێ: چی بکەم، خۆ ئەڵێی قـیری کـەوای سـپییە، ناچـارت دەکـات کـە کارەکەی بۆ بکەی.

هەندێ کەسیش هەن هەر ئەوەندەی دەمیان بکەیتەوە، ئیدی هەندە دەڵێن نایبڕنەوەو واز لە قسەکردن و لەسەر ڕۆیشتنی بابەتەکە ناهێنن، بەو کەسانەش ئەوترێ (ئەڵێی قیری کەوای سپییە).

٢٦)- ڕدێن سپی (ڕیش سپی).

بە واتای پیاوی گەورەی ئێمەیە، بۆ نموونە دەڵێی (فلان کەس ڕیش سپیی هۆزەکەمانە) بە واتای ئەو کەسە بە گەورەی هۆزەکەی ئێمە دانراوەو هەموومان بە قسەی ئەو دەکەین، کەواتە لێرەدا وشەی سپی بواری تەمەنی گرتۆتە خۆی نەك ڕەنگ.

٢٧)- پۆپ سپی

بە واتای مرۆڤی قەیرە دێ، خۆ ئەگەر یەکێکی بە تەمەن کارێکی ناوێزەی لە دەست دەربچێ ئەوا پێی ئەوترێ (خۆ تۆ لای خۆت، پۆپت سپیکردووە) کەواتە تۆ بە تەمەنیو قەیرەی ناکرێ کاری وا لە کەسانی وەکو تۆ ڕوویدات.

٢٨)- سەری لە بەر خۆر سپی نەکردووە.

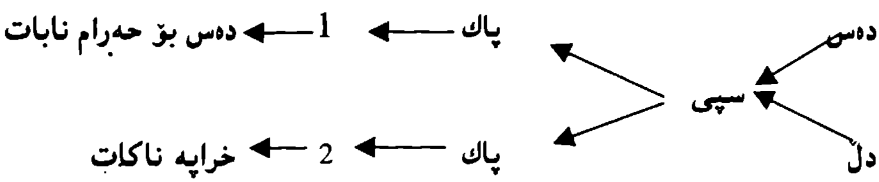
کەواتە بە گاڵتە پیر نەبووە، بەڵکو لە ئەنجامی تەمەنێکی دوورو درێژی پڕ لە تاقیکردنەوەی ژیان ئەم نادگارەی لەلا دەرکەوتووە، ئەمە لە بواری جەختکردن لەسەر بەتواناییدا بەکاردەهێنرێ، ئێمە دەزانین کە خۆر هۆکارێکی سەرەکییە بۆ کاڵکردنەوەو بەرەو سپیبوونی ڕەنگەکان، بەڵام سەر سپیکردن لە ڕێگای ئەم هۆکارەوە نییە، بەڵکو هۆکارەکانی ژیان و ساڵانی تەمەنن، ئەمانەش مایەی شانازین کە مرۆڤ خۆی پێیانەوە هەڵبنێ، هەر ئەمەش وایکردووە بۆنی جۆرە شانازییەك لەم ئیدیەمەدا بکرێ.

٢٩)- ڕۆحی سپییە.

کەواتە ڕۆحی پاکەو مرۆڤێکی بێ گوناھ و بێ فرت و فێڵە، لە ڕاستیدا یەکێك لە سیفەتەکانی ڕۆح پاکییە، جا کە ئەو سیفەتە پارێزرا، ئەوا ئەو کەسە بە مرۆڤێکی بێ زیان و بێ مەرامی خراپەکاری لەقەڵەم ئەدرێ، بەمەش لایەنی پۆزەتیفانەی دەخرێتە ڕوو.

٣٠)- دەس و دڵ سپییە.

بە واتای دەسپاك و دڵپاك دێت، دەسپاکیش بە واتای دز نییەو دەس بۆ ماڵی حەرام و ماڵی کەس نابات، دڵپیسیش بە واتای ڕك و کینەو خراپەی لە دڵدا نییەو حەز بە زیانی کەس ناکات، ئەگەر شتێکیش بڵێ نیازی پاکەو مەبەستی خراپی لە دواوە نییە، دەکرێ واتای ئەم ئیدیەمە لەم هاوکێشەیەدا ڕوون بکرێتەوە.

٣١)- دەم سپی

بە واتای نەزان و نەفام دێ، ئەم ئیدیەمە دەدرێتە پاڵ ئەو کەسانەی قسە بەپێی ڕێو شوێن ناکەنن و سنوور دەبەزێنن و بە هەڵە شیو هەڵەکردن مەبەستەکان دەدرکێنن، کارەکانیان هەرزەیی پێوە دیاردەبێ، بۆ نموونە ئەگەر قەرزت لای یەکێ بێو کوڕەکەت بنێری بۆ داواکردنی قەرزەکەت، ئەویش بە شێوەیەکی ناشیرین داوای قەرزەکە بکاتەوە، کابرای قەرزار دەڵێ (ئەو دەم سپییە چی بوو ناردبووتە سەرم؟!).

٣٢)- ڕەش و سپی نابوێرێ.

کەواتە هەموویان دەداتە بەر و جیاوازی لە نێوانیاندا ناکات و دەست ناپارێزێ.

٣٣)- سپیاتی چاوی دەرێ.

بە واتای (غصباً ما عليك)ی عەرەبی دێ، کەواتە ئەمە لە بواری هەڕەشەو شەڕکردندا بەکاردێ، کە هیچ حیسابێ بۆ بەرامبەر نەکەیت و منەتی نەزانیو خۆت بە هێزی خۆت کارەکە ئەنجام بدەیت، بەبێ ئەوەی گوێ بدەیتە بەرامبەرەکەت، لە کاتێکدا ئەو زۆری پێناخۆشە کە ئەو کارە ئەنجام بدرێ بەو جۆرەی کە تۆ ئەتەوێ.

٣٤)- ناوچەوان قەش.

کەواتە خۆی نەگبەتە و بەدبەختە، قەش بە واتای سپی دێ، ئەو ئاژەڵانەی ناوچەوانیان سپییە پێیان ئەوترێ (قەش)، ناوچەوان قەشیش لە دوورەو دیارەو بەسەردەکرێتەوەو دەناسرێ، ئەمەش وای لێدەکات کە هەردەم لەبەرچاوبێو هەر جموجۆڵێك بۆ خۆی بکات، یەکسەر دەبێتە هۆی تیرو توانج لێدان.

٣٥)- سپی هەڵگەڕا.

بە واتای تێکچوون دێ، دیارە مرۆڤ بەهۆی ئەو خوێنەی کە لەشیدا هەیە جۆرە ڕەنگێك بە دەموچاوی ئەبەخشێ و هەر تێکچوونێکی ناسروشتیش ڕووبدات ئەوا پێوەی دیاردەبێت، زۆر جار لە ترسا، یان لەبەر نەخۆشی، یان لەبەر تەریقی کەسەکە ڕەنگی دەپەڕێو سپی هەڵدەگەڕێ، بۆیە ئەو سپی هەڵگەڕانە بە واتای تێکچوون دێ، ئەو تێکچوونەش بەپێی شوێن و ڕێو ژینگەکە واتاکەی ئەگۆڕێ، ڕاستتر هۆکاری واتاکەی دەگۆڕێ.

٣٦)- سپێدەی دا.

بە واتای دەرکەوتن دێ، هەروەها بە واتای پێش گزنگی خۆرکەوتن دێ، چونکە ئاسۆ سپی هەڵدەگەرێ، واتای یەکەم و دووەم لەم نموونەیەی (نالی)دا بەدەردەکەوێ:-

لە دوگمەی سینە دوێنێ نوێژی شێوان[٦١]

بەیانی دا سپێدەی باغی سێوان

٣٧)- ئاڵای زەرد.

بە واتای پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەمەش هەموو ئەو بیرو بۆچوونو بیرۆکانە دەگرێتەوە کە ئەو حزبە بڕوای پێی هەیەو لە هەنگاوەکانیدا پەیڕەوی دەکات.

٣٨)- زەردکردن.

بە واتای نیوە کوڵاندن، لێرەدا دەچێتە ناو بواری لێنانەوە، بۆ نموونە (لۆبیاکە زەرد بکە)، کەواتە نیوە کوڵی بکە، دیارە زەردکردن لە بواری چێشت لێناندا هەموو جۆرە خواردنێك ناگرێتەوە، بەڵکو بۆ: گۆشت، بامێ، پاقلە، لۆبیاو ئەو جۆرە شتانە دێ.

٣٩)- زەردبوون.

ئەم ئیدیەمە بە چەند واتا هاتووە، وەکو:-

أ- پێگەیشتن، دیارە ئەمەش بۆ هەندێ جۆر لە جۆرەکانی میوەو تەرە دێ، بۆ نموونە:-

- شەمامەکە زەردبووە. (گەییوە)

(٦١) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، دیوانی نالی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢٠.

- لیمۆکە زەردبووە. (گەییوەو ئەشێ بخورێت)
- کاڵەگەکە زەردبووە. (گەییوەو ئەشێ بخورێت)
- هەنجیرەکان بە دارەکەوە زەردبوون. (گەییون و ئەشێ بخورێن)

ت- زەردبـوون، بـە واتـای وشـکبوون و نەخۆشـیو مـردن دێ، ئەمـەش بـۆ گەڵاو دارو درەخت بەکاردێو وشەی زەرد واتاکەی گـۆڕاوەو بـۆ مەبەسـتی واتایی کە بەکارهاتووە.

- گەڵای دارەکە زەردبووە. (وشکبووە / مردووە)
- نازانم بۆ چی، شینایییەکەمان زەردبووە؟ (نەخۆش کەوتووە)

٤٠)- بۆتە زەعفەرانی زەرد.

بە ئەندازەیەك سیس و لاوازە خوێن لە دەم و چاویا نەماوە، هەروەها بە واتـای گۆڕینی ڕەنگی کەسەکە دێ، ئەمەش لە حاڵەتی نائاسـاییدا دەبـێ کـە کەسـەکە لەناکاو بە تۆمەتێکەوە بگیرێ یان ئاشکرابێ، وەکو بڵێی:-

- یەکسەر ڕەنگی بوو ە زەعفەرانی زەرد.

کەواتە ڕەنگی تێکچوو، دیارە ئەمـــەش لـەوەوە هـاتووە کـە زەعفـەران خـۆی زەردە، لە ڕێگەی لێکچوواندنەوە ئەم ئیدیەمە لەدایکبووە.

٤١)- ڕووزەرد.

بە واتای شەرمەزاری دێ، ئەمەش دەدرێتە پاڵ ئەو کەسانەی ئیشـــوکاری کـەم دەکەن و لە هەڵوێستدا دڵسوز نین، یاخود ئەرکەکانیان بە ڕێکوپێکـی نابەنەسـەرو بە نیوەچڵی بەجێیدەهێڵن، یان بە فرتوفێڵ بەسەری دەبەن، ڕووزەردی زۆر جـار لـە بواری دووعاو نزای نێگەتیفانەدا دەبێ، یان وەکو داخوازی کە تووشـی هەڵوێسـتی وا نەبن کە ڕووزەردی- بە واتای شەرمەزاری لە دوابێ، وەکو:-

- ڕووزەردی دنیاو قیامەت بی.

- خوایە ڕووزەردی دنیاو قیامەتمان نەکەی.
نالیش لەم ڕووەوە ئەفەرموێ:-

لە خەوفی تەلعەتی ڕۆژ هەروەکو شێت[٦٢]
بــە ڕووزەردی هــەڵات و کــەوتــە کــێوان

هەروەها جەلیل کاکە وەیس بەو واتایە بەکاریهێناوە، کە دەڵێ:-
-(بە زەبری خەنجەر کۆرپەی ساوای لە بەر مەمکاو هــەمێز لێ گیراییتــەوەو بە ڕووزەردی ڕەوانەی ماڵەوەیان کرابێتەوە)[٦٣].

٤٢)- ڕەنگ زەرد.

ئەم ئیدیەمە بە واتای نەخۆشی دێ، ئەمەش لەوەوە هاتووە، کە مرۆڤی ناساغ، ڕەنگی زەرد دەبێو تەڕیو شەوقدانەوە لە دەموچاوو لەشیدا نامێنــێ، وەکـو نـالی ئەفەرموێ:-

ئەی خەڵوەتی مورائی، بێ ڕەنگی خود نومائی[٦٤]
ڕەنگ زەردی عاشقی بە، نەك زەرد ڕوو شەقی بە

- ڕەنگ زەردی عاشقی بە = نەخۆشی دەست عەشق بە
- زەرد ڕوو (ڕوو زەرد) = شەرمەزار

٤٣)- زەردەی چاو.

بە واتای شتێك بەبەر چاوتەوە بکــرێو دەســەڵاتی ئــەوەت نــەبێ کــە نــەهێڵی بکرێت، ئەمەش زۆرکردن و دەسەڵاتی ئەو کەسە دەگەیەنێ کە کارەکــە دەکـات و

---

(٦٢) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، دیوانی نالی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢١.

(٦٣) - جەلیل کاکە وەیس، ٢٠٠٠، چرکە زیندووەکان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ل٣٦٣.

(٦٤) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، دیوانی نالی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢١.

بێ دەسەڵاتیی بەرامبەرەکەشی دەخاتە ڕوو، بـۆ نموونـە دوو فـەلاح لەسـەر چـەن خەتێ زەوی مشتومڕیان بێ، کەچی یەکەم بە دووەم دەڵێ:- وەڵڵاهی وەڵڵاهی، من دەیکێڵم و دەبێ تۆش زەردەی چاوت بێ، کەواتە من زەوییەکە دەکێڵم، دەبێ تۆش لە دوورەوە بێ دەسەڵاتانە سەیری بکەی.

٤٤)- زەردەکردن.

بە واتای تروسکەکردن، ئەمەش بۆ بینینی کەم دێ، بۆ ئەو کەسانە بەکاردێ کە چاویان لەدەستداوە، بەڵام هەر ئەوەتا تروسکەیەك دەکاو ناکا، بۆیە ئەگەر لێی بپرسی:-

- چاوت لە چییایە؟ لە وەڵامدا ئەڵێ:-

- زەردەیەك ئەکاو ناکا.

٤٥)- زەردو سوور.بە واتای ڕەنگاوڕەنگ دێت، هەروەها :

بە واتای منداڵی وردو جوان، ئەمە لە بواری وەسفکردنی خێزاندا دەبێ، جاری وا هەیە یەکێك دەمرێ، خۆ ئەگەر بپرسن:- ئایا منداڵی هەیە یان نا؟ ئەوا دەکرێ لـە وەڵامدا بوترێ:-

- پڕ کۆزێ زەردو سووری هەیە.

کەواتە کۆمەڵێك منداڵی وردو جوانی هەیە..

لـێرەدا نـەك تەنـها وشـەی زەرد بـۆ واتـای دی بـەکارهاتووە، بـەڵکو وشـەی (سوور)یش واتاکەی خۆی لەدەست داوەو واتایەکی کە ئەگەیەنێ.

٤٦)- زەردە زیڕە لێدان(٦٥)

بە واتای گریانێکی بێ وچان، لە ئەنجامی ئـــازارێکی زۆر، ئەمــەش لـە بــواری دووعاو نزادا دێ کە لە منالێ بکرێ، وەکو:-

- دەك زەردە زیڕە لێتدا.

٤٧)- زەرد هەڵگەڕا.

ئەم ئیدیەمە بە واتای ڕەنگ تێکچوون دێ، ئەمەش لـــە بــواری شــەرمکردن و ترساندن و خۆشیدا بەرجەستە دەبێ.

٤٨)- دەمەزەردکردن.

ئەم ئیدیەمە بەم واتایانە بەکارهاتووە:-

أ- تیژکردنەوە، ئەمەش پتر بۆ ئەو کەرەستانە بەکاردێ، کە دەمیان هەیەو بۆ شت بڕین بەکاردەبرێن، وەکو: (چەقۆ، سیکارد، داس، داسولکەو ئەو جۆرە کەرەستانە، بۆ نموونە دەوترێ:-

- بەر لەوەی دەسکەنیە درەوکردن دەبێ داسەکان دەمەزردەکەینەوە.

- خەنجەری دەبان، دەمەزەردکردنی بۆ چییە؟

ب- بە واتای نوێکردنەوە دێ.

ئەمەش بە کەسێك دەگوترێ کە دەستی بەخۆیا بهێنێو خۆی بــۆ مەبەسـتێکی دیاریکراو ئامادە بکات و سەرلەنوێ بۆی تێهەڵچێتەوە. ئەو کاتە دەڵێی:-

- خۆی بۆ دەمەزەردکردووە.

---

(٦٥) - زەردەزیڕە، گەرچی مێروویەکیش هەیە بەم ناوە، چزووی هەیەو پێوە ئەدات، پێوەدانەکەش زۆر بە ئازارە، دەکرێ پەیوەندی لە نێوان ئێشی ئەم مێرووەو گریانەکەدا هەبێ، بەڵام لە ئیدیۆمەکەدا مەبەست لە ناوی مێرووکە نییە، ئەگینا ئەو کاتە دەبێتە ناوێکی لێکدراو.

٤٩)- تفی زەرد کردن.

بە واتای ڕق و کینە وەکو لەم نموونەیەدا هاتووە:-

(ئەوەی ڕۆژی دەیان جار تفی زەردی لێدەکرێ)(٦٦)

٥٠)- پەڕۆ زەردکردن.

لە ناوچەی هەولێر بە واتای پەڕۆی ڕوو سپێتی دێ، ئەمەش لە بواری دووعاکردنی نێگەتیفانەدا دەبێ بۆ نموونە ئەگەر، هیوای ئەوە بخوازی کە کچێ شوو نەکاو بێنێتەوە پێی دەڵێن (پەڕۆك زەرد نەکەی هەروەها بە واتای خۆ پیسکردن لە ترساندا دێ.

٥١)- کفن زەردکردن.

بە واتای ماوەیەکی زۆری بەسەردا تێپەڕیوە، بۆ نموونە پاش مردنی کەسێك، برایەکی یان ئەندامێك لە ئەندامانی خێزانەکەی، داوای بەشە مافی خۆی دەکات، لەو کاتەدا پێی بوترێ:- (هێشتا کفنی زەردنەکردووە)، وا ئێوە کەوتوونەتە مرخ خۆشکردن لە میراتەکەی!)، کەواتە هێشتا زووەو ناشیرینە داوای شتێکی وا دەکەن.

٥٢)- شین شینکردن.

بە واتای تازێو شیوەن و گریانی بەکوڵ دێ، وەکو لەم نموونانەدا بەدەردەکەوێ:-

- شین و شایی بە دەستەوایی(٦٧).

---

(٦٦) - جەلیل کاکە وەیس، لا٦٦.

- لە سەیری خەستەخانەی عیشق ئەوی سەوزەی کەوا شینە[68].

- لەسەر هەر خەستە دێ یا خوێندنی یاسینە، یاشینە.

٥٣)- شین و ڕۆڕۆکردن.

بە واتای شیوەن و گریانی بەکوڵو دەنگ بەرزکردنەوە، بە مەبەستی هەواڵگەیاندنی بێ ئارامیی دەروون، سەبارەت بە ڕووداوێک دێ، چ کەسی بێ چ گشتی. ئەمەش زیاتر بۆ ڕووداوی دڵتەزێن و مەرگی ئازیزان و زیانی گەورە ڕوو دەدات.

- لە کۆڵانەکەی ئەوسەر، شین و ڕۆڕۆیەکە ئەوسەری دیار نییە!

٥٤)- سەرت شینکەی.

بە واتای کۆستت کەوێو مردووت لێ بمرێ، ئەم ئیدیەمە لە بواری داخوازیکردنی ناخۆشی بۆ بەرامبەر بەکاردەهێنرێ، دەشبێ بە نەرێ بەکاربهێنرێ، وەکو:- (سەرت شین نەکەی)، لە بەکارهێناندا تەنها بۆ منداڵ، چ کوڕ بێ یان کچ، بەکاردێ، بەڵام بۆ گەورە، بە زۆری بۆ مێینە بەکاردێ، زۆر بە دەگمەن بە پیاو ئەوترێ (هەی سەرت شینکەی).

٥٥)- قاپ شین.

بە واتای حولحولیو بێ کەڵك، ئەمەش واتایەکی نێگەتیفانە لە خۆیدا کۆدەکاتەوەو دەدرێتە پاڵ نێرو مێو بۆ کەمکردنەوەی بەرامبەر بەکاردێ.

---

(٦٧) - پەندی کوردی.

(٦٨) - مەلا عەبدولکەریم مدرس، ١٩٨٤، دیوانی مەحوی، ل٢٨٣.

٥٦)- شینە دەمارێکی هەیە، شینە دەمارێکی تێدایە.

کەواتە جۆرە حەزو ئارەزوویەکی هەیە، ئەم ئیدیەمە لە بواری هزرو بیرو لایەنگیریکردندا بەکاردێ، زۆر جار بۆ سەلماندنی تۆمەتێکی دیاریکراو دەبێ، وەکو:-

- فلان کەس سەر بە فلانە لایەنە.
- نەخێر وا نییە.
- ئەوەی من بزانم، شینە دەمارێکی تێدایە، ئەتۆش هەر بڵێ وا نییە.

٥٧)- بنێشتە شینەی سەر زاران.

لە ناوچەی هەولێر ئەم ئیدیەمە بە واتای (زۆر باس دەکرێ) دێ، ئەمەش بەرامبەر بە ئیدیەمی (بنێشتە خۆشە)یە، واتای ئیدیەمەکە بۆ ئەو کەسانە بەکاردەهێنرێ، کە لە ئەنجامی کردەوەیەکەوە، ئیدی ناوی دەکەوێتە ناوانەوە، لە هەموو کۆڕو کۆبوونەوەیەکدا باسی دەکەن، دیارە ئەم باسکردنانەش بەو شێوەیە کاریگەریی نێگەتیفانەی لەسەر کەسێتیو ژیان و پلەوپایەی ئەو کەسە دەبێ.

٥٨)- کەپرە شینەی جوولەکە.

ئەمە لە جەژنێکی جوولەکەکانەوە وەرگیراوە، بەڵام کورد ئەمەی بە واتای ئەو باران بارینە ناوەختەیە کە لە مانگێکی هاوینی ساڵدا دەبارێ، وەهاش باوە کە پیرو پیرێژنان لەم دیاردەیەوە ئیدی بیر لە زستان دەکەنەوەو خەریکی تەقەتکردنی کەرەستەکانی زستان دەبن، بە مەبەستی بەرگریکردن لە سەرماو سۆڵەی زستان.

٥٩)- شین هەڵگەڕا.

بە واتای ڕەنگی کەسەکە یان شتەکە تێکچوو و گۆڕا.

٦٠)- شین و مۆر هەڵگەڕاوە/ شین و مۆر بۆتەوە.

بە واتای ڕەنگی کەسەکە یان شتەکە تێکچوو و گۆڕا، ئەمەش ئەدرێتە پاڵ ئەو کەسانەی زوو هەڵدەچن، یان زۆر هەڵدەچن، خۆ ئەگەر بە ڕاددەیەکی بێ ئەندازە تووڕە ببێ ئەوا ئەو کاتە ئەم ئیدیەمە پڕ بە پێستی خۆیەتی پێی بڵێی:- (ئەوە بۆ واخۆت شین و مۆر کردۆتەوە؟)، ئەوا لێرەدا بە واتای (خۆت تووڕەکردووە)دێ.

٦١)- پینەی شینی ناوشان.

بە واتای پەڵەی شوورەیی، ئەمەش بەو کەسانە ئەوترێ کە کاری ئابڕوویەرانەو پڕ لە شەرمەزاری ئەنجام ئەدەن، جا بەو کەسانە ئەوترێ (بوونەتە پینەی شینی سەرشان)، کەواتە وەکو ئەو پەڕۆ شینە وایە کە دەکرێتە پینەو بەناو شاندا دەدوورێتەوە، ئەو کاتە ئەو پینەیە بە حوکمی شوێنەکەی و ڕەنگەکەی لە دوورەوەو لەناو خەڵکیدا دیاردەبێ، کەواتە کارەکەی دیارو ئاشکراو شەرمەزارییە، وەکو لەم نموونەیەدا هاتووە:-

- **جارێکی تر خۆی بە گورگان خواردوو نادات و پینە شینکەی ناو شانیشی هەردا دەماڵێت.)**[٦٩]

٦٢-قو تووی شین.

بەواتای جوان و سەر مۆر دێ وەکو لەم نموونەیەدا هاتووە:-

دەمەکەت هەنگوین لە قوتووی شیندا[٧٠]

ناردمە خوازبێنی لێم چوون بەقیندا

---

[٦٩]جەلیل کاکە ویس/سەرچاوەی پێشوو لا٧٢

(٧٠) فۆلکلۆری کوردی.

٦٣-ڕوو سوور.

بەواتای سەر بەرزو بەشەرەف دێ،ئەم ئیدیەمە بەزۆری ئەدرێتە پـاڵ ئـافرەت و زۆر کەم ئەدرێتە پاڵ پیاو، کەچی مەحوی ئەلێ:-

لالە ڕوخسارم لەسایەی ئەشکی خوێنی ڕەنگەوە (٧١)

چونکە ڕوو سوورم لەقاپیی عەین و شین قاف و تێ

٦٤- پەڕۆی ڕووسووری.

بەواتای پەڕۆی شەوی بووکێنی دێ کە لە کۆمەڵی کوردەواریدا مایەو نیشـانەی سەربەرزیو شەرەفی بووکەکەو کەس و کارو خێزانەکەیەتی.

٦٥-چاوی سوور بووە.

ئەم ئیدیەمە بـەواتای (شـەڕ لـەچاوی دەبـارێ) دێو حـەزی بەکـەتن کردنــەو لەوانەیە خوێن بەر چاوی گرتبێ، کەواتە ئەیەوێ یەکێ بکوژێ، جـاری واش هەیـە بۆ کەسێك بەکار دەهێنرێ کە پاردو ماڵی دنیا هاری کردبــێ وپێــی دەڵێــن (پـارە چاوی سوور کردووە).کەواتە بوغرا بووە.

٦٦-سوور کردن.

بەواتای شایی کردن دێ بە تایبەتی لەناوچەی خانەقین و ئەوانەی بە دیـالێکتی لوڕ قسەدەکەن.

٦٧-سوور کردنەوە.

أ-ئەم ئیدیەمە بە واتای پێگەیشتنی خواردن لە ڕێگای هەڵقرچاندنی لـەناو ڕۆنـدا، لێرەدا ڕەنگ وای کردووە (کــردن) بباتــە نـاو بـواری چێشـت لێنانــەوە سـوور

---

(٧١) مەلا عەبدولکەریم مدرس/دیوانی مەحوی ل٣٢٣.

کردنەوەش بۆ هەموو جۆرە خواردنێك نییە، بەڵكو بەشێکی تایبەت دەگرێتـەوە بۆ نموونە:-

/گۆشت/تەماتە/پیاز/پەتاتە/کوولەکە / هتد

ب-بەواتای بەخێو کردن و تیاخەرجکردن دێ-بۆ نموونە ئەگەر پیاوێك لە منـاڵێکی بێ باوك توورە ببێ،دایکی مناڵەکە ئەگەر هاتە وەڵام و ووتی (بۆ لێـی تـوورە ئەبی، خۆ سوورت نەکردۆتەوە!)

کەواتە خۆ تۆ هیچ ئەرکێکی بە خێوکردنی ئەو منداڵەت لە ئەستۆ نـەگرتووە، بە چ مافێك لێی توورە دەبی؟!

٦٨-کەوا سووری بەر لەشکر.

بەو کەسە دەگوترێ کە خۆی لە هەموو شتێکهەڵقورتێنێ و بیەوێ خۆی بکاتـە خاوەنی. دیارە ئەوانەی ئەم کارە دەکەن زۆر خۆیان دەبەنە پێشـەوەو دەیانـەوێ لـە هەموو مەنجەڵێکدا کەوچك بن.

٦٩-سوور هەڵگەڕا.

بەواتای شەرم کردن دێ. بەتایبەتی لەو بوارو ژینگانەدا کەدەبنە هـۆی ئـەوەی مرۆڤ شەرم دایبگرێ.

٧٠-دەستی بەخوێن سوورە.

کەواتە تاوانبارو پیاو کوژە. ئەمەش دەدرێتە پاڵ ئەو کەسانەی کە چ بە شێوەی ڕاستەو خۆ یان ناڕاستەوخۆ دەبنە هۆی کوشتنی مرۆڤی بێ تاوان.

٧١-سوورە.

بەواتای شیوعییە ئەمەش لەرەنگی ئالآی حزبەکەوە هاتووە کـە سـوورە وەکـو دەڵێ: (فلان کەس سەر بە سوورەکانە).

٧٢-سوور داگیرساوە.

بەواتای کە شەنگەو تایەکی بەرزی هەیە. ئەمەش لە بــواری نەخۆشــیدا بــەکار دێت.

٧٣-سوورانەی وەرگرت.

سوورانە وەرگرتن. بەو پارەو ماڵە دەگوترێ، کە یەکێك لەکەس و کاری بووکــە لەکاتی گواستنەوەی بووکێکدا، خۆی دەکاتە خولە پیزەو ناهێڵێ بووکەکە بکەوێتە ڕێو دەبێتە بەر هەڵستکارو دەست ئەداتە چەك، یان دار، یان چــەقۆ تاشــتێ پــارە نەخەنە قولە مشتێوە، یان پەیمانی دەسێ جلی نەدەنێ، ڕێگا نادات بووکەکە لەماڵ بچێتــە دەرەوە. جــا ئــەو شــتەی کــە وەری دەگــرێ پێــی دەگوتــرێ ســوورانە، بەکردارەکەش ئەگوترێ (سوورانە وەرگرتــن). هــەتا ئــەم ســاڵانەی دوایــش لــەناو کۆمەڵی کوردەواریدا ئەم دەستوورە باو بووە. بۆ ئــەوەی بــەماڵی زاوا بوتــرێ ئــەم ئافرەتە کەسی هەیەو پارێزگاری و پشتگیری دەکات.

٧٤- پەڕۆ سوور کردن.

بــەواتای شــووکردنە چونکــە شــەوی بووکێنــی پــەڕۆ ســووردەبێت و دەبێتــە هاوسەری کەسێك.

٧٥-سوورو سپی.

ئەم یدیەمە بەواتای جوان بەکار دێ بۆ نموونە ئەگەر بلێـی (منـاڵێکی قەڵـەوی سوورو سپی بەباوەشەوە بوو). ئەوا لێرەدا سووروسپی بـەواتای (جـوان) هـاتووە و هەردوو ووشەکانی ڕەنگ (سوور-سپی) واتاکانی خۆیان لەدەس داوەو کۆی واتـای ڕیزبوونەکەیان بۆتە ئەنجامی لەدایك بوونی واتایەکی نوێ کە (جوان)ی‌یە.

٧٦-سەوز.

بەواتای یەکێتی نیشتیمانی کوردستان دێ، بۆ نموونە کەدەڵێی(دەنگ بـدە بـە سەوز) بەواتای دەنگ بەو حزبە بدە.

٧٧-دەستی سەوز دەبێ.

بەواتای پیرۆز دەبێ، ئەمەش لەوەوە هـاتووە کـە ڕەنگـی سـەوز هـی سـەیدەو ئەوانیش شاڵی سەوز دەبەستن، سەیدەکانیش نەوەی پێغەمبەرن و پیرۆزن.
کەواتە دەستی دەبێتە سەید، کە خۆی پیرۆزە، ئەم ئیدیەمەش لەو بوارەدا بەکار دێ کە یەکێك دژایەتی یەکێکی خراپ دەکات، یان لەناوی دەبا ئەوا ئەوکاتە پێـی دەگوترێ:(بڕوابکـە، دەسـتت سـەوز ئـەبێ) کەواتـە لـە بـەر پـیرۆزی کارەکـەت دەستیشت پیرۆز دەبێ.

٧٨-سنووقی سەوز.

بەواتای گۆڕستان دێ، کورد دەڵێ:

سنوقی سەوزی هەمەنی (٧٢)

تیایەتی پیرو جوانی

(٧٢) فۆلکلۆری کوردی

٧٩-حەبە سەوزەکەی قووت داوە. (٧٢)(٧٣)

کەواتە بۆتە بەعسیو لەڕیزی ئەواندا کاردەکات، چونکە ئالاَی حزبەکەیان سەوزە.

٨٠-سەوز هەلگەڕاوە.

کەواتە بە جۆرێك نەخۆشەکە ڕەنگی تێك چووە مەترسی لیٚ دەکرێ، لێرەدا مەبەستی نەخۆشییەکی تەواو دەگەیەنێ.

٨١-فلس لە گیرفانیا سەوزەڵە خانمێتی.

کەواتە خاوەنی یەك فلسێك نییەو گیرفانی بەتاڵە، ئەمانەش بەو کەسە دەس کورت و هەژارانە دەگوترێ کەهیچ شك نابەن و لەسە ڕساجی عەلین.

٨٢-بەسەوزی خوراوە.

کەواتە پێشەوەخت خوراوە، ئەمەش بۆ ئەو پارەو پوولە بەکار دێ کە تاوەکو دەگەنە دەستی خاوەنەکەی ئەوا ئەو تەواویشی کردووە بەپشت ئەستووری بەو پارەیەوە دەستی کردۆتە خەرجکردنی و قەرز کردن، کە پارەکەی هاتە دەست خێری لیٚ نابینێو یەکسەر دابەشی دەکات.

٨٣-شالی سەوزی بەستووە، کەشیدەی سەوزی بەستووە.

کەواتە ئەو کەسە سەیدە.

---

(٧٣) فتاح مامە علی سەرچاوەی پێشوو لا ٧٢.

٨٤-سەر مۆر.

ئەم ئیدیەمە بەواتای بەکار نەهاتوو و دەسکاری نەکراو دێ، ئەمەش لەوەوە هاتووە کە ئەو قوتیو شووشەو تەنەکەو بەرمیلانەی شتیان تێدابووە، کۆمپانیاکە، یان میری، مۆرێکیان لەسەری ئەدا، بۆ ئەوەی دەسکاری نەکرێ و فرت و فێڵی تیا نەکرێ، ئەگەر ئەو مۆرەی پێوە نەمایە، ئەوا دەزانرا کە کەرستەکە جۆرە تەڵەکەبازییەکی لیّ کراوە، بۆ نموونە، پڕکراوەتەوە، یان هی کۆمپانیا سەرەکییەکە نییە.

ئەم بەکار هێنانەش وای کردووە، مۆر واتاکەی بگۆڕێو بەواتای نوێ و بەکار نەهاتوو بەکار ببردرێت، لە بواری کەشدا دێ و واتای دەسکاری نەکراوە دەگەیەنێ.

بۆ نموونە وەکو سیفەتێك بدرێتە پاڵ ئافرەت ئەو کاتە بەواتای ئەوە دێ کە (هێشتا هەر کچە).

٨٥-دەرگاکەت مۆر کرێ، دەرگای ماڵەکەت مۆر کرێ.

کەواتە داخرێو نەکرێتەوە، ئەم داخستنەش داخستنێکی ئاسایی نییە، بەڵکو کاری پۆلیس و سەربازو ئاسایشە، ئەمەش بەمەبەستی دەسبەسەرا گرتنی خانوو کەل و پەلی ئەو ناو ماڵو ئەو شوێنە دێ، دیارە گەلیّ هۆکاری جیاهەن کە دەبنە هۆی (ماڵ مۆرکردن). لەوانە خراپەکاری/دزی کردن/ تاوانی گەورە/نەیاری. ئەمانەش وا دەکەن کە حوکمەت قفلیّ لە دەرگای ئەو شوێنە بداتو مۆرێکی تایبەتیشی پێوە بنێ، بۆ ئەوەی نیشانەی بکات، نەکا بەدزییەوە بکرێتەوەو شت و مەکەکانی لیّ دەر بهێنرێن: زۆر جاریش لە ئەنجامی کێشەی ڕامیارییەوە، میری ئەم کارە دژ بەماڵو موڵکی نەیارانی دەکات.

٨٦-دمۆرەیە.

کەواتە خێری بە نەوچەوانەوە نییە، ئەم دمۆرەیە دەدرێتە پاڵ ئەو کەسانەی کـە غەڕن و ڕوو لە هەر شوێنێك بکــەن، یـان دەس بدەنەهــەر کارێکــەوە، نــەك هــەر سەرناکەون، بەڵکو زیانیش ئەگەیەنن، بەوکەسانە دەگوترێ (دمۆرە).

٨٧-مۆر هەڵگەڕا.

بەواتای لە ئەنجامی نەخۆشی یان ڕووداوێکەوە ڕەنگی گۆڕاوە، بەڵام کە دەڵێــی (مۆر هەڵگەڕاوە). ئەوا بەواتای نەخۆشــیو تێکچــوون دێ، دیــارە دەبــێ ڕەچــاوی ژینگەی ئاخاوتنەکەش بکرێ.

٨٨-شین و مۆر هەڵگەڕا.

بۆ ڕوونکردنەوەی واتاکەی بڕوانە ژ (٦٠)

٨٩-مۆرکە مۆرکێتی.

بەواتای (مامە حەمەیکردن). ئەمەش بەو کەســانە دەگوتــرێ کــە خۆیــان زۆر دەبەنە پێشەوەو کلکە لەقێ دەکەن، دیارە ئەنجامی ئەو کارەش پــاك نییــە چونکــە کە سێتییەکەی خۆی لە دەس ئەدات و لە پێنــاوی نیــازی تایبەتیشــدا ئــەو کــارە دەکا. گەرچی ژیان هەندە ناهێنێ لەپێناویدا ئەو سیفەتەت پێ بدرێ.

٩٠-ماش و برنج.

بەواتای نیوەی سپیو نیوەی ڕەش، بەو کەسانە دەگوترێ کە سەریان سپی بووەو نیشانەی پیری سەری لێ هەڵداون.

٩١-خاکی.

بەواتای مرۆڤێك کەسەر لەشت دەرنەکات و لەو بوارەی کە مەبەستە، هەژارو بێ زانیاریو کۆڵەڵەوارو دەسە پارچەبێ، هەروەها بەواتای مرۆڤی سادە دێت، لە فرت و فێڵو تەڵەکە بازییەوەدوورەو لەسەر ڕووی خۆیەتی، ئەم سیفەتە دوولایەنەیە، دەکرێ بۆ مەبەستی گێلی بەکار بهێنرێ، دەشکرێ بەمەبەستی کەسێکی بێ مڵامەت بێت وەکە:-تۆ بۆ ئەوەنە خاکییت؟. بەواتای (ساکارو نەزان)دێ.

٩٢- پرتەقاڵی.

بۆ ئەم واتایانە بەکار دێ:-

أ- لە سەر یەك ڕاجێگیر نابێو زوو دەیگۆڕێو هاو سەنگی نییە.

وەکو (فلآن کەس تەبیعەتی پرتەقاڵییە) کەواتە هەرکاتەو بەجۆرێکە.

ب-بەواتای، نەزان و ناشارستانی دێ، ئەمەش لە بواری چێژ وەر گرتن لە شت و ئەتەکێتی جل و بەرگ لەبەر کردن و دروستکردنی هارمۆنییەت و گونجاندنی ڕەنگە کاندا بەدەر دەکەوێ. هەر ئەمەش وای کردووە بەو کەسەی جلی ڕەنگاو ڕەنگی نەگونجاو لەبەر بکا پێی بوترێ: (زەوقی پرتەقاڵییە).

٩٣-کشمیشی.

ئەم ئیدیەمە لە ڕووی واتاییەوە، هەمان واتاکانی ژ (٩٣-أ-ب) وەردەگرێ و لەگەڵ پرتەقاڵییەکەدا، یەك دەگرنەوە.

٩٤-کەری دێز.

ئەم ئیدیەمە بەواتای خرس و لامل دێت، دەدرێتە پاڵ ئەو کەسانەی کە گوێ بۆ قسەی کەس شل ناکەن و خۆشیان سەر لەهیچ شتێ دەرناکەن.

٩٥-دەمی سوور کردەوە.

بەواتای ئارایشتی کردووە، چونکە مەرج نییە ڕەنگەکە سووربێ، لەوانەیە ڕەنگێکی کەی بەکار هێنابێ.

٩٦-بێ ڕەنگ.

بەواتای نەخۆشی و بێ توانا، وەکو:-

-لەبەر چاوم بێ ڕەنگ دیاری.

٩٧-ئەبلەق بوون.

لەبنەڕەتدا ئەبلەق بەواتای بەڵەك دێ، کەواتە ڕەش و سپی یان هەر ڕەنگێك کە پەڵە پەڵە ڕەشی تێدا بێ، بەڵام کە وەکو ئیدیەم کاردەکات ئەوا ئەم واتایانە دەبەخشێ:-

أ-زەق.-/چاوەکانی ئەبلەق، لەمۆڵەق وەستاون.

ب-دەرپۆقین-/خەریك بوو چاوی ئەبلەق بێ.

٩٨-ڕەنگ دانەوە.

ووشەی ڕەنگ بەشداری لە پێکهێنانی ئەم ئیدیەمەدا دەکات، بەواتای:-

أ-کارتێکردن و بەرچاو کەوتنی لە بوارێکدا (إنعكاس) وەکو:-

-دیاردەی لێدان ڕەنگدانەوەی خراپی لەسەر کەسێتی دەبێ.

ب-بەواتای کاڵ بوونەوە دێ وەکو:-

-کراسەکە یەکجار لەئاو هەڵکێشە، باڕەنگ نەداتەوە.

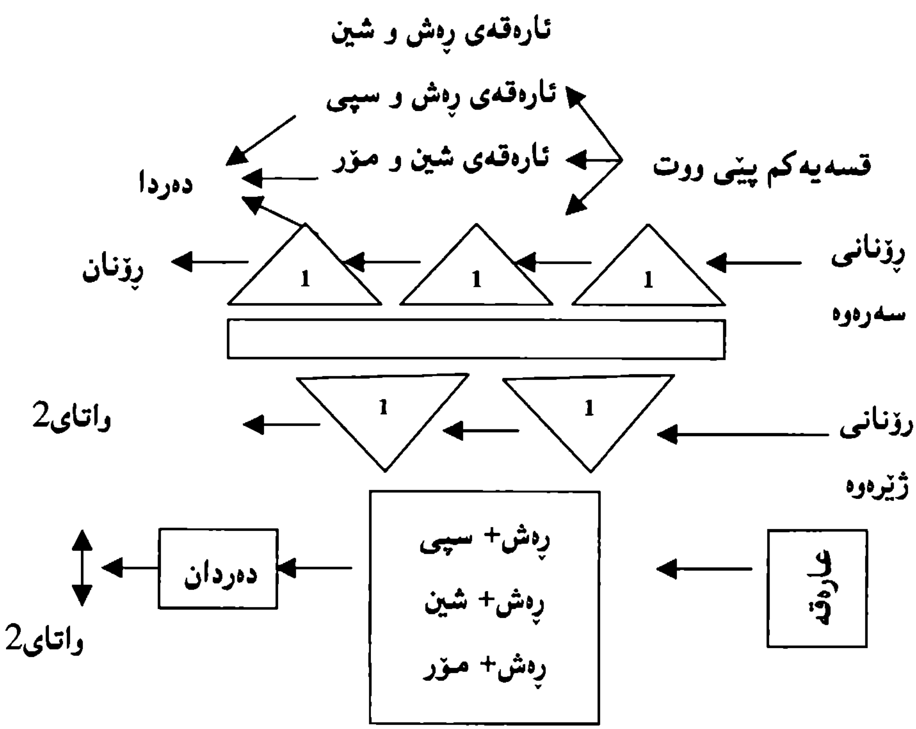
٩٩-ئارەقەی ڕەش و سپی دەرداوە. (كردووە)
ئارەقەی ڕەش و شینی دەرداوە. (كردووە)
ئارەقەی شین و مۆری دەرداوە. (كردووە)

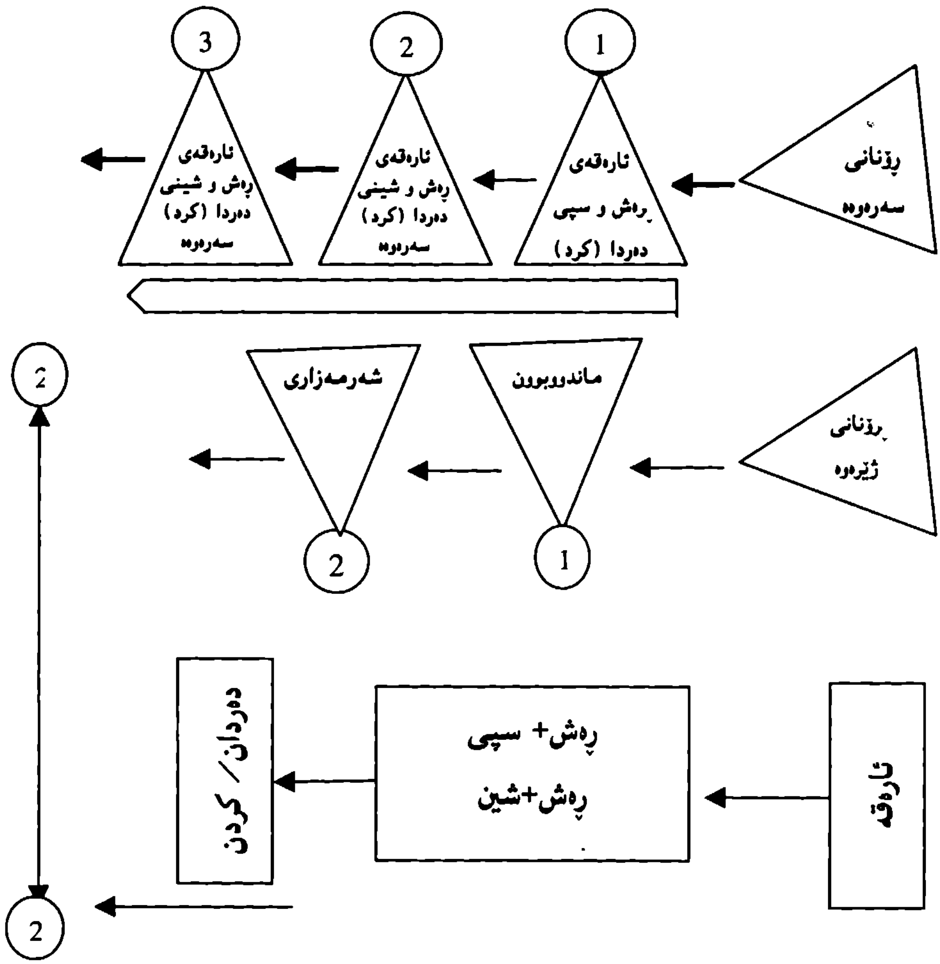
أ-ئەم سێ ئیدیەمە بەیەك واتا دێن ئەویش، ماندوو بوونێكی بێ مەترەفە.
كەواتە لە ڕادەبەدەر ماندوو بووەو، ڕەنگی ئارقــە دەردانەكـەی سروشـتی نییــەو لەبـەر ماندوو بوون گۆڕاوە.

-ئەوە نە ئەسپەكەی تاودابوو، ئارەقەی شین و مۆری دەردابوو.

كەواتە ئەوەنەماندووكراوە لەوانەیە بپسێ.

ب-هەندێ جاریش بۆ مەبەستی زۆر شەرمەزاری دێ:-

١٠٠-چاو سوور کردنەوە.

بەواتای خۆ تووڕە کردن و هەڕەشە کردن و ترساندن دێ. دیارە سوور ڕەنگێکی مەترسیدارە، چاویش کە سوور بووەوە تووڕە بوون دەگەیەنێ، تووڕە بوونیش بۆی هەیە کارەساتی دڵتەزێنی لیّ بکەوێتەوە، کەچی ئەم هەموو واتایانە تواونەتەوەو لە واتای ژێرەوەدا دەرناکەون، وەکو دەڵێ:-

-بەچاو سوورکردنەوەیەك دەرم پەڕاند

-چاوم لیٚ سوور مەکەرەوە.

١٠١-خوم شێوان.

واتای ئاژاوەو کارەساتی زۆر دەگەیەنێ..ئەمەش لە بواری بەسەرهاتی ناخۆش و ڕووداوی گەورەو تیاچوونی گیانیدا بەکاردێ، هەروەها بۆ قەرەباڵغیەکی بێ سەرو بەرو نارێك دێ، کەکەس بەکەس نەبێو سەرو سیمای ئاژاوەی پێوە دیاربێت.

-ئەوە شایی بوو یان خۆم شێوان بوو؟.

-دەنگ و باسی ئاوایی چییە؟-کورە خۆم شێوانێکە ئەوپەڕی دیار نەبێ.

١٠٢-ددان لەیەك سپی بوونەوە/دەم لەیەك سپی بوونەوە.

شەرم نەکردن-دیارە سپی واتای پۆزەتیفی نەبەخشە، خۆ ئەگەر ددان سپی بێ، ئەوا جوانی

بە خشەو بەشێکە لە پاك و تەمیزی مرۆڤ.

بەڵام کە دەبنە ئیدیەم، لەم بارەدا واتای پۆزەتیفانە ئەبەخشن و لە واتاکانی خۆیان دوور دەکەونەوەو بەهیچ شێوەیەك ناچنەوەسەر واتا بنجییەکانیان، لێرەدا بەواتای شەرم نەکردن لەیەکدی دێت، ئەمەش لە ئەنجامی زۆر ووتن بەیەك و ڕێز نەگرتن لەو ووتانە.

زۆر ووتنی بێ ڕێز گرتنیش، دەچێتە ناو بواری شەرم نەکردن لەیەکدی و بگرە دەگاتە پلەی زمان درێژیش، لەناو کوردا شەرم کردن لە گەورە، بە سیفەتێکی باش لە قەڵەم ئەدرێ، شەرمکردنێك کە ڕێزگرتن سنووری بێت، نەك لەئەنجامی نەخۆشیی دەروونییەوەی، زۆر جار ئەم ئیدیەمە لەنێوان ژن و مێردا بەکار دێ، لەکاتێکدا ئەگەر زۆر لەگەڵ یەك بلێن، ئەو بلێ سیرو ئەم بلێ پیاز، لەم بارەدا بەو

ژن و مێردە دەگوترێ (دەمیان لەیەك سپی بۆتەوە/ددانیان لەیەك سپی بۆتەوە). کەواتە شەرمیان لەیەك شکاوە وحیساب بۆ ڕێزگرتنی یەکتری ناکەن.

١٠٣-ڕەش بوون.

بەواتای لەبەر چاو کەوتن دێ، زۆر جار لەبواری دووعاو نوشتەکردندا بەکاردێ وەکو (دووعایەکی بۆ بکە، لەبەر چاوی ڕەش بێ.) هەروەها لەئەنجامی کارێکی نابەجێوە، دەکرێ کەسێك کەسێکی لەبەرچاو بکەوێو خۆشەویستیوڕێزی، پێشتری لەلا نەمینی، بۆیە دەڵێ:- (لەبەر ئەتواری،لەبەرچاوم ڕەش بووە.)

١٠٤-ڕەشکوژی.

بەواتای بەبێ ئاگایی خەڵك کوشتن، دەس نەپاراستن لە کوشتن، ئەمەش بۆ کەسانی تاوانباری گەورەو دەسەڵاتداری دکتاتۆر، کە لەپێناوی خۆیدا، دەس نەپارێزێو ئەوەی بەر دەس بکەوێ لەناوی بدات، ئەمەش سیفەتێکی نێگەتیفانەیە ڕەشکوژی دالدەی کێی داوە؟

١٠٥-ڕەشە خێزان.

ماڵو منالی زۆرو بێ سەرو بەر، ئەمەش بەو خێزانانە دەگوترێ کە ژمارەیان زۆربێ بەمەرجێك کەس ئاگای لەوی دی نەبێو گەورەیەکیان نەبێ، کە سەرپەرشتیان بکات و هەریەکەیان بەلای خۆیدا ڕایبکێشێ، بەئەندازەیەك بێ سەرو بەری پێوە دیاربێ، کە شەڕوئاژاوەشیان تێ بکەوێ.

-خوا ڕەشە خێزانی وا بەکەس نەدات.

١٠٦-ڕەنگ و ڕوو.

بەواتای خولّق دێ، ئەمەش لەبواری پەیوەندیی نێوان مرۆڤدا بەکاردێ، جا ئـەو پەیوەندییە باش بێ، یان خراپ بێ بۆ نموونە:-

-ڕەنگ و ڕووی لەگەڵما خۆشبوو

-ڕەنگ و ڕووی لەگەڵما خۆش نەبوو.

١٠٧- پۆپە سوورکردن.

بەمەبەستی هێلکە کردن دێ، ئەمەش بۆ پەڕەوڵ بەکار دێ، خۆ ئەگەر مریشك پۆپەی سوور هەڵگەڕاو خوێنی تێ زا، ئەوا نیشانەی ئەوەیە کە دەکەوێتــە هێلکـە کردن، بۆیە دەڵێن:-

مریشکەکە پۆپەی سوور کردووە. (مریشکەکەکاتی هێلکەکردنی هاتووە)

١٠٨-دوو کەڵە شینکە لەبن کردن.

بەواتای کوشتن دێ، دیارە فیشــەکی چــەکی جـاران، بــەلای چەخماخچییــەکان، بەدەس دادەگیرایەوە، ئەو داگرتنەوانەش لەسەر بناغــەی زانســتی نەبوونــە، بۆیــە لەکاتی تەقاندنی فیشەکێك کەکارخانە نەبووبێ، دەبـــووە چــەق و دووکــەڵی شــین، ئەمەش چۆتە ناو ئیدیەمەوە، هەرکەسێکیش دووکەڵی شینی لەبن هەنگڵ بکرایە، بەواتای کوشتنی دەهات، وەکو لەم نموونەیەدا دەرئەکەوێ:_

-بەسەری برایەتیمان، دووکەڵە شینکەی لەبنکرد!.

١٠٩-دەست سپی کردن.

بەواتای پارەدان دێ، یەکێك لە نازناوەکانی پارە، پوولی سپی بـــووە، تەنانــەت لەپەندیشا هاتووە کە دەڵێ. (پـــوولی ســپی، بــۆ ڕۆژی ڕەش)، ئــەم ئیدیەمــە بــەم شێوەیە بەکار هاتووە:-

-د. .کە بەخۆتاو، دەسمان سپیکە.

١١٠-دەنووك سوور.

بە ئافرەتێك دەگوترێ، کە زۆر بێ شەرم و شکۆبێو ڕەوشتی نزم بێ.

١١١-دەم زەرد بوون.

ماندوو بوون، لەئەنجامی زۆر گوتن و سەرزەنشتی کردنی کـە سـێکدا و، گـوێ ڕایەڵی ئامۆژگارییەکان نەکات وەکو:-

-دەمم زەرد بوو لەگەڵیاو، بەقسەی نەکردم.

١١٢-ڕەنگێکی هێناو هەزار ڕەنگی برد.

بەواتای ترسا، یان شەرمی کرد، لەئەنجامی ئەم کارانەشدا تێك چوو.

پاشکۆی ژمارە یەك
فەرهەنگی ووشەکانی رەنگ

- ئەشم = بۆز/بۆر/رەش و سپی/ماش و برنج.
- ئەشم کردنەوە = بۆز کردنەوە/بۆر کردنەوە
- ئەشمی = بە رەنگی ئەشم
- ئەمپەری = پەمەیی تێر

ب-

- بام، بازگ = رەش و سپی
- بازوویی، بازگی = بازگ ئەبڵەق
- بارەش = رەشە با
- بازە = ناوی سەگە
- بازەڵە = شتی بازوو
- باسۆر = نەخۆشییەکی گرانە.
- باڵباز = چەکدارانی میری.(بە ئینزیباتی عەسکەریش)دەگوترا.
- باینجانی = بەرەنگی باینجان/مۆرێکی تاریك.
- باینجانە سوورە = تەماتە
- باینجانە سیاوە = باینجانی رەش
- بەنەوشەیی = بەرەنگی وەنەوشە
- بۆر = خۆڵە مێشی

- بۆر باو = ئامال بۆر
- بلووری = سپی وەکو کوتاڵی بلووری
- بۆر چێل = ڕەشی ئامال بۆر.
- بە سۆرە = ناوی گیایە
- بۆرمس = بزنە بۆری هەمس/ڕەشی ئامال سپی.
- بۆرە = ئەسپی خاڵ خاڵ ڕەش و سپی، (ئەسپە بۆرە)
- بۆرینە = قەلە باجکە.
- بۆرە سوار = سواری ئەسپی بۆرە (وەکو ئیدیەم دێ بەواتای نەناسراو)
- بۆرە بنار = دەمە قاڵ/چەنە چەن.
- بۆرە پیاو بۆرە زەلام = پیاوی نەناسراو/پیاوی گز گل
- بۆرە جرە = ناوی باڵندەیەکی بچووکە
- بۆرە قانی = گیایەکی کێوییە/سوور دەکرێتەوەو دەخورێ
- بۆرە قنە = ئامال بۆر
- بەرفین = سپی وەکو بەفر (ك-س)
- بۆزەك = باڵندەیەکی بۆرە/ناوی خواردنێکە
- بۆرەکی ناوی تیرەیەکی کوردە/ئامال بۆر
- بۆری = سەبارەت بەبۆر
- برشانی = بەڵەك
- بۆز = شینی ئامال سپی،(مووی سەرو ڕیشی ماش و برنج)
- بۆزە = شینی ئامال سپی

- بەد ڕەنگ = ناشرین/خراپ
- بەخت ڕەش = چارە ڕەش (خراپ) بێ شانس
- بەردە مۆر = ئەو بەردەی نوێـــژی لـــە ســـەر دەكـــرێ (توریـــەی شیعەكان)
- بەر سورکە = سیسارکە سوورەی ناو ماڵ
- بەرقەم = ڕەنگی سووری تەلّخ
- بزنە كەژ = سپی ئامال زەرد
- بەڵەك پڕوێن = ڕەنگاو ڕەنگ
- بەڵەكی = سەبارەت بەبەڵەك(نەخۆشی پێست)(بهاق)
- بەڵەك بردن = ڕەنگكرون
- بڵچە زەردە = گێوژە زەردە
- بڵچە سۆرە = گێوژە سۆرە
- بێز = ڕەنگ
- بێزی ڕەش = گەنمە ڕەش
- بێماو = ڕەنگ و ڕوو ناخۆش
- بەلە ڕەش بەش = بزنی گوێ شۆری ناوچەوان سپی (قەش)
- بەلەسەر بەڵەك = مەری گوێ شۆری سپی خاڵ ڕەش.
- بەلە سەرشینبە لەك = مەرِی گوێ شۆڕ/لەشی بەڵەكەو ملی كەوەیە
- بەلە سپی = بزنی گوێ قوت و سەر سپی
- بەلە سەر ڕەش = مەری گوێ شۆڕ سەرو مل بازگ
- بەلە سوور = بزنی گوێ قوتی لەش و سەر خەنەیی
- بەلە سۆر بەش = بزنی ڕەشی قەش و گوێ ڕاست

- بەلە شین = بزنی سەرو لەش شین و گوێ لوول و ڕاست
- بەلە شین بەش = بزنی شینی قەشی گوێ ڕاست و لوول
- بەلە شین بۆر بەڵەك = مەڕە بۆری بەپەڵەی سەرو گوێ
- بەلە شین ڕەشبەڵەك = مەڕی ڕەشی خاڵدار و نێوچەوان سپیو سەرگوێ شین و گوێ شۆڕ
- بەلە قوڵە = گیسك و كارو بزن و تەگەی گوێ ڕەشی ڕاست و قوت
- بەلە قوڵە بەڵەك = مەڕی سەرو گەردن سووری گوێ قوت (كەڕی)
- بەر بەڵەك = ئاژەڵی دووڕەنگ/ پەڵە پەڵە
- بەڵەكچاو = چاوی ڕەش و گەورەو جوان
- بەنەفشی = وەنەوشەیی/بەرەنگی گوڵی وەنەوشەی مۆر
- بەفرە شینكە = بەورە شینكە/ناوی باڵندە/ جۆرە برینێكە
- بیژی ڕەش = گەنمی ڕەشگوڵ
- بەلە بۆر = مەڕی سەرو لەش بۆری گوێ شۆڕ
- بەلە تاڵە بۆر = مەڕی لەش بۆری بەخاڵ
- بەلە تاڵە ڕەشبەڵەك = لەشی بەڵەك و سەری ڕەش و گوێ درێژو لوول
- بەلەتاڵە سوور بەڵەك = سووری پەڵە سپی گوێ لوول و درێژ
- بەلە تاڵە شینبۆر = مەڕی لەش بۆرو پەڵەی شین و سووری تێدابێ، گوێی لوول و درێژبێ

- بەڵــــە تاڵــــە شێرەش = مەڕی ڕەشی پەڵەی شین یــا ســووری تێــدا بــێو گوێی لوول و شۆربی
- بەڵــــە تاڵــــە شینسپی = مەڕی سپیو پەڵە شــین و ســوورو گــوێ لــوول و شۆڕ
- بەڵە تاڵە شینی سوور = مەڕی سووری بەڵەك شین و سووری گوێ لــوول و شۆڕ
- بەڵـە تەبـــەش بەڵەك = مەڕی سپی بەڵەك سوور یا ڕەش تاتەوقی سەری وگوێیەکانی قیت و لوول بی
- بەلە تەو بەڵەك = مەڕی سەرو لەش سپی پەڵــەی تێدابــێو گوێــی درێژو لوول بێ
- بەلە ڕەش = بـزن و کیســك و تەگــەی ســەرتاپە ڕەش گـــوێ درێژوو لوول
- بێ ڕەنگ = ڕەنگ پەڕیوو/ نەخۆش

پ

- پتخی = بێ ڕەنگ، ڕەنگ پەڕیو
- پرتەقاڵی = بەڕەنگی پرتەقاڵ،(زەردی ئامال سوور)
- پڵ = پەڵەی پێست
- پلپلی = پەڵەی پێست
- پنت = پەڵەی بچووك
- پتۆ = پەڵەی بچووك
- پنۆك پنۆك = خاڵخاڵ
- پوولە زەرتکە = پوولەکەی لەزەرتك دروستکراو
- پەز زەرتکە = مەڕی سپیی گەردن ڕەش

- پەر = مەری دەم و چاو سپی
- پەلکە ڕەنگینە / پەلکە زێرینە = کۆلکە زێڕینە/پرچی ئایشەو فاتمەکەسك و سۆر
- پەڵە = لەکە، پارچەیەکی ڕەنگ جیا/پەڵە هەور
- پەڵاوی = پەڵە پەڵە
- پەڵە دار = شتێك پەڵەی پێوەبێ
- پەلە سۆرك = گەڵای زەرد هەڵگەڕاو
- پنج و مۆر = بەند کراوی ماڵی/نەهاتنە دەرەوە
- پۆپە ڕەشە = نەخۆشییەکە تووشی پەرەوڵ دەبێ
- پەمەیی/پەمەر = چیرەیی/سووری زۆر کاڵ
- پەنی = لەکەی پێست
- پیازی = بەرەنگی پیاز
- پیرۆزەیی = شین بەرەنگی پیرۆزە
- پیسە = بازوو/ دوورەنگ
- پشتێن سەوز = سەید
- پۆپە سوورکردن = دەمی هێلکە کردنی مریشك
- پۆپ سپی (چەرمو) = بەتەمەن/ گەورە
- پووشەو بوون = ڕەنگ گۆڕان
- پووستی = بۆری
- پیلا ڕەش = جەرگ
- پیلا سپی = سییەکان

- پاتە ڕەش = سپل (ك-س)
- پەرەسێلکە سینگ سۆر = پەرەسێلکە (ك-س)
- پەشاڕەش = سپڵ (ك-س)
- بێ کەسك = گیایەکە دەخورێ (ك-س)
- پیسۆر = باسور (ك-س)
- پۆش = بزنی ڕەش (ك-س)

ت

- تاپۆ = تارمایی/ ڕەشایی لە دوو را
- تارمایی = ڕەشایی
- تاری = ڕەش و تاریك
- تاریك = ڕەشایی/ زۆر تۆخ
- تاریکان = سەرەتای شەو داهاتن/ئێوارەیەکی درەنگ
- تاریکایی = ڕەشایی شەو/ ڕەشایی بێ ڕۆناکی
- تاریك بوون = ڕەشهەڵگەڕانی دونیا
- تاریك و تنۆك = زۆر تاریك
- تاریك و نووتەك = زۆر تاریك
- تاریك و ڕوونی = نێوان تاریکی و ڕووناکی/دەمە دەمی بەیان/ دەمە دەمی شەو داهاتن
- تاریك و ڕوون = سپێدە/ دەمە دەمی شەو هاتن
- تاریك و لێڵ = تاریك و ڕوون

- تاریکە = ڕەش و تاری
- تاریکە شەو = شەوێك مانگە شەو نەبێ/یان ئەستێرەش دەرنەکەوێ
- تاریکە = سەبارەت بەتاریك/ڕەشاییەك لەئەنجامەیی ڕووناکییەوە
- تافەڕەش = ڕەشکەو پێشکەی چاو
- تفە سیاوێ = شاتووی ڕەش
- تلّخ /تەلّخ = ڕەشی ئامال زەرد/شێلوو/ڕەشی ئامال خۆڵە مێشی
- تیت = سۆری کاڵ
- تۆخ = تێر ڕەنگ (تورکییە)
- توولە سەوز = گیایەکی بەژن بلّندە/ بەرەکەی لە گوێز دەچی
- تووە ڕەشە = جۆرێکە لەترێ
- تووە ڕەشە = شاتووی ڕەش
- تەبەش = ئاژەڵی ڕەشی ناوچەوان سپی
- تەنوورە سوورە = یارییەکی کوردەوارییە/ئایشەبە تەنوورە
- تەبڕەش = فێلباز/تەڵەکەباز
- تەختە ڕەش = دەپە ڕەش،(سەبوورە)
- تەرجسە = شین هەڵگەرانی لەش، لە ئەنجامی شت بەرکەوتنی.
- تەڕە پیاز = پیازی سەوز بەگەڵاکەیەوە

- تەرە ماش = ماشی سەوز
- تەنزیل = پارچەی تەنك و سپی
- تەو = مەڕی ڕەنگ بۆر
- تیپا = ڕەشایی لەشەودا
- تاڵە = ڕەشی خۆڵە مێشی (بۆمەڕ)
- تاڵە ڕەش = مەڕی ڕەشی دەم و چاو سوور
- تاڵـــە ســـــوور بەڵەك = مەڕی سووری پەڵە سپی
- تاڵە شین سپی = مەڕی سپی جغزی سوورو شینی لەڕووە
- تاڵە شین سوور = مەڕی سووری بەڵەك شین و سپی
- تاڵە شین ڕەش = مەڕی ڕەشی بەڵەك شین و سوور
- تاڵە شین بۆر = مەڕی شینی بەڵەك شین و سوور
- توولە ڕەش = ڕەشكە
- توولە سەوز = دار چەقالە
- تۆفە ڕەشە = جۆری باڵدار
- تایێ زەر = زەردەتا (الحمى الصفراء) (ك-س)
- تایێ سۆر = سوورەتا (الحمى الحمراء) (ك-س)
- تەحل = بزنی ڕەشی پەڵە سوور (ك-س)
- تۆنی = ڕەنگ (ك-س)
- تۆر تۆڕ = ترێ ڕەشكە (ك-س)

- تووك = ڕەنگ (ك-س)
- تووز = ڕەنگ (ك-س)
- جەودانە = ڕەنگی تێکەڵو پێکەڵ
- جنجیر = مریشك ومارِی دووڕەنگ/ خاڵ خاڵ
- جۆڕەش = جۆرێکە لە جۆرەکانی جۆ/کەڕەنگی ڕەشە
- جۆزەردان/جەهز = ناوی مانگی کوردییە/هەرەتی
هر پێگەیشتنی گەنم و جۆ
- جێز = خەرمانی سوور/پاش شەن و کەو کردنی خەرمانی کوتراو تەنها گەنمەکە دەمێنێ‌و کۆمەڵ دەکرێ.
- جەهزەر = جۆزەردان.
- جقە شینە = بەفرە شینە/قاژ قاژە.
- جووقە شینکە = باڵندەیەکە.
- جوون = بۆر
- چوونایی = بۆری
- جۆ سپیلکە = جۆیەك ڕەنگی سپی‌بێ
- جیقنە سپیلکە = نەخۆشی پەڕەوەڵ (سك چوون)
- جۆگەلی = گەنم ڕەنگ
- جفیتی = چویتی (ك-س)

چ

- چار = مەڕی ڕەشی گوێ چەرموو

- چارە ڕەش = کڵۆڵ/بەدبەخت
- چاف ڕەشۆك = گیایەکە، گەڵاکەی ڕەنگاو ڕەنگە
- چاف سپیك = جۆری مار
- چاف سۆر،چاوسەەر = هار/بەهەیبەت/خەخۆر/سەرپەرشت
- چاو = چەم/دیبە
- چاو تاریك بوون = ڕق هەڵسان
- چاوسپی بوون = کوێری/مردن
- چاو ڕەش = ناوە
- چاو سپیلکە = ناوی گیایەکی دڕکاوییە/چاو بازە
- چاو بازە = ناوی گیایەکی دڕکاویە/قاقۆرتکەکەی دەخورێ.
- چاو سوور کردنەوە = ترساندن/هەڕەشە کردن.
- چاوە قوڵە = دەردی تاعون
- چلگە ور = سپیی بریقە دار (ك-س)
- چەردە = ڕەشتاڵە/ ئەسمەر
- چەرمن = بەڕەنگی پێست (ك/س)
- چەرمگ،چەرمی،چەرموو چەرمە = سپی
- چەرمەڵە = سپیکەڵە

- چەرمگی = سپێتی
- چەرمەلاّیی = خاکی سپی
- چەرمێنە = سپێنە
- چەکمە بۆر = بەگزادەی نابووت
- چیا سەوز = ناوی چیایەکە لە کوردستان/ناوی گوندێکە لە کوردستان.
- چەرمگ بوون = سپی بوون.
- چەرمگەوەکردن = سپیکردنەوە./پاك کردنەوە
- چەقیرە شکردن = هەولّدانی بێ ئەنجام.
- چەمە سیاوڵە = قەیتەران/ڕەشکە
- چەمەند = ولاّخی بەرزەی شێ/ئامال زەرد
- چۆمە زەردەڵە = ناوی دێ
- چوورِ = سوورکەڵە
- چۆغە ڕەش = چێشتی ماشی ڕەش
- چوکلێتی = بەڕەنگی چوکلێتی جاران/قورِقۆشمی
- چویتی = بەڕەنگی چویت/شین
- چوچکە سۆر = باڵندەیەکی سوورە (ك-س)
- چۆر = زۆر سپی
- چۆغە بازەڵە = بزلە/بەچکە بەرازی شیرە خۆر

- چواله شینکه = بادەمی کێویله
- چێرەیی = پەمەیی
- چیل = بۆزی ئامال سپی/چنجیری/ڕەشبەڵەك

ح

- حاجی ڕەش/،حاجی ڕەشن. حاجی ڕەنگ = پەڕەسێلکە
- حویل = سووری کاڵ/بۆ ڕەنگی ڕەشە وولاغ بەکار دێ
- حەفت ڕەنگ، حەوت ڕەنگ = دووزمان/ناوی جۆرە مافورێکە
- حەفت ڕەنگیلە = ناوی باڵدارە/زەردەواڵە خۆر.
- حەفت ڕەنگ/ حەفت ترینگێنە = جۆری خواردن/جۆری کراسی ژنان
- حەلوایی = بەڕەنگی حەلوا/سووری تێر/زەردی ئامالّ قاوەیی
- حەمەدە شین = بەری داری موتروبە کراوی قەیسی لەسەر داری هەڵووژە
- حیش = خاکی کەوە یان سوور

خ

- خاز = سوور

- خازە ڕەنگ = خاکی سوور
- خازبـــــــاز، خارپیاز = قالۆنچەی کەسك/قازبیبازی
- خاکە چەرمگە = گڵە سەر
- خاکی = بەڕەنگی خاك/سانا
- خاکین = خاکی
- خاڵ بەڵەك = ڕەشایی ناو بەفر/دوۆەم مانگی بەهار
- خاڵخاڵك = سپڵ
- خاڵخا لۆکە = مێروویەکی سووری خاڵخاڵ ڕەشە
- خاڵدار = شتێك خاڵی زۆر بێ
- خاڵە ڕەشە = گیایەکی سەوزی قاقۆرتك ڕەشە
- خاڵ و بۆر = ماتەی داوە
- خامەکی = بەڕەنگی خامەك/مۆر.
- خامی شین = جۆری کوتاڵی خام.
- خاو شین = جۆری کوتاڵ.
- خەتە سووری = هێڵی ئاسایی/سنووری هەڵس و کەوت.
- خم، خوم = بەری گیایەکە کە شین بێ.
- خـم، خومـــی، خمین = ناوی ڕەنگە/بەڕەنگی خوم/ شین
- خمانە = ناوی گوندە.

- خومخانـــــە، خمخانە = شوێنی ڕەنگکردن.
- خوم شێوان = ئاژاوەی زۆر
- خوم شێوێن = ئاژاوە چی
- خەتی سەوز = سەرەتای دەرکەوتنی سمێڵ (خەت بدات)
- خمگـــــەر، خومگەر = ڕەنگکەر/ئەو کەسەی شت ڕەنگ دەکات
- خوم لێشێوان = سەر گەردان
- خەنەیی = بەڕەنگی خەنە
- خەنەو ڕەنگ = گرتنەوەی خەنەو دەرمانی ڕەنگکردنی قژە سەر
- خۆرکـــە زەردە، خۆرلە زەردە = زەردە پەڕ کاتی خۆرئاوا
- خورمایی = بەڕەنگی خورما
- خۆڵە سوور = گلێك ڕەنگی ســووربێ بــۆ دووســواقەو ئــاوەگڵ باشە.
- خۆڵە کەوە = خۆڵە مێش/مشکی
- خۆڵە کەوەیی = خۆڵە مێشی
- خوە لیکی = ە خۆڵە مێشی/ بەڕەنگی مشکی
- خومچی = ڕەنگرێژ
- خومری = سرووری ئامال ڕەش
- خوم مین = دوور بەدوور

- خوم خوم = شۆخ و شەنگ
- خەرمان سوور = جێژ
- خـــــــەرمان سوورانە - بانگهێشتن بۆ خەرمان بەرەکەت
- خەنەڵ - بزنی دەست و پێ خەنەیی

د

- دار ڕەش - نارەوەن/داری بناو
- دان ئاڵبوونەوە - دان کولبوون
- داڵە سپی - سیسارکە کەچەڵە/سەر گەڕ
- ددان ســـــپی بوونەوە = شەرم نەمان
- دەپ ڕەش = (تەختە ڕەشی نووسین) (ك-س)
- دەم لەیەك سپی بوونەوە = شەرم نەکردن و ڕیزی یەکتری نەگرتن
- دەڤ زەر = کێچ (ك-س)
- دروە زەردە = جۆرە دڕکێکە.
- دڵ ڕەش = بێ بەزەیی/زۆرکار/ڕقن
- دۆشاوی = بەڕەنگی دۆشاو.
- دەستڕەش = کەسێك دەستی بەخێر نەبێ

- دەست سپی کردن = پارە دان
- دەست ڕەنگین = کارامە/هونەرمەند
- دەم ڕەش = کەسێ شتی باش نەڵێ
- دەم سوور = شەڕانی/خراپەکار
- دەم سپی = خێر خوای خەڵك
- دەمە زمرد = سەرنیا/تیژ کردنەوە.
- دێرە ڕەش = سپل
- دێز /،دێزە = ڕەشی ئامال شین/ڕەشی ئامال بۆر
- دێزایەتی = جۆرێك لە دێزی
- دەبانی دەمرەش = جۆری خەنجێری دەبانە
- دووڕەنگ = دوو ڕوو/لەسەر دوویەت یاری بکات
- دوو زەردێنە = ئەو هێلکەیەیە کە گەورەبێ و دوو زەردێنەی هەبێ
- دوو سوورکە = جۆری باڵندە/بچووك و کلك سوورە
- دوف سۆر = هەرمێ لاسوورە
- دووکەڵە شینکە لەنیکردن = تەقە لێکردن/توانج گرتن
- دێرەی ڕەش = بێ زیان/مرۆڤی بێ ملامەت/جۆری دێزە

- دمۆرە = خۆ لەشت هەڵقورتاندن/ئەسکووی هەموو مەنجەڵێك

ڕ

- ڕوو = دەموچاو
- ڕوو ڕەش = گوناهبار/ شەرمەزار
- ڕوو ڕەشی = گوناهباری/ شەرمەزاری
- ڕوو زەرد، ڕووزەرد = شەرمەزار
- ڕوو زەردی = شەرمەزاری
- ڕوو سپی = سەربەرز/ بەئابڕوو
- ڕوو سپی کردنەوە = کاری باش/ئابڕوو کڕینەوە
- ڕوو سپێتی = نیشانەی کچێنی/پەڕۆی زاوابوون
- ڕوو سوور = مرۆڤی سەربەرزی بێ لەککە
- ڕوو سووری = ئابڕوو مەندی/پەڕۆی زاوابوون
- ڕۆڤی ڕەش = ڕیخۆڵەی گەورە.
- ڕۆنیاسی = ڕەنگی پەمەیی تێر
- ڕەشك = خۆڵە مێشی/کلاشی موو /کوێرکی دەغڵ ودان
- ڕەژ، ڕەش = ناوی ڕەنگە/سیاو
- ڕەش و پەش = تاریکایی (ك-ژ)
- ڕوژان، ڕەشان = موو ڕەشکردنەوە

- ڕەشگرێدان = پرسە/ تازیانی (ك-ژ)
- ڕەشکردن = کرداری ڕەشکردنەوە
- ڕەشکرن = تیخە کێلان (ك-ژ)
- ڕشن، ڕەشن = چاو بەکل کردن
- ڕەشتنەوە = هەموو لاگرتنەوە/ دووبارە ڕشتن
- ڕەشمیری = جۆری ترێی ڕەشە
- ڕەژوو = خەڵوز
- ڕەشك = (ك-ژ) خەلوز
- ڕەژۆ، ڕەشۆ = برە ژێ (وەکو ناویش دێ).
- ڕەژوو دان = خەڵوز دان/جێگای خەڵوز
- ڕەشاهی = (ك-ژ) ڕەشی
- ڕەشاتی = تاریکایی شەو/جۆرێك لەڕەشی
- ڕەشایی = تاریکایی شەو/ جۆرێك لە ڕەشی/تارمایی
- ڕەشاف = نەخۆشییەکە لە نەخۆشیەکانی چاو
- ڕەشان = گۆشتی بزن
- ڕەشانگ = زەوییەك بەفری لە سەر لاچووبێت
- ڕەشاو = ئاوی ڕەش
- ڕەشایی داهات = کوێر بوون
- ڕەشباز ،ڕەشبازگ، = بەڵەکی ڕەش و سپی

	ڕەشبازوو		
-	ڕەشـــــــاو، ڕەشباف	=	ئامال ڕەش
-	ڕەشبگیر	=	گرتنی بێ جیاوازی/هـــەموو کەسـێك بگرێتـەوە (گەورەو بچووك)
-	ڕەشێوەرە	=	ڕەنگ خۆڵەمێشی ئامال ڕەش
-	ڕەشبۆز	=	ئەسپی ڕەشی ئامال شین
-	ڕەش بوون	=	لەبەر چاو کەوتن
-	ڕەش بوونەوە	=	زەوی دەرکەوتنی پاش بەفر چوونەوە
-	ڕەش بەش	=	ناوی باڵندەیەکە
-	ڕەش بەشە	=	ڕەش بەش
-	ڕەشبەڵەك	=	نووسراوی سەر کاغەز/هەڵپەڕکێی تێکەڵ
-	ڕەشبین	=	بێ ئومێد/بەئیرەیی
-	ڕەشپۆش	=	تازێ بار
-	ڕەشتاڵە	=	ئەسمەر/مەیلەو ڕەش
-	ڕەشتۆز	=	ڕەشی بریقەدار/جۆری تیغ
-	ڕەشتی شەدە	=	مشکی
-	ڕەشخوێن	=	خوێندنی بێ سوود و بێ پەیبردنە واتاکەی
-	ڕەشداگەڕان ڕەشدا گیرســان،	=	ئارەقە کردن و گرژبوون لەڕقا/ڕەنگۆڕان لەبەر ماندووبوون/یان لەبەر نەخۆشی

ڕەشقەڵین

- ڕەشرپشك = زیوان/گلێنەی ناو دەغڵو دان
- ڕەشك = پێڵاوی لەلباد چێکراو/بیلبیلەی چاو
- ڕەشکار = ڕەشتاڵە
- ڕەشکردن = لەبەر چاو خستن/زەرد کردنی گیا لەسماق/بەخت باش
- ڕەشکردنەوە = نووسینی/تارمایی بەرچاو/توانەوەی بەفرو زەوی دورکەوتن/پرکردنەوە/سڕینەوە
- ڕەشکوژی = بەبێ ئاگایی خەڵك کوشتن/دەسنەپاراستن
- ڕەشکە = دەفری کاکێشان/سیازڵەی ناو نان/تری ڕەشکە/بۆرەپیاو/تووتنی بێ نرخ
- ڕەشکەڵە/ڕەشکەلە = تۆزی ڕەش
- ڕەشکەن = ڕەشانگ
- ڕەشکەو پێشکە = نووسینی هەرەمەکی وتێکەڵ/تارمایی بەرچاو.
- ڕەشکەوگ/ڕەشکەوە = ڕەشی ئامال شین
- ڕەشکێنە/ڕەشێنە = ڕەشرەشکەی چاو
- ڕەشگرانی/ڕەشە گرانەتا = تابفۆ ئید

- ڕەشگرێدان = تازی باری /ماتەمینی
- ڕەشمار = ماری ڕەش
- ڕەشماڵ = دەوار
- ڕەشمێو = جۆرێکە لە دار مێو/بەرەکەی زوو پێدەگات
- ڕەش و بەش = بەسام
- ڕەش و ڕووت = ڕووت و ڕەجاڵ
- ڕەشۆکی = بوو دەڵ و کەم نرخ /جۆرێکە
لە خەلووز/ جۆرێکە لەتووتن
- ڕەشۆڵە/ریشۆڵە = باڵندەیە
- ڕەشەبا = جۆرەبایەکی توندە لەرۆژئاواوە هەڵدەکات
- ڕەشە خێزان = ماڵۆ منداڵی زۆرو بێ سەروبەر
- ڕەشە جوو = جوولەکەی توند ڕەو
- ڕەشە دار = نارەوەند
- ڕەشداڵ = کە پنەك داڵی ڕەش
- ڕشە ڕێحانە = ڕێحانە ڕەشە
- ڕەشە ساڵ = ساڵی کەم باران
- ڕەشە سپل = دەردە باریکەی سەخت
- ڕەشە پەل = گیایەکی ڕەشە بۆ دەرمان دەشێ
- ڕەشکە = خۆ هەڵکێشی بێ کارە
- ڕەشە گاور = گاوری توند ڕەو

- ڕەشە گەون = جۆرێکە لە گەون/کەتیرە
- ڕەشە گیا = گیایەکە بۆ لەوەڕ دەشێ
- ڕەشەمێ/ڕەشەمە = سێیەمین مانگی زستان/مانگی دوازدەی هەموو ساڵێك
- ڕەشە وڵاخ = چێڵو گاو گامێش
- ڕەشهەڵگەڕان = ڕەش داگەڕان
- ڕەشی = سەبارەت بە ڕەنگی ڕەش
- ڕەشیشە = باڵدارێکی ڕەشە
- ڕەنگ = ناوە/بەواتای تەرح/چۆنێتی هاتنە بەرچاو/بار/جۆر/تەرز
- ڕەنگار = تێر تۆخ
- ڕەنگاڵ = بزگوڕی داوێن دڕاو
- ڕەنگاڵە/ڕەنگارە = خوەنجێر باڵ/هەنگ خۆرە
- ڕەنگامە/ڕەنگامی = ڕەنگاو ڕەنگ/پڕ لە ڕەنگ
- ڕەنگکۆر = نابینایی ڕەنگ (ك- ژ)
- ڕەنگان = ڕەنگ لێ هەڵسوین
- ڕەنگاندن = ڕەنگ لێدان/ڕەنگ تێ هەڵسوین
- ڕەنگاو = خۆشاوی ڕەنگ

- ڕەنگ کری/ڕەنگاو ڕەنگ = /ڕەنگامە (ك-ژ)
- ڕەنگ بزرکان/ڕەنگ هەڵبزرکان ڕەنگ فراند = زەرد یان سپی بوون بەنەخۆشی/یان بەترس ڕەنگ تێکچوون
- ڕەنگ بزرکاو = ڕەنگ تێکچوون
- ڕەنگ پەریو/ ڕەنگ بەردای = سیس بوون/ڕەنگ پەرین (ك-ژ)
- ڕەنگ دار / ڕەنگدەر = ڕەنکار/ڕەنگی هەیە/تێر
- ڕەنگدانەوە = کاڵ بوونەوە/شەوقدانەوەی لە بوارێکدا
- ڕەنگڕ شتن = ڕەنگ ڕۆنان
- ڕەنگرێژ = خومگەر
- ڕەنگرێژە = ڕونگاڵە/ /خەنجێر باڵ
- ڕەنگفرین = ڕەنگپەرین
- ڕەنگ تێگرتن = ڕەنگلێدان
- ڕەنگ و ڕوو = سیما/دیمەنی دەم و چاو
- ڕەنگدیر = نوێ/تازە/بەرەنگ
- ڕەنگرتن = پەرەسەندن/وێکچوون (ك-ژ)

- ڕەنگو ڕێس = بەنی ڕەنگاو ڕەنگ
- ڕەنگە = دەشێ/وێ دەچێ/شایەتا
- ڕەنگە ڕژیلە = گوڵێکە ڕەناگاو ڕەنگە (گوڵە عومرۆکە)
- ڕەنگە ڕێژە = جۆرە باڵندەیەکە (قاژ قاژە)
- ڕەنگین = ڕەنگاو ڕەنگ/جوان/ چاك
- ڕەها سپی = شادەمارێکی لەشی مرۆڤە
- ڕەنگ بواردن = ڕەنگ گرتنێك کە نەچێتەوە

ز

- زەر = زەرد/چیای بڵند/لە ڕەنگی ئاڵتوون
- زەراڤ = (ك-ژ)
- زەریچی = زەردو لاواز
- زەرتاڵ = زەرداوی ڕشانەوە/بەڕەنگی زەرتاڵی ڕشانەوە
- زەرتك = گیایەکە بەنی پێ زەرد ئەکرێ/بن گەلای توتن/جۆرێکە لە ترێ/ زەردێنەی هێلکە
- زەراهی = زەرایی /زەردایی (ك-ژ)
- زەرتکە = جۆرێکە لە گەنم کە درشت و زەردە
- زەرد = ناوی ڕەنگە/تیشە چیای بڵند/لە ڕەنگی ئاڵتوون
- زەرداڵو = حەلوکا زەر
- زەردالی = زەرداڵو
- زەردە لوو = زەرداڵو/زەردالی/قەیسی

- زەرد باو = ئامال زەرد/زەربەشی/مەیلەو زەرد
- زەرد بوون = پێگەیشتن/ووشك بوون/نەخۆشی/ڕەنگ پەڕین
- زەرد کردن = ڕەنگاندن بەزەرد/نیوە کولاندن
- زەردلی = شێلانە/زەردەلوو
- زەردو زۆڵ = زەردی جوان و ناسك/زەردی ڕشد
- زەردو سۆر = منالی جوانکیلە
- زەردۆڵە = شەنگە سۆرە/زەردەزیرە
- زەردە زیرە = زرِباق/زەرگەتە/گریانی توند
- زەردووقە = وەنگ زەردی لاواز
- زەردوویی = نەخۆشی زەردون
- زەردك ـ زەرتك = نەخۆشی زەردوویی
- زەرکی = نەخۆشی زەردوویی (ك-ژ)
- زەردەیی = جۆرێکە لە داری بی
- زەردە بـــــیَ/ زەردەبەی = بەهیَ
- زەردە پەڕ = تیشـکی خـۆری دەمـەو ئـاوا بــوون/قــەوزەی سەرئاوی وەستاو
- زەردە چـــۆ/ زەردەچەوە/زەرد ە چــە/ زەردە چێوە = جۆرێکە لە جۆرەکانی گژوگیای بەهارات

- زەردە خۆ = مێزە زەردە/ زەردە
- زەردە خەنە = بزەی پێکەنین
- زەردە دڕك/ زەردە سیری = دروە زەردە
- زەردە قۆرە = جۆرێکە لە مارمێلکە
- زەردە کـــەن/ زەردەکەنی = زەردە خەنە (پێکەنین)
- زەردەڵپەڕ = میوەی ووشکەوەکراو/ زەردەواڵە
- زەردەمار = جۆرێکە لە مار
- زەردەوان = ئازاو چاپکی نێو کەژو کێوان
- زەردە وەلی = مەلێکی زەردی سەربال ڕەشە
- زەردی زلێخا = جۆرێکە لە هەنجیر
- زەردێلە = شەنگە سوورە
- زەردك = خشلێ زەردی ژنان کە زێرنەبێو بەها بێ
- زەرد بوورە = باڵندەیەکە (زەردە وونی)
- زەرزاقـــی/ زەڕ ڕاقی = نێر کەرێ زۆر بزەرێ/زۆر بەزەوق
- زەڕ زەنگ = تانج
- زەرقی = بەتروسکە
- زەرقین = تروسکەوان
- زەڕك = جامی مسی بچووك

- زەرکفت/زەرکەفت = رەنگی زەردی ئاڵتوونی
- زەرکەتاف = خۆری زەردەپەڕ
- زەرکی = زەردوویی
- زەرگۆز = زرِ گوێز
- زەرگە = پیاوی باڵا بەرزو لاواز
- زەرگەتە = ناوی ئاوایییە
- زەرنوق = چەورایی سەرچێشت
- زەرۆکی = زەردوویی
- زەروێڵە = زەردە زیرە
- زەرە = جۆرێکە لە هنجیر
- زەرەیی = زەردەیی
- زەری = گیانداری پێست سپی دەریا (عروس البحر) سەوزەڵە/حۆری
- زەریلە = زوردە زیرە
- زەربوون = گیایەکە بۆ دەورمان ئەشێ
- زەنگە سوورە = زەردەواڵە/سێو
- زەرەکە = وێنجە (ك-ژ)
- زەریسك = دارێکە دەکرێتە دەرمان بۆ چاو ئێشە (ك-ژ)
- زەرۆك = تاج/تەزبیح (ك-ژ)
- زەرزەنگ = تاج/ تەزبیح (ك-ژ)

- زەرزلی = کراسی شڕ/ دڕاو (ك-ژ)
- زەردەشت = ناوە
- زەردەشتی = سەبارەت بە زەردەشت و ئاینەکەی

ژ

- ژەنگاری = بەڕەنگی ژەنگ/جۆرێکە لە هەنجیر
- ژەنگاڵ = بەڵەك پیێچ/ زەرگاڵ
- ژەنگاڵی = بەڕەنگی مووروە شینە

س

- سپی = چەرمگ/ شیرەمەنی
- سپیك = سپێنەی هێلکە (ك-ژ)
- سپی پات = ئامال سپی
- سپی داك = گیایەکە دەخورێ (ك-ژ)
- سپیلکایی = ڤاپەرەقەی پێ (ك-ژ)
- سابوونی = ڕەنگی بۆری خۆڵەمێشی ئامال ڕەش/بۆ ڕەنگی کۆتـــرو باڵندە بەکاردێ
- سپیاتی = ماست/جۆرە سپێتییەك
- سپیاڤ/سپیاو = دەرمانی سپی ئارایشتکردن
- سپیاو کردن = بەکارهێنانی سپیاو بۆ ئارایشتکردن
- سپیان = گۆشتی مەڕ
- سپیتا دۆکە = پیازاو

- سپیاهی/سپیتاهی = سپیاتی
- سپی باڵا = بولێڵە/کازیوەی بەیان
- سپی بۆرە = سپی پات/ ئەسپی سپی خاڵ خاڵی ڕەش
- سپی بۆز = ئەسپی سپی ئامال بۆر
- سپی بوون = چەرمگ بوون/تێك چوون و گۆڕانی ڕەنگ/کاڵ بوونەوە
- سپی پات = مەیلەو سپی
- سپیتاڵە/سپیلکەڵە/ سپیکەلە = گەنم ڕەنگ/مەیلەو سپی
- سپێتی = چەرمگی/جۆرێك لە سپی
- سپێنە/سپیچك = چەرمگی چاو/بەزی چاو/ بەزی لەش/چەرمگی هێلکە
- سپی چۆلك = خاکی
- سپیدار = ئەسپیندار/پەڵك
- سپید باڵا = کازیوەی بەیان
- سپید پەهنا = بەیانی زوو
- سپێدە/سپیدە = بەرەبەیان/دەرکەوتن
- سپێدەمان = زێڕی کەم عەیار
- سپی سەنگ = ناوی کێوێکە لە کوردستان
- سپی کاری = بەگەچ سواقدان

- سپیکردنەوە = پاك کردنەوەی هیربال بەقەلآیی
- سپیکە = جۆرێکە لەترێ
- سپیلك = ئەسپی سپی/خاکی سپی/ناوی چیایە/رِشك/گۆشتی سینگ و بەلەك/پووز/سپێنەی هێلکە/ناوی ئاوایە
- سپیلکێ = ناوی گوندە
- سپیا = جۆرێکە لە مازوو
- سپین = تیغە/نێوان
- سپیندار = پەلّك
- سپی واژ/سپی واش = ئامال سپی/مەیلەو سپی
- سپیوەند = ناوی دێیە
- سپیسەر = ناوی گوندە
- سپیهەلّگەڕان = رِەنگ پێنەمان
- سوور = یەکێکە لەرِەنگەکان/ پرخوێ/ شایی/ئاشکرا/ پێداگرتن/رەپ و راست گوتن
- سۆرەك = لێدانی توند (ك-ژ)
- سۆراتی = رِەنگ سووری
- سووراو/سۆراو = جۆری ترێ/گیایەکە لەدۆکولێودەکرێ/گوڵی پۆیەی کەڵەشێر/بۆیەی ئارایشت/سواو
- سۆرابەردامەما = جۆری یاری (ك-ژ)

- سوورایەتی/سووراییی = سۆراتی/ڕەنگ سووری
- سووریاو = ئامال سوور/مەیلەو سوور
- سوور بازەڵە = گیایەکە
- سوور باش = هەمە کارەی ئاغا
- سووریلەتی = کۆتری سوور
- سوور بۆرە = ئەسپی بۆرەی خاڵ سوور
- سوور بۆز = ئەسپی بۆزی خاڵ سووری کاڵ
- سوور بەڵەك = ئەسپی سووری بەڵەکدار
- سوور بوون = ڕەنگی سوورگرتن/پێ داگرتن لەکار
- سوور بوونەوە = تووڕەبوون/لەئاگردا جۆشدان/لەڕۆنا چزان
- سوور بەسوور = بەئاشکراو ڕاست و ڕەپ
- سوور بەڵەك = سووری خاڵ سپی
- سوور باز = سیری کێوی/گیایەکی خۆڕسکە
- سوور پرنۆڵ = دەم و چاوی سووری ناحەز
- سۆر پەری = دلڕفێن/جوانی فریشتە
- سوور پیاز = شەنگە سوورە
- سوورچی = ناوی هۆزێکی کوردە
- سوورێنچك = سوورانچکی مەڕو ماڵات
- سورخ = مەرەکەبی سوور

- سوور خول = مرۆی مووزەردی ناحەز
- سوور خون = ئەسپی سووری بەڵەك سپی
- سوور خەزال = مەڕو ماڵاتی سووری پڵپڵ
- سوورداش = ناوی گوندە
- سووورداگەڕان/سووورداگەڕیان/سوورهەڵگەڕان = سووربوون لەشەرما/بەنەخۆشی وتا
- سووورداگیرسان = سوور داگەڕان
- سوور سنەیی = جۆری ترێ
- سوور سۆرك = ستۆكرن
- سوورماشی = جۆری ترێ
- سوور فلّ سوورەی بێ تـام/سـوورخول/سـووری شـلّ/ گولێکـی
= بەران ڕازاندنەوە

- سوورك = خاکی مەیلەو سوور/سوورێژە
- سوورگ = زیپکەی سوور/سووورپێژە/هەرزن
- سۆرکا = هۆزێکی کوردە لو سووریا
- سوور کار = ئامال سوور
- سوور کارە/سوورکەڵە = سوور باو
- سوور کردن = ڕەنگاندن بەسوور/گەنم لەکا جیاکردنەوە/شایی کردن

- سوور کۆن = سووری moووزەرد
- سوور کوێت = کوێتی ڕەنگ کاڵ
- سوورکە = سسووریژە/ئامـــال ســوور/جـۆری مێـوژ/خـاکی سوورك/هەرزن
- سۆر لام = ڕوو سوور (ك-ژ)
- سوور کەوگ = سووری ئامال شین
- سوورکی = سوورکە
- سوور گوڵ = جـــــــــۆری گـــــــــەنم/ژنـــــــــی زۆر جوان/گوڵەباغ/ناوە/سەرپەرشتیاری ماڵ
- سوور گوم = ونبووی بێ سەرو شوێن/کەس نەیناسێ
- سوور لام = سوور کەڵە
- سوورە = کەسێك کە چرو چاوی سووربێ/ کەسێك پێستی یــا مووی سووربێ
- سوورە باڵە = زڕەکەو
- سوورە بان = ناوی ئاواییە
- سوورەیی = سوورەی قەڵەو/گیای دۆکولێو
- سوورە بەن = جۆرێکە لە باڵندە
- سوورە تا = نەخۆشیی سێوە ڕۆ
- سوورە تاو = گەرمای بەتەوژمی خۆر
- سوورە چنار = جۆرێکە لە چنار

- سوورە چێو = ناوی درەخت
- سوورە داڵ = خەرتەڵی ئامال سوور
- سوورە دزە = ناوی گوند
- سوورە دێ = ناوی گوند
- سوورە زرتە = مووزەردی چاوشینی ناحەز
- سوورە ساقە = زەرنەقووتە/بێچوە مەلی ساوا
- سوورە ساو = سێوە سوورە
- سوورە سەقەتە = سوورە ساقە
- سوورە شامی = جۆرێکە لە ترێ
- سوورە چێو = جۆرە درەختێکە
- سوورە قانگ = جۆرێکە لە مراوی/سووروسپی
- سوورە قورینگ/سوورە قولێنگ = قورینگی لاق و دەنووك سوور
- سوورە کوان = دوومەڵی گەورە
- سوورە کەروێشك = کەروێشکی سوور باو
- سوورە گوڵ = گوڵە سوورە
- سوورە ماسی = قاشە/جۆرێکە لە ماسی
- سۆرە مزە/سۆرە = مێشە کەرانە

مەگەز

- سۆرەو تۆرە	=	خزمی بێ سەرو بەرو بێ‌کارە
- سوور هول	=	سوور فڵ
- سوورەوە بوون	=	سوورەوەکراو/توورە بوون
- سوورە وەرد	=	ناوچەیەکە لە کوردستان
- سوورە ویلك	=	ناوی باڵدارێکە
- سوورە هەڕاڵە	=	گیایەکی بۆن خۆشە
- سوورە یاو	=	گرانە تا
- سووری	=	سۆراتی
- سۆر پاز	=	سۆر باز
- سۆر یاسی	=	سۆراتی
- سووریك	=	ستوورك
- سوورتکە	=	سۆرك
- سۆری کەژ	=	سۆری ئاڵ
- سوورین	=	سمت
- سوورێن	=	مەڵبەندێکە لە کوردستان
- سۆرێنگ	=	ڕەنگ سۆر
- سەر سۆر	=	بێ دایك و بێ سەرپەرشت/ووشەی گەمەی شەوانی شەوارە گرتنە
- سەر سووری	=	گوندێکە لە کوردستان

- سەر سەوز = نێرەی مراوی/سەید
- سەر شین = ژنی پێ ڕەش و شووم
- سەر شینك = ناوی مەلیێکە
- سەر شینکە = پۆپە ڕەشە/ناوی نەخۆشی باڵدارانە
- سیاو = ڕەش
- سیـــــــــا بو/سیامەند = گیایەکە دەکرێتە ناو ژاژی بۆ بۆنبڕین
- سیا بەند = ناوە
- سیا تاڵە = ڕەشتاڵە
- سیا نۆمە = ڕەشتاڵە
- سیا تۆوە = ڕەشتاڵە
- سیا چادر/سیـــا ماڵ = ڕەشماڵ
- سیا چارە = بە ختڕەش
- سیا چەردە = ڕەشتاڵە
- سیا چەمانە = جۆرێکـــە لـــە گۆرانیـــی شـــێوەی گـــۆران (هــــەورامان/ زەنگەنە/جەباری/شێخانی/کاکەیی/شەبەك
- سیازو خاڵ = ڕەش وەکو خەڵووز
- سیا زەندۆق = ڕەشی باڵا بەرزی لاواز
- سیا ساڵ = ووشکە ساڵ
- سیا مەرۆ = ناوی ئاواییە

- سیا مەنسوور = ناوی گوندە
- سیاو = ناوی گوندە
- سیان = قۆڕی ڕەش/سی چرا/قــورِم/نــاوی عەشــیرەتێکی کوردە
- سیاو بۆزە = گیایەکە لە کووزەڵە دەچێ
- سیاو سەدە = گوڵی سمڵ
- سیاو ڵە = ڕەشکەی ناو نان
- سیاون = ڕەشانگ/بزنە موو
- سیاوە = ڕەشە
- سیاهە/سیاوی/سییایی = نووسینی سەر کاغەز
- سیا زاخ = قەلە ڕەش
- سەبز/ سەوز = ناوی ڕەنگە
- سەبزە/سەوزە = تەرِە/پێستی سپی ئامالّ زەرد/جۆری کشمیش
- سەوزایی = شوێنێك سەوز بچێتەوە/گیاو شینایی/جۆرێك لە سەوزی

ش

- شینۆك = جۆری قەزوان/ شینگێڕ/ کەسی گرینۆك
- شین و مۆر = ئاسمــانی بەهــــەور/ڕووگـــرژ/ڕەنگپــــەرینی ماندووبوون/یان توورەبوون

- شینە = داری بڵندو بەگەشە
- شینەیی = شەنگەبی
- شینە دەمار = شارەگەکانی خوێن/دەمارگیر
- شـــــــینە = شاوە شینکە
شـــاوە/شـــینە
شاهۆ
- شینیە = ناوی گوندە
شێ = ڕەنگی ئەســپە/بــەواتای قــژ زەردی چاوشــین دێ (ك-ژ)
- شیندان = پەرە سەندن/ تەڕاتی (ك-ژ)
- شینگرێدان/شیند کشاندن = ماتەمین بەستن/تازێ دانان/ تەڕاتی (ك-ژ)
- شینکێ = یەکەم بەری ڕەزو شینایەتی (نۆبەرە)
- شاخ زەرد = ناوی چیایەکە لەکوردستان
- شین = کەوە /کەوگ/شەپۆڕ/ڕەنگی گیا
- شاندەلیك = زەرگەتە (ك-ژ)
- شیناتی = سەوزایی/بێستان
- شیناخ = چۆڵەمە
- شیناو = دۆی ترنگ/ ناوی گوندە
- شیناورو/شیناوەرد = شیناتی
- شیناوە = ناوی گوندە

- شینایی = سەوزایی
- شینباو = ئامال شین
- شینبۆر = شینی ئامال بۆر
- شینبوون = بەشین ڕەنگردن/سەوزبوونی ڕووەك/سەر هەڵدانەوە
- شینبوونەوە = ڕەنگ گۆرانی پێست لە ئەنجامی شت بەرکەوتنەوە
- شینبار = دیار/ناسراو
- شینژ = کۆتر/بزگوری دادڕاو
- شین چوونەوە = سەوز چوونەوە لە دوورەوە/کەوە نواندن
- شین شینك = مار میلکەی شین باو
- شینك = کەمەر بەند/داری گلاو کوتك
- شینکاتی/شیند کایەتی = سەوزایی دەشت و دەر
- شینکردنەوە = دووبارە شەپۆڕ کردن/دووبارە کەوەکردن/سەوز چوونەوە
- شینکە = جۆری تفەنگ/نەخۆشی ئاژەڵ/گیای تازە شین بوو/برینێکە لەپەنجەدێ
- شین نامە = بەمردوودا هەڵگوتن
- شینکی = بەڕەنگی خۆڵەمێش/سەر گەڵای توتن
- شینۆ = نازناوی گورگە

- شین و شەپۆڕ = شینو گریانی بەکۆمەڵ/یان بەدەنگ

ع

- عابی = ئاسمانی/ بەڕەنگی ئاسمان
- عەگ = بزنی سپیی ئامال بۆر
- عەنابی = سوورباو بەڕەنگی داری عەناب
- عێوارڕەش = ڕەشەبا

ف

- فاتە بۆر = جۆری کاڵەك
- فاتە ڕەش = سپڵ

ڤ

- ڤڕ کوڵی = ڕەنگی خەنەیی

ق

- قاپڕەش = ئەشپی کۆێتی جمگە ڕەش/بێ خێر
- قاقڕەش = جۆرێکە لە کولەکەی چێشت
- قاوەیی = یەکێکە لە ڕەنگەکان/ڕەشی ئامال سوور
- قرمز = سووری گەش/(تورکیە)
- قرمزی = سووری
- قۆچە سپیلکە = ناوی دێ

- قوڕە ڕەش/قوڕە ڕەشە = جۆرە قوڕێکە بەنی پێ ڕەش دەکرا
- قوڕە سوورە = قوڕێك ڕەنگی مەیلەو سوورێ بۆ دەسگلاوی دەر کردن یان پێوەدانی زەردەواڵە بەکار دێت
- قۆزە ڕەشە = قفە ڕەشە/خرووزەك
- قوڵ = ڕەش/کۆیلە
- قوڵینگ = کاڵەکی زەرد /جۆرێکە لە کەرستەی زەوی هەلکەندن
- قەر پلاش = قەلە ڕەش/قالاو
- قەرە = ڕەش (تورکییە)/تخون کەوتن/سۆراغ/دۆزینەوە بەزەین
- قەرە باچکە = قشقەڵە
- قەرە بلاغ = ناوی ئاوایییە
- قەرە بوو = بژاردنی زیان/لەباتی
- قەرە بووکردنەوە = ژماردنەوە
- قەرە بوون = رام بوون/کەوی بوون/ماڵی/دەستە مۆ
- قەرە بەخت/قەرەبەش = بەخت ڕەش
- قەرە بنیا = پەڵپینە
- قەرە پشی = چەتە

- قەرە پوول = پارەی وورده/نەخۆشییەکە تووشـــی وولاخـی بـەرزە دەبێ
- قەرە پەستوون = پاڵە پەستۆی زۆر
- قەرە پەست = خواردنی چێشتەنگاوانی زوو
- قەرە تەپە = ناوی گوندێکە لە کوردستان
- قەرە چناغ = ناوی گوندە
- قەرە چۆر = جۆرێکە لە شمشێر
- قەرە خان = ناوی گوندە
- قەرە چێوە = دار بەست بۆ خانوو چاککردن
- قەرە خەرمان = فەریکە گەنمی ڕەشگوڵی برژاو
- قەرە دار = جۆرێکە لە دار
- قەرە داشی = جۆرێکە لە هەڵپەڕکێ
- قەرەداغ = ناوی چیایە/ناوی شارۆچکەیەکی کوردە
- قەرە دەرە = ناوی دێیە
- قەرە زاغ = گرینۆك
- قەرە سارم = ناوی ئاواییە
- قەرە سالم = ناوی ئاواییە
- قەرە ساو = گیایەك بەری ئاوی پێ بگیرێ
- قەرەسو = ناوی چەمێکە لە کوردستان
- قەرە گێلاس = جۆرێکە لە گێلاس

- قەرە سوون = دەفرێکـی دەمکراوەیـە لەبـەنی ڕەش دروسـت دەکرێ
- قەرە فیل = خەزێمی لووت
- قەرە مزێ = ناوی ئاوایی
- قەرە قاج = ناوی ئاوایی
- قەرە قاچان = ناوی ئاوایی
- قەرە چەتان = ناوی ئاوایی
- قەرە قاژر = گرینۆك
- قەرە قاوڵە = مەڕە کێوی
- قەرە قروت = کەشك
- قەرە قشڵاغ = ناوی دێ
- قەرە قوچ = پەنجەی تووتە
- قەرە قوش = هەڵۆی ڕەش
- قەرە قوشی = حوکمی زۆرداری
- قەرە قول = مەڵۆ نانەوە
- قەرە قەرە/قەرە قەرێ = جۆرێکە لە چاو شارکێ
- قەرە قەساب = ناوی گوندە لە موکریان
- قەرە کردن = سووسە کردن/هەواڵپرسین
- قەرە گوڵ = ناوی گوندە
- قـــــــــــەرە = هەڵووژە رەشە

لوو/قەرەلی

- قەرە ماچ = ناوی پەرەیەکە لە کاغەزەکانی پاسور
- قەرە موسالّی = ناوی گوندە
- قەرە مینا = قەرپینە
- قەرە ناز = بالّداریّکی کەنار ڕووبارو ڕۆخانەکانە
- قەرەنی = ناوە
- قەرەو قوتە = هەژارانی لادیّ
- قەرە وەیس = ناوی دیّ
- قەرە هەنجیر = ناوی دیّ
- قەرە تامۆر = ناوی گوند
- قەرە چیّوار = ناوی گوند
- قەلە شین = دالّە شینکە (ك-ژ)
- قەرسیلی = سەوزی بەڕەنگی قەرسیل (دەغل و دان)
- قیری = ڕەش بەڕەنگی قیر

ك

- کاژ = مرۆڤی سوور فلّ/قژزەردی چاو شین/بەرگی مار
- کانی کەوە = ناوی دیّ
- کانی سپیلکە = ناوی گوند
- کوسك = چاوشین (ك-ژ)
- کۆکـــــــــــــە = کۆکەیەکی پیسە/قۆزە رەشە

ڕەشـە/کۆخـــە

ڕەشە

- کۆترە شینکە = کۆترە کێوی
- کۆزە بۆرە = ناوی گوند
- کۆلکە ڕەش = ناوی گوند
- کوێت = ئەسپی سووری ئامال ڕەش
- کەپەنە ڕەش = ناوی گوند
- کەقەر = ئەبلەق/بزنی بازوو (ك-ژ)
- کەژاڵ/کەژەل = مەری سپی گوێ قاوەیی/بزنی گوێچکـە سـپی و ڕەش
- کەژ = زۆر سپی/سوورو سپی چاو خەواڵوو
- کەژوو = سپی پێست
- کەژك = مووی زەردی بزنە مەرەز
- کەژی = زۆر سپی
- کەسك = سەوز
- کەسکاتی = سەوزاتی دەشت و دەر/جۆرێك لە کەسکی
- کەسکان = قەزوان
- کەسکان کرۆژ = مەلی قەزوان خۆر
- کەسکاو = سلقاو
- کەســـــك و سـۆر/کەســك و = پەلکە زێرینە/پرچی ئایشەو فاتمە/شەبەنگ

سوور

- کەسکۆیی = ڕەنگی ئامال سەوز
- کەسکە = شینکە بەهاران
- کەسکە تاری = سەوزی تیژ
- کەسکەزەلال = سەوزی کاڵ
- کەسکی = سەوزی
- کەسکین = پیاوی توند مەزەب
- کەسم = ڕەنگ
- کەوکی = سەوزە گیای هەراش
- کەوە/کەوگ = شین
- کەوگری = شیوەن و گریان
- کەوڵە ڕەش گ = ناوی گوند
- گابەڵەگ = ناوی باڵندە
- گردە ڕەش = ناوی گوند
- گردە ڕەشە = ناوی گوند
- گـــــردە ڕەش بچووك = ناوی گوند
- گردە سۆر = ناوی گوند
- گردە شین = ناوی گوند

- گەڵ گوڵی = بەرِەنگی گەڵ/سووری کاڵ/ بەرِەنگ رِازاوە
- گولۆ کێن سۆر = خرِۆکەی سووری خوێن (ك-ژ)
- گوڵە زەردە = ناوی گوڵە خەرتەلەیە
- گلە زەردە = ناوی گوندە
- گۆمە شین = ناوی گوندە
- گۆمە سەوز = ناوی گۆمی ئاوی رِۆخانەیە
- گونە سوورە = تەماتە
- گوڵی = پەمەیی/بەرِەنگی گوڵی سوور (ك-ژ)
- گوێ رِەش = پشیلەی کێوی
- گوێرەکە سوور = جاڵجاڵۆکە
- گۆمان رِەش = کینە لە دڵ (ك-ژ)
- گێلەکە سوور = مێروولە سوور
- گەونە رِەش = درەختێکە گەونی لێ دەگرن
- گەردن سۆر = مەلێکی سوورە (ك-ژ)
- گەسکە سپیکە = پووزەڵی سپیی گسك
- گەوەز = بەرِەنگی ئاگر (ك-ژ)
- گەڤۆزە = مووی ماش و برنج
- گەنی/گەنم رِەنگ = بەرِەنگی گەنم
- گەنکە زەرد = گیا بۆگەنە
- گەنمە زەردە = فەریکە گەنم

- گێوژە زەردە = جۆرێکە لە گێوژ
- گلیازی = بەرەنگی کلیاز (الكرز) (ك-ژ)

ل

- لا ڕەشە = نەخۆشی ئاژەڵ
لاسۆر = سیفەتی سێوە/ناوی گوندە
- لۆ سوورە = گەنەلوو/گیایەکە ئاژەڵ کوێر دەکات
- لیست = ڕەشایی/سیاوی
- لیمۆ = بەرەنگی لیمۆ

م

- مادام = خامی ڕەشی بریقەدار
- مارە ڕەش = ناوی گوند
- ماسییە زەردە = جۆری ماسی
- ماشە ڕەشە = جۆرێکە لە ماش کەرەنگی ڕەشە
- ماشـــــــە = لۆبیای سپی
سـپی/ماشـــە
سپیلکە
- ماڵماڵە سۆرە = خاڵخاڵۆکە
- مام ڕەش = ناوی گوند
- مامـە شـــەڕە = ناوی هۆزێکی کوردە

شکه

- مامه سۆره	=	باوه خولیٚ
- مره ڕەشه	=	قەله مراوی
- مریشکه ڕەشه	=	مەبەست تەواوکردنی بەشێك لە قورئانی پیرۆزه/ تێکدانی تەواو
- مسحەفی ڕەش	=	کتێبی پیرۆزی ئاینی یەزیدی
- موورووه شینه	=	موورووی چاوه زار
- مۆر	=	یەکێکه له ڕەنگەکان
- مۆر کردن	=	واژوو کردن
- مەرِه سوور	=	جۆرێکه لە مەرِه کێوی
- مەرِەشه	=	پەخشه/مێشووله/پێشکه
- میریێ سوور	=	ناوی گوند
- مێڵه سوور	=	ناوی گوند
- میلی سوور	=	ناوی چاکی
- مێوژه ڕەشه	=	جۆری مێوژ
- مێوژه سووره	=	جۆری مێوژ
- مۆردانه	=	ناوی ئاوایی
- مۆر خواده	=	ناوی ئاوایی

ن

- نارنجی	=	ڕەنگی پرتەقاڵی

- ناسك نارنجی = زۆر بەنازولە خۆ بایی بوو
ناوچەوان دێز = گرژو مۆن
- ناوكە ڕەشە = نەخۆشی وولآخی یەك سم
- نۆكە ڕەشە/نۆكە شـــپی/نۆكـــە زەردە/نۆكـــــە سپیلكە = جۆرەكانی نۆك
- نەخشاندن = ڕەنگاندن
- نەخشاو = ڕەنگكراو
- نەخشبەند = بەڕەنگ جوانكراو
- نەخشین = ڕەنگین
- نێرگز = بەڕەنگی نێرگز
- نەوتی = بەڕەنگی نەوت

و

- وارە ڕەش = ناوی گوند
- وازە = بازگ/بازوو/بەلەك/زیبكەی ڕووی منالّ
- وەڕەنگ = بەڕەنگ/بەو جۆرە
- وەنەوشەیی = بەڕەنگی ووەنەوشە (مۆر)

هـ

- هاج ڕەش = پەڕەسێلكە

- هلوڕەش = هەڵووژه ڕەشه
- هەبڕەش = ڕەشکەی ناو نان/سیاوڵە
- هەرمێ لاسووره = جۆرێکه له هەرمێ
- هەسپێ قوله = ئەسپی شێ
- هەڤرەنگ = هاوڕەنگ
- هەڤرەنگی = دۆستایەتی گەرم
- هەمرەنگ = هاوڕەنگ
- هەمس = مەرو بزنی ڕەش و سوور
- هەناری = بەرەنگی هەنار
- هەناف ڕەش/هەناو ڕەش = دڵپیس
- هەنجیره سووره = جۆری هەنجیر
- هەنگه ڕەشه = هەنگه بۆڵەی بی هەنگوین
- هەنگوین = بەرەنگی هەنگوین
- هەوره = ڕەنگی سورمەیی
- هەوز = سەوز/کەسك
- هەوزەك = ئامال سەوز
- هەوزین = سەوزایی/کەسکایی

- هەو شین = نەخۆشی شیر وشك كردن
- هەوشینان = كوێستانی كوردستان
- هەیڤی سوور = مانگی سوور (ناوی ڕێكخراوی جیهانی)
- هیل = ڕەنگی قاوەیی كاڵ/حیلەی ئەسپ/ساف و لووس

ی

- یەغز = ڕەنگی وولاٚغ
- یەكڕەنگ = هاوڕەنگ/مرۆڤی ڕاست و بێ درۆ
- یەكڕەنگی = هاوڕەنگی/مرۆڤی ڕاست و بێ درۆ
- یەو ڕەنگ = هاوڕەنگ/وەكو یەك/لە ڕەنگی جۆ

ئەنجامەکان

١-ڕەنگ بەسیمایەکی جیاکردنەوەی بوونەوەرەکان دادەنرێ.
قەبارەو-پانتاییو-دووریو نزیکی دەسنیشان دەکات لە بوارەکەشدا ئەرکی کە دەبینێ.

٢-ژمارەی ووشەکانی ڕەنگ لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی کە دەگۆڕێ.
کەمیو زۆری کاردەکەنە سەر پانتایی داپۆشینی ووشەکە، بەڵام کارناکەنە سەر هەست نەکردنی مرۆڤەکانی ئەو زمانەی سەبارەت بەو ڕەنگانەی ووشەیان نییە.

٣-ڕەنگ یەکسانە بە تیشک+ میکانیزمی بینینی چاوی مرۆڤ. ئەگینا لەدەرەوەی مرۆڤدا شتێك نییە پێی بگوترێ ڕەنگ.

٤-ڕەنگ بوارێکی واتاییە، ووشەی (ڕەنگ) هەموو ڕەنگەکان دادەپۆشێ.
ڕەنگەکانیش لەناوخۆیاندا گرووپی جیان.

٥-زۆربەی گۆڕینی واتای ووشەکانی ڕەنگ، دەکرێ میتافۆر دایان بپۆشی.

٦-ووشەکانی ڕەنگ بەهۆکارێکی سەرەکی فراوان بوونـی ووشـەی فەرهـەنگی کوردی دادەنرێن.

٧-ڕەنگ خۆی واتای نییە، بەڵکو واتاکانی ڕەنگ لە خـۆوەن لەبـەر ئەمەشـە بەپێی بوارەکان و نەتەوەکان گۆڕان بەخۆوە دەبینن.

٨-ڕەنگەکانی شەبەنگ لە کوردیدا هەن و وشەیان هەیـە، ڕیزبوونەکانیشـیان بەپێی ڕەنگەکان شەبەنگن، ئەمەش بـەریزبوونێکی جیـهانیی ووشـەکانی ڕەنگ دادەنرێ.

٩-لە کوردیـدا ووشـە ڕەنگییـە سـادەکان (١٢) دانـەن بـەلاّم (١٠)دانـەیان سەرەکین.

١٠-زۆربەی زۆری ووشە نسادەکانی ڕەنگ لەڕێگای مۆرفیمی (ی) بنسـینەوە ساز دەکرێن، ڕەنگیش سەبارەت بەو شتە دەبێ کە دەدرێتە پاڵی.

١١-لە ئیدیەمدا ووشەکانی ڕەنگ واتای تایبەتی خۆیان لەدەس دەدەن.

١٢-ووشەکانی ڕەنگ خزمەتێکی زۆری نـاوی گونـدو/چیـاو، دەشـت و دەرو، باڵندەو، ڕووبارو ئاژەڵ و ڕووەك و مرۆڤی کوردستانی کردووە.

١٣-وەکو ژمارەی ڕەنگەکان بێ سنوورن دەکرێ واتاکانی ڕەنگیش بـێ سـنوور بن.

١٤-بەپیێ ئامارەکان کورد پـتر بایـەخ بـەم ڕەنگانـە دەدات/ سـوور/رەش/ سپی.

سەرچاوەکان

کوردییەکان

کتێب:

١ـ ئەورەحمانی حاجی مارف (د) (١٩٧٥) وشـەی زمـانی کـوردی/بـەغدا/ چاپخانـەی کۆڕی زانیاریی کورد.
٢ـ جەلال محمود عەلی (١٩٨٢) ئیدیەم لەزمانی کوردیدا/بەغدا/ چاپخانەی (حسام).
٣ـ سادق بەهائەددین ئامێدی (١٩٧٣). ئیدیەمی کوردی/بەغدا/ چاپخانەی (الشعب).
٤ـ کامل حسن عزیز (١٩٨١)، زانستیی ئاوەلواتا /بەغدا/ چاپخانەی کـۆڕی زانیـاریی عیراق.
٥ـ مەلا عەبدولکەریم مدرس و فاتیح عەبدولکـەریم (١٩٧٦) دیوانـی نـالی /بـەغدا/ چاپخانەی کۆڕی زانیاریی عیراق.
ـ مەلا عەبدولکەریم مدرس و محەمەدی مەلا عەبدولکەریم (١٩٨٤)، دیوانی مەحوی، بەغدا، کۆڕی زانیاریی عیراق/ چاپخانەی (حسام).
٦ـ محمد معروف فتاح (١٩٩٠)، زمانەوانی /هەولێر/ چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین.

گۆڤارو رۆژنامە

١ـ ئەورەحمانی حاجی مارف (١٩٨٠)/ کـارێکی گـەورە لەباسـی ئیدیـۆم لـە زمـان و فەرهەنگ نووسی کوردیدا/ گ: بەیان/ ژ (٦٢).
٢ـ ئەدیبە عوسمان بالیسانی (٢٠٠٠) رەنـگ و کاریگـەریی لـە بـواری سـایکۆلۆژی ـ کۆمەڵایەتی/ ر: رێگای کوردستان/ ژ (٤٨).

٣ـ ئەژی /٢٠٠٠/ هەزار مێرد/ ژ (١١).
٤ـ بنیامین لی ورف/ وەرگێڕانی فەتاح مامە عەلی (١٩٨٩)/ کەس و شت و وشـە/ گ: کاروان/ ژ (٧٥).
٥ـ بەڕێوەبـەرێتی گشـتیی خوێندنـی کـوردی (١٩٧٢). زاراوەکـانی قوتابخانـە/ گ: پەروەردەو زانست/ ژ (٤).
٦ـ جەلال سنجاوی (٢٠٠٠)/ شارۆچکەکان و گوندەکانی هەولێر/ گ: هەولێر/ ژ (٧).
٧ـ سامان سیوەیلی (١٩٨٩)/ مرۆڤ و رەنگ/ گ: رەنگین/ ژ (١٩).
٨ـ عەزیزی مەلای رەش (١٩٧٦)/ زانیاری دەربارەی مەڕومالآت لـە دەشـتی هـەولێر/ گ: کاروان/ ژ (١٥٩).
٩ـ عەباس عەبدوللا یوسف: ڕ: برایەتی ئەدەب و هونەر.
فەرهەگی ڕەنگ ب١ (٢٠٠٠)/ ژ (١٦٣)
فەرهەگی ڕەنگ ب٢ (٢٠٠٠)/ ژ (١٦٥)
فەرهەگی ڕەنگ ب٣ (٢٠٠٠)/ ژ (١٦٧)
فەرهەگی ڕەنگ ب٤ (٢٠٠٠)/ ژ (١٦٨)
فەرهەگی ڕەنگ ب٥ (٢٠٠٠)/ ژ (١٧٠)
فەرهەگی ڕەنگ ب٦ (٢٠٠٠)/ ژ (١٧٣)
فەرهەگی ڕەنگ ب٧ (٢٠٠٠)/ ژ (١٧٥)
فەرهەگی ڕەنگ ب٨ (٢٠٠٠)/ ژ (١٧٨)
فەرهەگی ڕەنگ ب٩ (٢٠٠٠)/ ژ (١٨٠)
فەرهەگی ڕەنگ ب١٠ (٢٠٠٠)/ ژ (١٨٢)
فەرهەگی ڕەنگ ب١١ (٢٠٠٠)/ ژ (١٨٤)
فەرهەگی ڕەنگ ب١٢ (٢٠٠٠)/ ژ (١٨٦)
فەرهەگی ڕەنگ ب١٣ (٢٠٠٠)/ ژ (١٨٨)
فەرهەگی ڕەنگ ب١٤ (٢٠٠٠)/ ژ (١٩١)
فەرهەگی ڕەنگ ب١٥ (٢٠٠٠)/ ژ (١٩٤)

فەرهەنگی ڕەنگ ب١٦ (٢٠٠٠)/ ژ (١٩٧)
فەرهەنگی ڕەنگ ب١٧ (٢٠٠٠)/ ژ (٢٠١)
فەرهەنگی ڕەنگ ب١٨ (٢٠٠٠)/ ژ (٢٠٧)
فەرهەنگی ڕەنگ ب١٩ (٢٠٠٠)/ ژ (٢٠٩)

نامەی زانکۆیی

١ـ فەتاح مامە عەلی (١٩٩٨) ئیدیەم لە زمانی کوردیدا/ کۆلێـژی ئـاداب / زانکـۆی سەلاحەددین/ نامەی دکتۆرا.
٢ـ یوسف شریف سعید (١٩٩٨) کاری لێکدراو لە کوردی و فارسیدا/ کۆلێـژی ئـاداب/ زانکۆی سەلاحەددین/ نامەی دکتۆرا.
٣ـ هۆگر محمود (١٩٩٣) بـوارە واتاییـەکان/ کۆلێـژی ئـاداب/ زانکـۆی سـەلاحەددین/ نامەی ماجستێر.

فەرهەنگەکان

١ـ تاهیر سادق (١٩٩٨) فەرهەنگە هاوواتاکانی کوردی/ کـوردی/ کـوردی و عـەرەبی/ سلێمای (ب ـ ج).
٢ـ عەبدولرەحمان زەبیحی (١٩٧٧) قاموسی زمانی کوردی/ بەرگی یەکـەم/ پیتـی: (أ) بەغدا/ چاپخانەی کۆڕی زانیاریی عێراق.
٣ـ عەبدولرەحمان زەبیحی (١٩٧٩) قاموسی زمانی کوردی/ بەرگی دووەم/ پیتـی: (ب) بەغدا/ چاپخانەی کۆڕی زانیاریی عێراق.
٤ـ عەلی سەیدو گۆرانی (عمان/ شـركة شرق الاوسط للطباعة.
٥ـ گیو موکریـانی (١٩٦١) فەرهـەنگێکی قوتابخانـەی کـوردی و أ رەوییـە/ هـەولێر/ چاپخانەی کوردستان.
٦ـ گیوموکریانی (١٩٩٩) فەرهەنگی قوتابخانەی کوردی کوردی/ هەولێر: دەزگای چاپ و بڵاوکراوەی ئاراس.

٧ـ فاضل نظام الدين (١٩٨٩) فەرهەنگی کوردی/ عەرەبی چـ٢/ بەغدا/ چاپخانەی (الاجیال).
٨ـ محمدی خاڵ (شێخ) (١٩٦٠) فەرهەنگی خاڵ/ جزمی یەکەم/ سلێمانی/ چاپخانەی کامەران.
٩ـ محمدی خاڵ (شێخ) (١٩٦٤) فەرهەنگی خاڵ/ جزمی دووەم/ سلێمانی/ چاپخانەی کامەران.
١٠ـ محمدی خاڵ (شێخ) (١٩٧٦) فەرهەنگی خاڵ/ جزمی سێیەم/ سلێمانی/ چاپخانەی کامەران.
١١ـ محەمەد ئەمین هەورامی (١٩٨٩) فەرهەنگی زاراوەو ئیدیۆمی زمانی کوردی/ هەولێر ئەمینداریێتی گشتیی رۆشنبیری و لاوان.
١٢ـ معروف قەرەداغی (١٩٧٢) فەرهەنگی کشت و کاڵ/ بەرگی یەکەم/ بەغدا/ چاپخانەی (دارالسلام).
١٣ـ معروف قەرەداغی(١٩٧٣) فەرهەنگی کشت و کاڵ/ بەرگی یەکەم/ بەغدا/ چاپخانەی (دار السلام).
١٤ـ هەژار (١٣٦٩) هەمبانە بۆرینە/ فرهنگ کردی، فارسی/ یك جلدی/ تهران/ انتشارات سروش.

سەرچاوە فارسییەکان

کتێب

١ـ فابر بیرون (١٣٧٣) خلاقیت در رنگ/ ترجمه جلال شباهنگی/ تهران.
٢ـ یوهانس أیتن (١٣٧٣) عناصر رنگ ایتن/ ترجمه حسن ملجائی/ تهران.

گۆڤار

١ـ يدالله شهبازى (١٩٩٨) تجلى رنگ دراندیشەو تفکر ملت کرد/ گ/ زريبار/ ژ (٢).

سەرچاوە عەرەبییەکان

١ـ أحمد بن محمد علي القيومي (١٩٧٨) معحم مصباح المنير/ بيروت مكتبة لبنان.
٢ـ أحمد مختار عمر (١٩٨٢) اللغة واللون/ دار بحوث العلمية/ الكويت.
٣ـ أحمد مختار عمر (٢) (١٩٨٢) علم الدلالة/ دار العروبة للنشر والتوزيع/ الكويت.
٤ـ اف/ أ/ ثالمر/ (١٩٨٥) علم الدلالة/ ترجمة مجيد الماشطة/ بغداد/ وزارة التعلم العالي.
٥ـ بيرجيرو (١٩٩٢) علم الدلالة/ ترجمة منذر عياش/ بيروت/ دار طلاس للدرسات والترجمة والنشر.
٦ـ حليم جرداق (١٩٧٥) تحولات الخط واللون/ بيروت.
٧ـ زكريا ابراهيم/ (١٩٧٦)/ مشكلة الفن/ القاهرة/ دار المصر للطباعة.
٨ـ سعاد الحكيم (١٩٨١) الحكمة في حدود الكلمة/ المعجم الصوفي/ دندرة.
٩ـ سعد جلال (١٩٨٠) دراسات في علم النفس/ بيروت/ مكتبة معارف الحديث.
١٠ـ سعد عبدالرحمن قلج (١٩٧٥) جماليات اللون في السينما/ القاهرة/ وزارة الثقافة.
١١ـ سي ـ دي ، لويس (١٩٨٢) الصورة الشعرية/ ترجمة احمد نصيف الجنابي و مالك ميري واخرون/ بغداد/ دار الرشيد.
١٢ـ شيرين إحسان شيرزاد (إ) مبادئ في الفن و العمارة/ بغداد.
١٣ـ فارس قرى ظاهر (١٩٧٩) الضوء واللون/ بيروت.
١٤ـ قاسم حسين صالح (١٩٨١) الابداع في الفن والشكل/ بغداد.
١٥ـ قاسم حسين صالح (١٩٨١) سايكولوجية ادراك اللون والشكل/ بغداد.
١٦ـ مانويل دوران (١٩٨٠) لوى بارد شاعر مجنون باللون/ لوركا/ ترجمة عنا دعزوان اسماعيل وجعفر صادق الخليلي/ بغداد.
١٧ـ محمد عدنان تنبكچي و معروف زريق (١٩٨٠) كيف تتعلم الرسم و تعلمة/ بيروت.

١٨ـ محمد مرتظـى الزبيـدي (١٣٣٧)تـاج العـروس مـن جواهـر القـاموس /ط٢: بيروت /مكتبة دار الحياة.
١٩ـ محمود بسيوني (١٩٦١)اللون كرمز اسس التربية الفنية /القاهرة.
٢٠ـ محمود شكر محمود (١٩٧٨) دلالة الالوان ـ تأثيرهـا في النفـس ـ علاقتـها بـالفن / العراق .
٢١ـ موريـس سـيرولا (١٩٨٢) اللـون والرمزيـة ـ الانطباعيـة / ترجمـة هـنري /زغيـب /منشورات عويدات.
٢٢ـ نوزاد حسن احمد و جوهر محمد امين (٢٠٠١) دلالات فى شعر المعلقات مجلـة كليـة البنات في جامعة بغداد/ العراق.
٢٣ـ يحيى حمودة (١٩٨١)نظرية اللون.

گۆڤارە عەرەبییەکان

١ـ سعد جبار الربيعي (١٩٨٨) عمى الالوان / منشورات الجمهورية /ع (١٠)/العراق.
٢ـ فهد محسن فرحان (١٩٩٩)اللغة الشـعرية والانفتـاح علـى اللـون والتشـكيل /الموقـف الثقافي.
٣ـ فوزي رشيد (١٩٩١)الآلوان ودلالاتها /أفاق عربية /ع: (١١).
٤ـ ولف ديتريش فيشر (١٩٨٩) التعبير اللونـي في الشـعر العربـي القديـم مجلـة التربيـة والعلم /ع (٨).
٥ـ يوسف زعلان (١٩٧٠) اللون /العربي /ع (١٤٥)الكويت.

نامەی زانکۆیی

١ـ فاضل صالح السامرائي (١٩٨١)معاني الآبنية في العربية /رسالة دكتورا.
٢ـ محمـد بـن عبداللـة (١٩٩٥)الالـوان ودلالاتـها السياسـية والاجتماعيـة والنفسـية في الشعر العربي من صدر الاسلام حتى نهاية العصر العباسي / رسالة دكتورا.

سەرچاوە ئینگلیزییەکان

1- BIom fiId,I.(1969) Language, u win university.London
2- Bright, wiIIiam (ed)(1976) JornaI of the Linguistic, society of Ameroca .VoI.52
3- Harries, DanieI c.(etaI) (1982) Quantitative ChemicaI AnaIysis FrankIin and MarshaII CoIIege, W.H. Freemen and Company San Francisco.
4- Juster, Norman J.(1962),CoIour and ChemicaI Constitution JournaI of Chemical Education.UK.
5- Kennedy. John (1984) AnaIytical ChemicaI PrincipIes, IIacourt Brace Jovanovich Inc.
6- Lgons, J.(1968), Introduction to TheoreticaI Linguistics Cambridge University Press.
7- L yins, J.(1981) Language and Linguistics :ahIntroduction Cambridge University press.
8- PaImer, F.(1968)Semantics, Cambridge University press London.
9- Shortly and WiIIiams, (1965), Eiements of physics, princticeHuy.

ملخص البحث

نظراً لعدم إجراء بحوث خاصة باللون في اللغة الكردية، عليــه تم اختيــار عنوان (اللون في اللغة الكردية/دراسة لكسيكيه دلالية)، يتكون البحث مــن ثلاثة وفصول ونتائج، عدا المقدمة وخلاصة البحث باللغة الانكليزية، تم توزيــع الفصول كما يلي.

<u>الفصل الاول</u>: خصص هذا الفصل لدراسة نظرية اللــون مــن جــانبين، أو لهمــا الجانب الفيزياوي، حيث تمت الإشارة الى طول الموجات الموجودة في الشعاع التي تنحصر مابين ٧٢٠٠-٣٨٠٠٠ انكســتروم، حيــث ان الاول هــو الطــول الموجــى الكهرو مغناطيسي للاحمر، والثاني، هو الطــول الموجــي الكــهرو مغناطيســي للبنفسجى، بحيث ان جميع الألوان المرئية عند الانســان تنحصــر مــابين هذيــن الطولين وان عدد الألوان الموجودة بينهما لايعد ولا يحصى، الآ ان بعض الاجهزة الحاسوبية تحدد ذالك بـ اكثر من (٧٥) مليون لون اما الألــوان الموجــودة فــوق الطول الموجي ٧٢٠٠، وتحت ٣٨٠٠، فلايمكن رؤيتــها بــالعين المجــردة، وذلــك لمحدودية قابلية العين عند الانسان لرؤية الألوان، كمــا تمــت الإشــارة الى آراء

العلماء الفيزياويين بهذا الخصوصي،والإشارة الى الـوان (القـوس قـزح) السـبع والذي يبدأ باللون الاحمر وينتهي بـاللون البنفسـجي، ومـن الممكـن مشـاهدة وتشخيص هذه الألوان وتسلسـلها بـإمرار شـعاع الشـمس مـن خـلال موشـور سداسي كما تم توضيح العلاقة بين الضوء واللون وميكانيزمية رِؤئيـة الألـوان عند الإنسان وتقسيم مخاريط اللون الى ثلاث مجاميع حسب اسـتجابتها لأطـوال الموجات الكهرو مغناطيسية المختلفة.

كما تم في هذا الفصل بحث نظريات توزيع وتكوين كلمات الألوان والإشارة الى النظريات الثلاث وهي.

١-النظرية العشوائية.

٢-نظرية الحاجة.

٣-نظرية التسلسل المنطقي.

كما تم توضيح النظريات اللغوية الثلاث بامثلـة في اللغـة الكرديـة، وبرسـوم تخطيطية توضيحية.د

الفصل الثاني:

خصص هذا الفصل لكلمات اللون في اللغة الكردية، والمكونات الصرفية (صرفيم) لهذه الكلمات وتم توضيح هذه الأمور من خلال أمثله حيّـة في اللغـة الكردية ورسوم تخطيطية وتوضيحية حسب الحاجة. كما حددت المجاميع اللونية في ضوء الإ حتواء والتوزيع، مثال على ذلك كلمه (اللون) تغطي جميع الألـوان الموجودة في الطبيعة، لكن هذه الالوان تتوزع فيما بينها الى مجاميع.

مثال على ذلك اللون الأحمر، فهنالك العديد من الكلمات تنضوي تحت لواء اللون الاحمر لوجود الحمرة فيها بشكل أو بأخر، كما تمت الإشارة الى كلمات اخرى تعطي معنى اللون، كما تم توضيح علاقة كلمات اللون بمراحل الصفات، (المقارنة، والصفة العليا). هذا وان كلمات اللون تترتب صفات ضمان خاصة بالألوان، كـ (احمر قاتم/ ابيض ناصع). وتم شرح علاقة اللون بالأسماء اسم حيوان/اسم نبات/اسم جماد/اسم انسان/ الخ وذلك بأمثله ونماذج حية تتواجد في اللغة الكردية. كما تم توضيح دور كلمات الالوان في تكوين (الإيدم) كما تم توضيح علاقة كلمات اللون بصرفيهم المعرفة/النكره/الجمع وكيفية التسلسل المنطقي اثناء ضم بعضها الى بعض وكذلك تم توضيح علاقه كلمات اللون بالفعل في اللغة الكردية، وفي نهاية الفصل تم تسجيل ما يقارب (١٠٠٠) كلمة، من الكلمات الموجودة في اللغة الكردية والتي شارك في تكوينها كلمات اللون جمعاء.

الفصل الثالث:-

خصص هذا الفصل لدراسة دلالات الألوان، وتطرق من خلالها الى:-

أ-الدلالات العامة للالوان، بالاشارة الى اكثر الدلالات الواردة لدى الشعوب والمجاميع البشرية على حسب المصادر التي تم الحصول عليها كما تمت الاشارة الى الدلالات التي سلط الكورد الضوء عليها، وهنا تم شرح الدلالات العامة للألوان/ احمر/ اصفر/ أخضر/ ازرق /اسود/ابيض /بنفسجي /رصاصي/ قهوائي.

وبالنظرلأهمية الايديم في اللغة الكردية تم شرح المعاني الخاصة بعدد من الاديمات نشترك كلمات اللون في تكوينها، كما تم توضيح بعض الحقول الدلالية لهذه الدلالات وكيفية استعمالاتها.

consulted. Also, the words wee morphologically studied. The

which is a wide word; and also there are distributions of interrelated colours as a number of colour-groups. Also, there was

formation of human names, plants names, mountain names, river names, village names, with many examples. The calculation was made to take into count Erbil, Suleimany, Mosul, Kerkuk, Baquba, to assess the village-names that include colour-names. These are displayed in the work. Also displayed is a suitable number of idioms in which colour-words take part. Reference was made to relations between colour-words and verbs through some diagrams. Also, a glossary was prepared for the words in which colour-words take part, around 1001 words. A

Chapter Three:

It is set forth for the clarification of colour as a semantic field, with a definition of this field. Emphasis was made on the fact that all changesin meaning of colour is under (metaphor). Accordingly, it was dealt with semantic-change without going back to the reasons why meanings change. The thesis also colours the general meaning of these colours: Red, Yellow, Green, Blue, Black, Violet, Grey, and Brown. Reference was made to the connotations illuminated by the Kurds. Also, the explanation of many idioms which include in their make-up words of colour. They are explained by examples without retern ing to categorizing the meanings socially or psychologically. If there is a change observed in the semantic field, reference is made. There was also a clarification of idiom meanings by diagrams, regarding surface-meaning lexically and the deep-structure for idiomatic meaning.

It is well-known in many languages such as English, French, Arabic, the search was made for theory, vocabulary, and semantics of colour. Thus, any attempt concerning the colour in Kurdish language is regarded as a new attempt.

Delimitations of this study:

These are confined in the part of the research according to expository method plus referendum being used.

The first part of the thesis relies on world theories, in the light of which, the physical side of colour is put into display. And in the chapter of semantics, the researcher gave himself the right for quoting expounding examples because the research is a Kurd and a native speaker of the Kurdish language. The thesis includes three chapters with conclusions, as follows:

Chapter One:-

This chapter is concerned with colour theories in physical area such as: colour wave length according to physicists. The parameter is (angstrom). All the visible colours are between wave-length 1700-380 Angstrom. Above and below these lengths, there are numerous colours but they are invisible to the bare eye. In this chapter also the relation between the ray and the colour is clarified: and also clarified is the number of perspective colours plus the clarification of the mechanism of colour-visibility and the role of sensory sports in the envisulization of the colour. Also, colour-blindedness is covered with its grades and hereditary aspect. In this chapter a clarification was made about the theories of colour categorization, and in this light, the colour-related words were arranged in Kurdish. These are three genres:
1-Haphazard, at random/ according to function and need/ and according to solar spectrum.

Chapter Two:

It discusses words of colour. For the sake of arranging these words, the views of two-hundred university students were

Colour of Kurdish Language

Colour is one of the ways by which to distinguish the

Colour, whether as a number of words or as a set of meanings, has presence in the lexicon. Colour has considerable role in two levels: vocabulary and semantics, in language, the reason why this topic is chosen is because in Kurdish language nothing has been done about scientific study of colour and its related aspects in language. This is one of the most enormous shortages in Kurdish library. It is evident that to conduct such a study will not be without trouble: such as, lack of Kurdish sources concerning colour; thus, we have relied on English, Arabic, and Persian sources in that respect.

These sources were not compatible with owr request.

The second problem was that many plastic artists did not fill in the special forms about the number and meaning of the colour. Those respectable artists who actually filled in the forms did not help us reach the required objective. Therefore, we could not make it a section in this thesis.

پێرست

وەفاداری

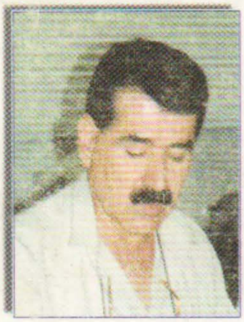
خوێنەری بەڕێز..

ڕاستە ئەم هەوڵ وکۆششە هی منە بـەڵام سـەرچاوەکەی لە هەوڵ و کۆششەکانی هونەرمەندی شێوەکاری دوورە وڵات (د.عـەبدوڵڵا ئـەمین)ەوە ڕێـــی گرتـــووە کـــە لـــە قۆنـــاغی سەرەتاییدا وانەی پەروەردەی هونەری پێدەگوتمەوە.

ئەو گرنگی لە دڵ و دەروونمدا چەسپاند؛ تابلۆکانی ساڵانی ١٩٥٩ی تائێستاش هەندێکیان لە لای من پارێزراون. سـوپاس و وەفادرایم بۆ د.عەبدوڵڵا ئەمین، وێنەی زۆربێ.

د.مستەفا زەنگنە

٢٠٠٢

Colour of Kurdish Language

Dr. Mustafa Zangna

ئاوڕدانەوە لە ئاستی واتاسازی لە کێلگەی ڕەنگدا، ئەرکێکی گرانە ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە واتا سرکەو ناگیرێ. کەچی لەم بەرهەمە زانستییەدا واتای گشتی و، تایبەتی (لەهەندێ ئیدیەمدا) خراونەتە ڕووکە دەچنە ناو بواری سیمانتیکەوە. لە کاتێکدا لە کێلگە واتاییەکانی هێمایان سیمۆلۆجی و گەڕانەوە هەند تێکچرژاون کەلە زمانە ئەوروپایەکانیشدا مرۆڤ تووشی سەرسوورمان دەکەن، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە تەمومژ لەسەر هەندێکیان هەیەو هەندێکیشیان ئا دگارەکانیان ئاشکرانین.

بەم ڕاستییەش گرنگی و قەبارەی کۆششی دانەرمان لەلا ڕوونتر دەبێ و بایەخ و واتای نامەکەش ئاشکراتر.

د. ئیسماعیل محەمەد فەهمی قەرەداغی